

A MAGYAR NÉPDAL MŰVÉSZI JELENTŐSÉGE.

A LEGUTÓBBI években tartott magyar dalestém plakátjaul egy székely kapu stilizált rajzát használtam fel. A szokatlan plakát mindenkinek feltűnt, de többen megkérdezték: mit ábrázol? Megdöbbenve eszméltem rá: vannak művelt magyar emberek, akik soha, még képen sem láttak székely kaput. Ismerik, utazásaikon jól megnézték az európai népek «székelykapu»-it, mert azokra a Baedeker figyelmeztet. De ki utazott Erdélybe? Hisz Budapesttől Svájcánál is távolabb esett. És hol az a magyar Baedeker, iskola, vagy könnyen hozzáférhető szemléltető eszköz, mely a káprázatosan gazdag magyar népművészetet az átlagos műveltségű magyar kezébe adta volna? Évekig tartó tanulmányok, utazások árán lehetett csak megismerni. Évtizedek népszerűsítő munkájára lesz még szükség, hogy legáltalább főbb típusai a köztudatba kerüljenek.

Hasonlóan, még rosszabbul áll a magyar népzene ügye. A zenei «székelykapuk» nem állnak kint az utcán, azokat utolsó rejtkehelyeiken megtalálni, napfényre hozni még nehezebb volt, a köztudatba bevinni még hosszabb munka lesz.

Hogyan történhetett, hogy a nemzet a tulajdon lelke legsajátosabb kifejezését, zenei tradícióját annyira elhagyja, elfelejtse, hogy most, mikor újra felhangzik, előbb meg kell szokni, mint egy elfelejtett nyelvet, újra megtanulni?

Elég magyarázat rá az elmúlt két század politikai és társadalmi története. A rettentő vérveszteségek okozta hiányokat mindig idegen bevándorlók pótolták, akiknek elmagyarosodása csak lassan és tökéletlenül ment végbe. Ezeknek természetesen idegenül hangzott a régi magyar dallamkincs, amennyiben egyáltalán szembekerültek vele. Erre azonban egyre kevesebb módjuk lehetett. Mert a XIX. század elejétől a magyar köznemesség is mindinkább idegen művelődés hatása alá jutott, félretette a régi zenét és teljesen a beözönlő német dallamvilágba merült.

«Szövege cikornyás, dallama német», így jellemzi a «Tamburás öregúr» gyermekkori dalemlékeinek ezt a részét. Úgy elterjedtek a nemesség közt, annyira kiszorították a régi magyar dallamokat, hogy Szini Károly (A magyar nép dalai. 1865) egyenesen «nemesi népdalok»-nak nevezi őket. De hova lett a többi? A sok «régidal, csuda hangmenettel», amelyekből még a gyermek Arany János is hallott egyet-kettőt?

A nemzet művelt osztálya már nem ismerte: a vérszerinti magyar letette, mint a divatját mult köntöst, az idegen származású pedig soha nem is tudta. Leszorult tehát a régi dal, egykor az egész nemzet közös kincse, a nemzetfenntartó földművelőosztályra. Szerencse, hogy annak a régihez való szívós ragaszkodása, próbált hűsége megőrizte mai napig.

Van olyan nézet, hogy a népdal nem több, mint a nemzet legműveltelebb, legdurvább rétegének dala s ahhoz való. Tájékozatlanság, vagy az

idegen lélek ösztönös tiltakozása ez. A falu megőrizte a sajátosan magáé mellett azt is, amit felülről kapott. Régi főrangú költőink műveinek nem egy töredéke maradt meg a nép közt, dallamukra többnyire nincs is más forrás, mint a nép éneke. Aminthogy falun még ma is hallani olyan fordulatait a magyar nyelvnek, amelyeknek mását csak főuraink 2—300 év előtti leveleiben találjuk. Nem is olyan régen, a magyar fő- és közrend nyelvében egy volt. Dalkincse is legnagyobbbrészt közös lehetett.

A magyar népdal tehát nem pusztán a mai falusi élet visszhangja, nemcsak a «falusi ember primitív érzéseinek» kifejezője,¹ hanem az egész magyar lélek tükré. Mint egy nagy gyűjtőmedencébe, századokon át belefolyt a magyar érzelmi élet minden patakja, nyomot hagyott benne a magyarság minden lelki élménye, bölcsőjétől fogva : mert kétségtelennek kell tartanunk, hogy a magyar dal a magyar nyelvvel egyidős.

És talán nem is olyan primitív az a «falusi lélek» s az a nyelv, amely sejtető, képes kifejezéseivel olyan finom árnyalatokat tud éreztetni, hogy Sylvester János nem féltette a népet a Biblia rejtelmektől? «Íl illen beszidvel naponkid való szóllásában. Il ínekekben, kiváltkippen az viráginekekben, mellekben csudálhatja minden níp az magyar nípnek elmijinek íles voltát az lelisben, mell nem egyéb, hanem magyar poezis!» A magyar ezer év előtt már régi keleti kultúrából került ide s hozott magával valami keleti humanizmust, ami az európai léleknek egy és más tekintetben felette áll.

Vannak, akik kicsinylően tekintenek a magyar dalra, mert egyszólamú. Ne feledjük, hogy többszólamú zene még csak Európában támadt, alig néhány száz éve. A világ négyötödének zenéje egyszólamú ; s a régi keleti, a görög, a gregorián zenében az egyszólamúság oly művészi fejlettségre jutott ritmusban és dallamban, hogy ezzel szemben a többszólamúság részben visszaesést jelent. Azonkívül a többszólamú zenének épen nemzeti sajátosságait elsősorban egyszólamú dallamából és ritmusából lehet megállapítani. Egyszólamú zenének a magyar népdal pedig olyan, hogy párját ritkítja. Seregestül van közte

Egyszerű dal édesdeden ömlő,
Tiszta remekké magába' szülemelő.

Azt mondják, nem lehet összemérni nagy alkotók gondolatait. Hogyne lehetne, mikor azok is igyekeznek műveik alapgondolatait népdalszerű tisztasággal és egyszerűséggel kifejezni. Csakhogy ritkán érik el a népdal magától lett, hókristályszerű tökéletességét. Egy-egy magyar népdal és egy-egy beethoveni téma egymáshoz méltó testvérek. A népdal ismeretlen szerzői is zsenik voltak, lehet, hogy egyik-másiknak egész élete, műve egyetlen dal.

Minden nemzet azt tekinti klasszikus művészetének, amely legtöbbet fejez ki a nemzet lelkéből, a legtökéletesebb formában. Kik a mi zenei klasszikusaink? Nincs más zenénk, amely a magyar lélekbe mélyebben világít bele, ércnél tömörebb maradandóbb formában. *A magyar népdal a par excellence magyar klasszikus zene.*

Az európai értelemben vett többszólamú magyar zene kialakulásának útja sem vezethet más irányba.

Más országokban a «magas művészet» fejedelmi udvarok árnyékában, hatalmas polgárállamok védelme alatt keletkezett. Nálunk az idegen uralkodó-

¹ Milyen különös, hogy a legáltalánosabb emberi érzések a legnagyobb költők lantján is a népdal «primitív» hangján szólnak meg, annál inkább, mennél erősebbek.

ház nem fejlesztette a nemzeti kultúrát, sőt inkább minden erejével elnyomására törekedett. Az ország előkelői az uralkodóház szolgálatában és utánzásában idegen művészetet pártoltak, ha egyáltalán volt közük hozzá. A városok német polgársága sem teremthetett magyar művészetet.

A magára maradt közép- és alsóosztály megtette, amit folytonos élethalálharca közben tehetett: fönntartotta a régit. Mikor a középosztály is idegen kultúra eszményei felé kezdett fordulni: a nemzeti hagyomány őrzése a népre és kispolgárra maradt. Így történt, hogy a magyar irodalmi klasszicizmus megérése pillanatában az elidegenedett felsőbb osztályokra nem támaszkodhatott, azoktól sem visszhangot, sem ösztönzést nem várhatott. Petőfi költeményei egy magyar szabómester költségén jelennek meg. De még fontosabb, hogy nyelvet, stílust is csak a néptől kaphatott az irodalom. «Igy mondja a nép, melynek Toldi nyelvét köszönöm», vallja Arany János. «Itt a Helikon tanult a mezőtől.» (Jókai.)

Ezért van a művészi magyar zene kialakulására sokkal nagyobb fontossága a népdalnak, mint talán más európai országokban volt. A magyar zenei Helikon is, ha élni akar, csak a mezőtől tanulhat.

Igy adja vissza a mező az egész nemzetnek a századokon át híven megőrzött kincset. Visszaadja hiánytalanul, sőt meggyarapítva: aranya antik fényben tündököl, ékkövei tüze mélyebb lett.

És mint az ékszer is holt kincs a láda fenekén, életet akkor kap, ha viselik: a népdal is mennél többeké lesz, annál nagyobb lesz világitó és melegítő ereje.

Kodály Zoltán.

SZÖVEG EGY CHOPIN-ADAGIO ALÁ.

*Selymes szalon. Künn forró nyári szél,
Ma égnék a mezők, ma úr a Dél.*

*Hófehér vitrázs, min áttűz a nap,
Rajt öt meleg lánytest, öt üde akt.*

*Az ébenfa ájult, izzik a húr,
Igy bont rajta vihart a végzet-ujj.*

*S a szoba mélye, mély tűzben áll,
Aranyló tűzben a kert és táj.*

*Ez az óra, mikor a vén óra áll,
Felsír a mélyén a csend. A gitár.*

*És a komoly homlok, mint messzi domb,
És a halk sötét haj, mint esti lomb.*

*Ébenfazongora, min sírni kell,
Egy elhervadt álmot temetni el,
Egy hasztalan álmot temetni el.*

Mészáros Sándor.

FALUSI HOLD ALATT.

Egyszerű, buta hold alatt
egy szorongó ember halad.

A faluban végigmegyek.
Néznek az ablaküvegek.

Nézik füttyetlen ajkamat,
ajkamból régen fütty fakadt.

Bölcsőbb lettem, mint Salamon,
a bölcsék zsákja vállamon.

Hiúság s minden hiúság:
ily s más kincsekkel telt a zsák.

Eladnám zsáknyi kincsemet,
ki megneveltet engemet.

Kóborló rongyszedő zsidó:
gyűrűje; füttye csábító,

bolyongtam erdőn és dülön,
de szépen szól a füttyülöm,

gyönyörű gyűrűk: napjaim,
reményeim: smaragdjaim,

valódi gyöngyök: vágyaim,
terülj asztalkám, táljaim!

Pazaroltam e dolgokat
s kaptam bölcsesség-rongyokat.

— Hé, ki veszi meg zsákomat,
nevellen szorongásomat?

A csend vet . . . Hallgatás terem.
Minden ház titkát ismerem.

E házban hirtelen halál.
E házban egyszer bicska-bál.

E házban orgiáz a gőg
s a butasága szinte bőg.

Mért néz oly vádlón ez a ház?
E házban nagy nyomor tanyáz.

Mért kacag minden ablak itt?
E házban menyasszony lakik,

merengnék rózsaszálain,
de tovább visznek lábaim.

Tán ismeritek Mécs Lacit.
Az ő házában ki lakik?

Az ő lelkében ravatal,
rajta egy halott, fiatal,

próbálta már temetni őt,
de nem jöttek halott-vívők.

az ifjúsága fekszik ott:
eltemetellen szent tilok,

betölti az egész lakást
s mert nem lehet találni mást:

hátára tornyot épített,
(Istenhez nyúló nagy hitet)

szíve (hogy Istené legyen)
harang lett a torony-hegyen.

A torony nő, az égbe nő
és ott lakik szerényen ő.

Sokszor bizony nem alhatik:
a földszinten halott lakik,

éjjelkor néha felül ő,
nála a régi füttyülő,

szépen füttyülni kezd a holt
s táncol a torony és a hold . . .

Mécs László.

ÚGY LÁTSZIK, EZ A SZERELEM.

I.

KATÓ a «Levelezés»-ben dolgozott, Kálmán az ellenőrző osztályban. Hivatalosan nem igen kellett érintkezniök és egyidőben alig is törődtek egymással. De egyfelé laktak, gyakran látták egymást az utcán és olykor akaratlanul is szóba álltak. Kató huszonöt-éves lehetett, Kálmán harminc. Szorgalmas, pontos hivatalnokok voltak, reggel nyolckor elfoglalták a helyüket és félhatkor délután az utcán voltak.

Katónak gyönyörű termete volt ; arcát inkább érdekesnek lehetett mondani. Különösen ferdevágású, sötét szeme tűnt fel. Rúztalan szája körül kedves, primitív báj ült, amely feltűnő ellentétben állott a modern lányok eszményien preparált, hideg szépségű arcával. A hozzá közeledő fiúkkal csöndesen, inkább pajtáskodón bánt s megérzett a modorán, hogy nem sokba veszi az udvarlásukat. Kálmánt csinos fiúnak mondták s ezt maga is tudta. Csak női társaságban érezte jól magát. Férfiak között kissé mogorva és zsémbes volt, de nők között szellemes és jókedvű tudott lenni, dudolt, tréfált, kacagott és minden nő, akivel foglalkozott, megnyerőnek találta, vonzódott hozzá, sőt legtöbbször az ideálját találta föl benne.

Egy délutánon, hazafelémenet, Kálmán megállt egy mozi előtt és a fényképeket nézegette. A főszerepben ábrázolt nő finom arcvonásai valami gyöngéd, titokzatos erőt indítottak el benne ; rögtön a pénztárhoz ment és amíg sorra került, körülnézett. Némi csodálkozással látta, hogy Kató is a várakozók között van.

Egymás mellett vettek jegyet és beültek.

Szünetben Kálmán, a filmtől megilletődötten mondta :

— Nem tudom, mi van ma velem, Olyan szentimentális érzés vett rajtam erőt már amikor a fényképeket nézegettem . . . És most is . . . Tudja, olyan jó volna gyerekeknek lenni, anyámhoz bújni és sírni, nem is tudom, miért . . .

Kató kissé csodálkozva nézett Kálmánra :

— Gyakran szokott így érzékenykedni? Ez nagy fényűzés a mai világban.

— Hogy érti ezt?

— Úgy gondolom, hogy az érzékeny ember túlságosan korán örül, ha valami öröm vár rá és túlsokáig búsul, ha baj éri. Sokat emésztődik és töpreng, szóval nagyobb árat fizet mindenért, mint az, aki mindig a dolgok lényegéhez tud igazodni . . .

— És maga tud?

— Igyekszem. De nem akarom a hangulatát elrontani ezzel az olcsó bölcselkedéssel.

Kálmán egy pillanatig a lányon felejtette a szemét, könnyedén megcsóválta a fejét, azután azt mondta :

— Érdekes. Tudja, hogy mi tulajdonképen nem is ismerjük egymást?

— Dehogynem ! — nevetett Kató. — Idegennel nem csicseregnék ilyen bizalmasan a moziban.

— Jójó — legyintett Kálmán, hogy ő érti a tréfát, de most nem erről van szó és egy kicsit magyarázkodni kezdett, majd megkérdezte, hogy Kató sokat szokott-e olvasni?

Kató megint tréfára fogta a dolgot.

— Azt szeretné kiszedni belőlem, hol bányásztam a bölcseségemet?

Kálmán is elmosolyodott, de a vérében még mindig az a jó meleg vágyakozás hömpölygött, amely a moziba hozta.

Amikor a film tovább folytatódott, rögtön belekapcsolódott minden érzésével és nosztalgiásan követte a nagy karriert befutott hősnő sorsát : valami nagy csalódás után honvágó fogta el a hősnőt és hazautazott. Az otthon tájai, a viszontlátás jelenetei, a hatásra számító rendezői trükkök ellágyították Kálmánt, megfogta Kató kezét és melegen szorongatta. A lány furcsállotta ugyan a dolgot, de egy idegrándulással se jelezte ellenkezését. Arra gondolt : ki tudja, mi játszódik le Kálmán lelkében. Ám ezt a részvétből eredő gondolatát nyomban meglegyintette a közömbösség hulláma : Istenem, ha neki jól esik . . . Hiszen az effélének nincs semmi következménye.

És csak később húzta vissza a kezét.

Előadás után gyalog indultak haza. A nyáresti utcák mozgalmaságán pihentették meg szemüket és halkán beszélgettek. Kálmán elmondta, hogy nemrégiben egy földijével találkozott, aki hírt hozott neki a szülővárosából. Alkalmassint ezért hatott rá ennyire a film is. Öt éve nem járt otthon, akkor temette az anyját . . . Igen, az idő múlik és egyre távolabb kerülünk mindentől . . . Aztán fölidézte a gyerekkorát és elmesélte Katónak, hogyan rákásztak a zsilipeknél. Bele is melegedett az elbeszélésbe és szinte mutatta, hogyan csalták ki a rákokat a korhadt deszkák mögül a lábujjuk közé szorított hús- vagy májdarabbal, hogyan hasaltak a deszkapallókra, amikor pisztrángot horgásztak és lelkesültségével szinte mentegetni akarta magát, amiért olyan hirtelen támadt bizalmaskodással szorongatta az előadás alatt a leány kezét.

Ez a lelkesültség az esti utcák hangulatában elmélyült, megszínésedett a lélek gyöngé lázától s az anyaölbekíváncozás szelíd hullámai már közelebb eső partot kerestek. Szép, kíváncsú lánynak látta Katót, aki után talán csak a kezét kell kinyújtania, hogy az övé legyen s amíg beszélt, szavakba formálódó gondolatai mögött már egy másik gondolat sor gyűlt fel : lám, ez a véletlen találkozásuk talán a sors útmutatása

is... És ettől a pillanattól fogva a könnyű kaland örömevel akarta a lányt, pezsdülő vére színes álmokkal gőzölte tele az agyát s szeme előtt forró képek kápráztak fel.

Hazáig kísérte Katót, bizalmasan fogta át a csuklóját, kezét csókolt neki és melegen búcsúzkodott tőle.

Most már kereste a vele való találkozást és a hivatalban is naponta módot talált arra, hogy néhány szót váltson vele, noha osztályuk más-más emeleten volt. Már izgatta a kaland, gyors sikert akart és néhány nap múlva már idegesen figyelte a lányt: mennyire van? Hajlik-e már? Át lehetne-e már ölelni este valamelyik csöndes utcában? A szeme játékból, ingerkedő szavaiból, mosolygásából próbált következtetni és közben testi kiválóságát becsülgette és úgy titokban, győztesnek álmodta magát. Kedveskedő, becéző szavainak hatását is lemérte és vad mohósággal súgdosta: drágám, édesem, angyalom. Lopva a karjához ért, meg-megsimogatta a kezét, utcai sanzonok vallomásszerű sorait dudolgatta séta közben, karját meg mindig úgy emelgette, hogy könyöke a lány mellét érintse.

Katót mulattatta a játék. Kacagott, csipkelődött, évődött a fiúval és óvatosan, feltűnés nélkül védekezett mohósága ellen. Néha pár komoly szóval másra terelte a figyelmét, vagy valami hosszabb históriával teremtett más hangulatot. Kálmán azonban minduntalan visszatért a szerelem témájára s faggatni próbálta elmúlt szerelmei felől, mert bizonyosra vette, hogy a szerelem egy-két hulláma már végigmosta a leány lelkét. De Kató csak általánosságban válaszolt, hogy ugyan melyik lány nem volt szerelmes életében, dehát az ember átesik rajta, jól vagy rosszul, aszerint, hogy milyen a természete, mert az élet nagy válságait nem lehet kikerülni és ritka ember ússza meg betegség nélkül...

— Dehát olyan nagy csalódásai voltak, hogy betegségnek tekinti a szerelmet, talán csapásnak is? — kérdezte Kálmán.

— Egy szóval se mondom, hogy annak tekintem, de láttam eseteket, amelyekben csakugyan súlyos csapást jelentett mindkét félre nézve. És valljuk be őszintén, hogy akár a boldog, akár a boldogtalan szerelem állapota — na, hiába is! — nem normális...

— Hú! — szörnyűködött Kálmán — hát maga azt szeretné, ha az emberek pontos hivatalnokokként élnék le szerelmi életüket is?

Kató felnevetett.

— Nem, nem!... Maga szándékosan félremagyaráz mindent... Nem akarok én reformátor lenni, se apostol, nem sokat törődöm az egészséggel, csak maguk, férfiak tulajdonítanak túlságos fontosságot a szerelmeknek!

Erre Kálmán az alkonyati égre mutatott, a zsongó utcákra, a sétáló párokra és a szerelem mindent betöltő erejéről kezdett szavalni, a virágok és madarak nászáról maszlagolt valamit, amit egy újságcikkben olvasott volt, majd az ókori népek szerelmi életével példálózott és azt állította, hogy a szerelem az élet egyetlen tengelye.

Parázs kis vita támadt közöttük. Nevettek, heveskedtek, csipkelődve csépték egymás érveit és Kató azzal vádolta a férfiakat, hogy még ma is háremet tartanak, ha nem is a régi formában; Kálmán meg azt állította, hogy a házasság intézményét az ásó-kapa-nagyharang elve alapján a nők erőszakolták ki, hogy eltartatásukat törvényesen biztosíthassák.

Ezek a gyakran ismétlődő évődések jó pajtásságot teremtettek közöttük, de ennek a demarkációs vonalát Kálmán, a legnagyobb bosszúságára, nem tudta áttörni. Kató akárhányszor úgy eltűnt a hivatalból, hogy nyomára se tudott akadni. Valósággal lesnie kellett, hogy együtt sétálhassanak. Ha pedig együtt indultak el, olyan közömbös arcot vágott és olyan egykedvűen viselkedett, hogy minden alkalommal szinte újra kellett kezdenie a hódítást. Faggatózása elől kitérő válasszokkal bujt el és ha netán szemrehányás volt a hangjában, Kató egykettőre lefegyverezte azzal, hogy megkérte, dudolja el ezt vagy amazt a sanzont, mert olyan kellemes, érzéki hangja van. Ez mindig hatott és Kálmán nyomban dudorászni kezdett, sutba dobta szemrehányásait és ismét a jóreménység vizein evezett. De ha este hazatért és átgondolta az együttlét eredményét, lehangoltan kellett megállapítania, hogy egy lépéssel se jutott előbbre.

Kényszeredetten elmosolyodott magán és tűnődni kezdett. Talán nem akarom elég erősen — gondolta, mert önmagában kereste a hibát.

— Nem, nem vagyok szerelmes belé — állapította meg aztán háttározottan; és idegesen, némi magamegvetéssel legyintett. Kívánta, vonzódott is hozzá, az ujjai hegyében bizsergést érzett, ha a közelében volt és kamaszos felelőtlenséggel szerette volna a magáévá tenni. Kellott, mert a nő mindig idegcsiklandó időtöltés volt neki, stimuláló játék. Vágyott utána, mint gyerek a kirakatbeli baba után, amely holnapra már a másé lehet; de mélyebb, tartósabb érzés nem élt most benne. Igaz, nem is tetszett neki Kató; ez a fiús arc, a szemöldökig lefésült haj, a mandulaalakú, mongolos szem, inkább különös volt, mint vonzó. Nem is tudott neki szerelmet vallani, csak a gasszenhauerek szövegét hangsúlyozta jobban, úgy hogy a lány valami vallomásfélét érezzen ki belőle, de a lelkében nem érzett mélyebb megindulást és a nyelvét nem bírta hamis szavakra kaptatni. — Hát mire való akkor az egész? — zsörtölődött önmagával.

Egy régi, nagy szerelem emléke kísértett föl benne. Két éve volt. Dehogy. Idestova már három esztendeje lesz ősszel, hogy az asszony végképen külföldre utazott. Az egyetlen volt, akivel egész életén át boldog tudott volna lenni. Valami önfeledtséggel járt az oldalán s mintha a világ is megváltozott volna körülöttük. Akkor nem tűnődött, nem játszott, nem erőszakolta magát. Valami csodálatos hullám vitte mindkettőjüket és minden olyan magától értetődő volt. A gondolatuk, a lépésük, a vérük ritmusa egyszerre dobbant, mindennek különös értelme volt a számukra s a szavaik is sajátságosan alakultak ki a maguk külön

tolvajnyelvévé és villanyozó erejük volt a legjelentéktelenebb viszonylatban is . . . Micsoda szép, harmonikus mámor volt ez, amely a vér vadságát is szordinó alá fogta és mégis micsoda lobogó élet voltak ők ketten !

És azóta minden nő narkotikum. Hiszen azokon az utcákon, amelyeken *vele* járt, nem lehet más nővel végigmenni. A városban tilos területek vannak, ahol kísértetként járnak az emlékek. Meddig? Örökké? . . . Ugyan, örökké semmise tart. De hátha sose fog többé szívből szeretni tudni? Ha már csak mimelnie kell mindazt, ami értéket adhat két ember egyesülésének? . . . Csakugyan így volna? Kiegett? Megöregedett? Már csak a teste él?

Ezek kellemetlen esték voltak. Nehezen tudott megnyugodni. De a frissége mégis csak elhessegette ezeket a gondolatokat és vállvonogatva vigasztalta magát : valamit csak kell csinálni annak is, aki nem kártyázik, nem iszik, nem jár lóversenyre. És aztán megint legyintett.

Másnap aztán megint csak megleste Katót, együtt sétáltak, Kálmán dudorászott, a lány nevetett, megint találtak témát, amin csipkelődhettek egymással egy kicsit és vacsoraidőre szépen hazamentek. Kálmán a kevésbé népes helyeken kezébe fogta Kató kezét, Kató nem tiltakozott és a kapu előtti forró kézcsókokat szinte természetesnek találta.

Egy este kimentek a ligetbe. Séta közben egy padra telepedtek és Kálmán a pad támlájára fektette a karját. Elbizakodottan gondolta : vagy — vagy ! Kezét lassan rácsúsztatta Kató vállára és halkán dúdolta :

*Szívem szeret, — valóság ez, nem álom,
Szívem szeret, örömmel konstátálom.
Szívem szeret, mint hogyha vón húsz éves,
Szívem szeret s kábit a nő, az édes !
Szívem szeret, úszom ifjonti tűzbe'
S csak verseket olvasnék köve, fűzve . . .*

Kató tapsolt.

— Ez helyes volt. Nem ismerem. Ugyan dúdolja el még egyszer.

— Ingyen csak egyszer. Másodszor már egy csókot kérek érte.

— Ne csacsiskodjék. Énekelje hát.

Kálmán megrázta a fejét, aztán hirtelen magához húzta a lányt. Kató hátrafesztette kissé a fejét és kinyitotta a száját, úgy hogy Kálmán csak a nyitott száját csókolhatta meg.

— Mire volt ez jó, mondja? — kérdezte aztán Kató, de egy csöppet sem haragosan. — Vagy maga csak úgy huszáros rajtaütésekkel szokta a nőket meghódítani?

Kálmán nem felelt. Félrenézett és bosszankodott kudarcán.

— Azt hiszem — folytatta Kató — azzal maga is tisztában van, hogy nem szeret engem. Vagy azt akarja mondani talán, hogy szeret? Úgy-e, nem? Mert én se szeretem magát. Nézze, maga nagyon szimpatikus fiú, de mi ketten még messze vagyunk a szerelemtől. Ha így megy tovább, nem mondom, lehet belőle valami egy félév mulva, de most? . . .

Nem, kár volt elgaloppirozni a dolgot... Most haragszik rám? Mondja, haragszik?

— Nem. Dehogy... Csak azt hittem... közelebb értünk már egymáshoz — morogta Kálmán.

— Közelebb?

Kató eltűnődött.

— Úgy szeretném tudni, hogy most miket gondol. Mondja meg. Legyen nyílt és őszinte... Látom, magát bántja az én nyíltságom.

— Dehogy bánt... sőt köszönöm... De nem értem magát. Hetek óta járkálunk együtt, eltűri az ömlengéseimet, a közeledéseimet, soha visszautasítást nem vettem észre... hát igazán azt gondoltam...

— Hogy ez már szerelem? Komolyan mondja ezt? — kérdezte Kató és huncutul mosolygott.

Kálmán fortyogott.

— Persze, hogy komolyan. Hát nem ideadta a kezét, ahányszor érte nyúltam? Elvonta-e, ha szorongattam? És most is, hogy átöleltem a vállát?

— Ha magának ez jól esett. Hiszen jó pajtások voltunk...

— Kató, maga kétségbeejt.

— Miért? Hát annyira fontos magának az a csók? Mondja, kell magának? Igazán kell? Eléneкли nekem akkor még egyszer ezt a kuplét?

Kálmán fölkel a padról.

— Induljunk hazafelé, mert lekésünk a vacsoráról — mondta közömbös hangon, de megérzett azért rajta, hogy röstelkedik.

— Most épen olyan volt, mint Kallós, amikor a főnököt helyettesíti — mondta Kató és szintén fölkel a padról.

— Helyes. Csak mondjon még egy pár gorombaságot, megérdemlem.

— Jaj, de rosszkedvű! Már a tréfát se érti meg.

— Nem vagyok rosszkedvű, csak belátom, hogy igaza van. Nem szeretem magát és mégis erőszakoltam ezt a dolgot. Nem értem magamat, mért kellett nekem, mért kívántam magát?... Bocsásson meg, Kató, maga egy drága, jó lélek, én meg...

— Látja, nagy fényűzés az érzékenység, mondtam már magának — szakította félbe Kató. — Sajnálom magát, de azt hiszem, most jó úton vagyunk ahhoz, hogy jóbarátok legyünk.

— Köszönöm, nem kérek a barátságból. Ettől a kedves ajánlattól meg is kímélhetett volna.

— Ú-úgy?

— Ha a nő a barátságát kínálja, akkor a férfi már megbukott nála... Felemás, fals dolog... Én csak a hivatallal egyeztem ki ötven percentre, vagy még kevesebbre... tudja, az önfenntartásért. De azonkívül, ami kevés még van az életben, azt száz százalékosan akarom...

— Ezt a csúnya lányt is? — kérdezte Kató enyhe iróniával és önmagára mutatott.

Kálmán a fejét rázta.

— Nem. Róla lemondtam. Régen. Van félórája is...

Már mind a ketten nevettek. Kálmán kissé kesernyésen.

Mikor Katóék kapujához értek és Kálmán búcsúzni akart, Kató feléje tolt az arcát:

— Most csókoljon meg... Gyorsan... Amíg nem jön valaki...

Kálmán csak a kezét csókolta meg, azt is könnyedén és meghajolt.

— Köszönöm. Alamizsnát nem kérek és nem is fogadok el...

Kató nem sértődött meg. Megfenyegette Kálmánt az ujjával.

— Gyerek, csacsi gyerek. Magának még matrózblúzban kellene járni, ez a hosszú nadrág valósággal álruha...

Kálmán másnap elkerülte Katót és azután is pár napig. Keményen arra határozta magát, hogy abbahagyja ezt a játékot. Mert játék az egész. Nem szereti ő ezt a lányt, sose szerette egy pillanatig sem. Nem is szép, csak az elegáns, karcsú, kifogástalan alakja. És ott a moziban kezdődött az egész, amikor valami elzékenyült révületben megszorongatta a kezét és ebből hamis következtetéseket vont le. Nem, nem valók ők egymáshoz sehogyse. Még ha valami könnyű, sima kis kalandról lehetne szó, hát hagyján. De ez a lány csakugyan semmibe veszi a férfiakat, csak játszott az egész idő alatt, szórakozott... Nem, nem, abba kell hagyni az egészszet és valami okosabb dologba fogni... Társaságba fog járni, Cserthék is invitálták, Magda elég csinos és pénze is van, Gaálék, Kroóék, Tauberék is szívesen látják és Piri, Dabas Piri, ó, hogy megfélekedzett róla! Pedig az igazán szép lány, a papája befolyásos ember, pénzük is van dosztig... Igen, itt kezdi meg. Elvégre: a jó parti nem rossz, a házasságot úgyse fogja kikerülni... Aztán, hátha másokkal is megismerkedik ezeknél a családoknál, s valami ritka jó fogást csinálhat?

Egyik napon hétig maradt a hivatalban. A szabadságolások megkezdődtek, mások munkáját is át kellett vennie és nem akart restanciában maradni. Másnap a szabóhoz ment és szöveteket nézegetett, diskurált, ögyelgett, aztán a korzón sétált vacsoráig... Nem, nem, most már vége. A hivatalban is elkerülte Katót, inkább Ilonkával diskurált, aki most jött meg a szabadságáról. Kicsit gögös lány ugyan, de nem vele szemben és férjhez szeretne menni. Már kétszer volt menyasszony, karácsonykor ment széjjel a második pártija. De micsoda gyönyörű lány! Kár ide a hivatalba, kolléga ugyan el nem veszi. Szép lánynak mindig nagyok az igényei...

Ilonkát a toaettek érdekelték, Deauvilléről beszélt, a szépségversenyéről, kár, hogy úrilánynak nem való az efféle, mama és papa semmiképen nem egyeztek volna bele abba, hogy ő részt vegyen, nem is merte előttük szóba hozni, pedig lettek volna esélyei... És roppant boldog volt, amikor Kálmán azt mondta neki, hogy ő szebb, mint a két Miss Universe együttvéve. Csak épen sóhajtott egy kicsit és talán arra gondolt: milyen kár, hogy erről nem tud az egész világ...

És aztán Dabas Piriékhez is elment. Piri ugyan egy kissé hűvösen fogadta, de Kálmán ezt nem igen akarta észrevenni. Nagy társaság volt együtt: utolsó fogadónapjukat tartották a vakáció előtt. Tánchoz még meleg volt az idő, alkonyat utánra halasztották s hogy az időt eltöltsék, lányok és fiúk kint a kertben társasjátékokra fanyalodtak. Piri kedvetlenül egyezett bele, únta a dolgot, de a többség ellene döntött. Így aztán a «barkochbára» szavaztak s egy jogászgyereket szemeltek ki elsőnek, az találja ki majd, amit kieszelnek. Félreküldték és nagy haditanácsot tartva, hangos zsinatolással állapotok meg abban, hogy káposztás cvekkerli legyen a kitalálendő szó. A jogász persze kileste őket és minden rendszer nélkül kezdett kérdezősködni. Harmadik kérdése már az volt, hogy tézta-e? De azután mindenféle zagyvaságot kérdezett, összezavarta a feleleteket és mindnyájan pukkadoztak a nevetéstől. Pirire is sor került, neki a rózsafát kellett volna kitalálnia, ami kissé nehezebbre esett. Hosszadalmas kérdezősködések után rájött arra, hogy dísznövény és három szótagú, de azután elakadt. Sok unszolás után végre azt kérdezte: Nád?

— Hát nád az három szótagú? — kérdezték nevetve.

Piri nem bírta a csúfolódást elviselni és sírva fakadt a vendégkoszorú előtt.

— Mondtam, hogy nekem ne adjatok föl nehezet — zokogta.

Tánc közben megjavult Piri hangulata és Kálmán leplezetlenül gyönyörködött finom mozgásában. — Talán egészen jó feleség volna — gondolta — ha nem is tud szisztematikusan gondolkozni. — De aztán úgy vette észre, hogy egy miniszteriumi titkár túlságosan sokat táncol Pirivel. Puhatólózni kezdett és megtudta, hogy fél éve el vannak igérkezve egymásnak, csak a titkár nagynénjének halálát várják az örökség miatt.

— Mire nekik az örökség? Hiszen Piri szülei is gazdagok.

— Csak voltak. Ez mind szemfényvesztés...

Aztán hosszú magyarázat következett a dekonjunktura következményeiről és arról a hosszadalmas munkáról, amellyel a titkárt horogra kapták Dabasék.

Kálmánt a benfentes információk megzavarták egy pillanatra, de aztán tovább kérdezősködött. Zavaros, szövevényes meséket hallott erről a fél éve került társaságról. Társa, mint halász a tépett hálót, lassan teregette a kuszált szálakat széjjel: családi potentátok állásfoglalása, karriert előmozdító orientációk és főként vagyoni érdekek parancsa szerint bogozták össze a szálvégeket...

Feszengő érzés támadt benne, bizonytalanság, mint ismeretlen vízben, amelynek sem mélységét, sem örvényléseit nem ismeri az ember. Idegensége, társtalansága zaklató intenzitással támadt fel, mint gyerekkorában, amikor boldog, magányos álmodozásai révületéből hirtelen a szalónban egybegyűlt vendégek elé vezették és alig várta, hogy elszökhessen a *nagyok* köréből... Ezek is mind *nagyok* voltak most és a

ravaszkodások, intrikák hinárja volt a vadászterületük is. Hogy jöhetett ide, amikor éppen ez az érzés volt az, amely már hosszabb idő óta távol tartotta tőlük? Anyja életében még voltak pozitív kapcsolatai egyes familiákkal, az apja emléke is hosszú ideig élénk volt még a megyebeliek körében; de idővel mégis csak gyöngülni kezdtek a szálak s jelentőségét veszítette sok minden. És amióta a fővárosba került és anyját is elveszítette, valami csiga-biga életbe kényszerült. Inkább csak asszonyok körül lebzsel s ha a fölszarmazott régi ösmerősöket meglátogatta, ezzel is csak a közjük tartozó érzését akarta konzerválni.

Egyidőben pár pajtása új társaságokba vitte, mivel jó táncos volt. Akkor került ide is. Rövid időre valami láz fogta el és az éjtszakázók bohém nemtörődömségével látta rózsaszínűnek a világot. Kalandról kalandra botlott, amíg *ő reá* talált.

Ez volt az első nagy élménye s az egyetlen is, amelynek visszhangja még ma is megcsendült a szívében... Azóta megint csiga-biga életet élt, józanul a hivatalának adta magát, csak esténként keresett valami szórakozást, tengett-lengett s minden komoly cél híján, nem tudta, mit csináljon az életével.

II.

A szabadságolások folytán ideiglenesen a levelezésbe helyezték át. Ez igen kellemetlenül érintette. Kallóst se szívelte, mert túlságosan fontoskodott és affektált szívélyességgel nyaggatott mindenkit, de meg Kató is ott volt és most már akár akarta, akár nem, látnia kellett őt mindennap, holott föltett szándéka szerint kerülni akarta mindenképen. Attól is tartott, hogy Kató talán magyarázatot fog kérni tőle. De első találkozásuk igen simán ment végbe: Kató szívélyesen bölintott feléje és aztán jóformán nem is látta egész nap. Másnap és harmadnap is ez történt, negyednapon pedig be se jött Kató.

Egy héttel később Ilonka levelezőlapot nyújtott át neki: Kató irt Párisból.

Kálmán nem tudta csodálkozását teljesen elfojtani.

— Érdekes... nem is tudtam — motyogta.

Ezen meg Ilonka csodálkozott el.

— Nem tudta? Na hallja! Hiszen maguk sülve-főve együtt voltak és mindenki azt találgatta, mikor lesz az eljegyzésük...

Kálmán kissé elpirult, de aztán nevetve vágta ki magát:

— Tudja, Ilonka, ha itt, a bankban, volna valaki, akibe bele tudnék habarodni, az csak maga lehetne... Maga az én titkos típem, de — sajnos — magának úgyse kellek...

— Jó, jó. Maga mindenkinek kurizál, azt úgyis tudjuk; de most nem fogja ezzel a dolgot elütni. Hát mi történt maguk között?

— Semmi. Minek tagadnám? Az igazat megvallva, azt se tudtam, hogy szabadságra ment...

— Szóval, vége a flörtnek?

— Vége nincs, mert hiszen aminek eleje nem volt, vége se lehet — mondta Kálmán és megmaradt a tagadás mellett.

De Ilonka faggatózása gondolkodóba ejtette. — Ejnye, hát már mindenki figyelte őket? Szörnyű fészek ez a Pest!... Vagy tán Kató szolt volna Ilonkának? Á, nem olyan pletyka az! Komoly, jellemes lány... Nem beszél csacsiságokat... Pláne, hogy magát kiszolgáltassa Ilonkának!... Még ha valami komoly alapja lett volna... Vagy talán épen ezt a komoly alapot akarta elérni egy kis pletykával? Á, nem! Nem lehet!... Különben... ki tudhat itt valami biztosat? Ki ismeri a nőket?... Persze, nem szerették egymást, ő se Katót, Kató se őt... De mikor tudjuk biztosan, hogy szeret-e, vagy nem szeret bennünket a nő? Hátha Kató mégis csak szerette őt és csak a természetéből kifolyóan, ... vagy esetleg szándékosan nem mutatott többet egy kis barátságánál... A szimata pompás! azt megérezte, hogy én nem vagyok szerelmes belé és talán ez irányította a viselkedését... Vagy további céljai voltak? Azt akarta talán, hogy feleségül vegyem?...

Kallós zavarta meg töprengéseiben.

— Nézd, milyen kedves kártyát küldött Kató — mondta közvetlen hangon és átnyujtotta a levelezőlapot.

Kálmán csodálkozva pillantott fel a különben affektáló főnök-helyettesre: Talán ez szerelmes Katóba? Vagy... már hozzám-tartozónak érzi a lányt...

Páris szép, gyönyörű... Jó volna sokáig itt élni. Üdvözli Kató — olvasta.

A kép az Arc de Triompheot mutatta. — Mi van ezen kedves? — gondolta Kálmán. — Pusztá udvariasság, amely a főnökhelyettesnek szól. No, meg egy kis hencegés: Látjátok, Párisban vagyok!... És minden, amit kislelkek ezen irigyelni tudnak... Ha pedig hazajön, végnélküli fecsegés kezdődik majd arról a sok jelentéktelen külsőségről, amit felszínesen látott meg és aminek csak az ad némi jelentőséget, hogy Párisban látta... És különben is, most majd nap nap után jön egy-egy levelezőlap ennek is, annak is...

— Igen... Jó lány a Kató — mondta kelletlenül és visszaadta a levelezőlapot Kallósnak.

— Én nagyabecsülöm. A legjobb munkaerők egyike — felelte Kallós. — A francia levelei hibátlanok... Ha angolul is tudna, sokra vihetné. És sorra mutogatta a levelezőlapot a kollégáknak.

— Semmi közöm hozzá — gondolta Kálmán. — Arra se érdemesített, hogy elbúcsúzzék tőlem elutazása előtt...

Kissé figyelmetlenül dolgozott egész nap; Kallós két levelét is visszaadta, mert épen a legfontosabb vonatkozásokat hagyta ki.

— Kár, hogy nem tudsz gyorsírást — mondta neki. — Mulhatatlanul szükséges... Igen hamar meg lehet tanulni. Kató két hónap alatt tanulta meg...

— Én könyvelő vagyok, nem pedig levelező — mondta Kálmán sértődötten. — Igen örülnék neki, ha visszakerülhetnék már az osztályomba.

— Nana, az én baráti szavamat nem kell félreértetni! — felelte Kallós affektáltan. — De ha parancsolod, abban is a segítségedre lehetek, hogy visszakerülj az osztályodba...

— Meg fogom köszönni neked! — pattogott Kálmán.

— Majom, ostoba majom! — gondolta magában. És most már komolyan haragudott Kallósra is, Katóra is. — Mit hozakodik minduntalan elő Katóval? Hát tud gyorsírást is. Jó. Na és? Legjobb munkakerő!... Mert négy éve ott ül már ugyanazon a helyen... És most levelezőlapot küldött a főnökhelyettes úrnak a kis hízelgő... Megcsiklandozta a tokáját...

Nagyon nehezen haladt a munkájával. Folyton füstölgött magában és néha úgy tetszett neki, mintha mosolyognának rajta.

Valaki nagyot nyújtózott a közelében.

— Istókbáró, jobb most Párizsban lófrálni, mint itt gürcölni!

— Azért meleg lehet ott is — mondta egy másik kolléga.

Ilonka is fölkelt a gép mellől.

— Deauville! Deauville! — sóhajtott. — Tenger, pénz, szabadság! Jaj, gyerekek, de buta dolog is ez az élet...

Ez mind izgatta.

Kallós ide-oda járt az asztalok között, kérdezett vagy felelt, majd a telefonhoz szaladt, alázatosan vette át az utasításokat, intézkedett, hogy valami levelet visszahozzanak az expedícióból és közben szakadatlanul kopogtak az írógépek, bűgött a csőposta, csöngött valamelyik telefon.

Kálmán nagyon rossz hangulatban ment haza. Arra gondolt, hogy valahogy kierőszakolja a szabadságát már most és elmegy a Balaton mellé vagy három hétre, ott majd elfelejti ezt az ostoba hivatalt is. Ott senkise fogja Katóval szekirozni. A vacsorában is kelletlenül turkált és elaludni se tudott a rendes időben. Katóra gondolt. Persze, neki nem fog írni, ha már búcsú nélkül utazott el. Nem is kell, hogy írjon. Semmi közük egymáshoz. Egy kis kaland jó lett volna, az biztos, mert a termete gyönyörű. Úgy jár, mint valami párdue... Az a pici láb, azok a vonalak, formák... És a parányi kis keze... Milyen meleg, puha és finom volt... Mint valami madárfióka. Meg azok a remek, egybeszabott ruhák, ahogy ráöleltek a karcsú derekára és előrekinálták szép, formás mellét... Hát remek lány, gusztusos... Csak a haját ne fésülne úgy a szemébe... De a szája, az a bogyónyi kis szája, az édes lehet... Amikor meg akarta csókolni, hát nem szétnyitotta a kis gazember! Nahát! Ilyet még sose pipált. Kitől tanulhatta? Hogyan jött rá erre?... Hát okos lány, nemcsak ezért, de más, mint a többiek. Egészen más... Ha most itt járna föl-alá a szobában... csak járna... Vagy oda ülne abba a fotóbjé és egymásra rakná a gyönyörű lábát... Most, most mondaná, hogy csókoljam meg! Most!

Aztán eszmélkedni kezdett. Micsoda pokoli ostobaság! Úgy ábrándozom, mint valami diák... Meg vagyok egészen kavarodva, mert egész nap folyton csak őt emlegették... Na, de most vége. Semmi közöm hozzá többé. És kemény elhatározással lapozott föl egy regényt.

Álmában az Eiffel-tornyot látta és olyan álombeli érzése volt, mintha már nem először járna alatta. Teljesen egyedül volt, körülötte senki, csak a torony nyúlt félelmetesen a magasba. Szédült, elhagyatottnak érezte magát, a szeme kutatva járt, hogy valami fát, vagy házat találjon, de csak pusztaságot látott és a roppant tornyot; és szorongó érzésében nyugtalanul topogott.

Reggel, amikor felébredt, világosan emlékezett álmára és arra is, hogy már nem először álmodott az Eiffel-toronyról. Alkalmasint azért, mivel gyerekkorában, több más képpel együtt, ezt is sokszor nézegette stereoszkópon. De azért ideges volt.

— Legfőbb ideje már, hogy szabadságra menjek — mondogatta magában. — Bizonyosan ki vagyok merülve...

És napközben meg is gyúrta az osztályfőnökét, meg a személyi ügyek igazgatójánál is járt, de csak annyit tudott elérni, hogy a hét végére kapott ígéretet.

Egyelőre ez is kielégítette. A szabadulás lehetősége föl villanyozta. Készüldni kezdett. Megsürgette a szabóját, bevásárolt egyetmást és este boldogan rakosgatta össze a holmiját.

De ahogy ágyba került és végiggondolta a napját, megint eszébe jutott Kató. — Ejnye, hát nem tudok szabadulni tőle? Hiszen nem vagyok belé szerelmes, hát mit törődöm akkor vele!

Más arcokra próbált gondolni, más nőkre. Először Ilonka fejedelmien gögös alakját, hideg arcát képzelte maga elé, de csakhamar egy másik asszony arca került felszínre. Néhány hónappal ezelőtt látta először a villanyosban s azóta mindössze három-négyszer találkozott vele. Ma a kislányával szállt föl a villanyosba. Az alakja kissé tömzsi ugyan, de az arca csodálatosan izgató. Valami alig definiálható pikantéria színezte roppant kellemes arcvonásait, amelyek olyan csábítóan és magukat kelletően hatottak rá, hogy már az első alkalommal is nehezen tudott megválni tőlük. Ha a kötelességérzete nem lett volna olyan hatalmas, utána ment volna, megtudta volna a nevét, a címét s talán meg is szólította volna valamiképen, csak azért, hogy a hangját hallhassa. Mert a hang roppant fontos, rendkívül jellemző az emberre. Réá különösen erősen hat, főleg a szép női hang. Ma is egyre figyelte a villanyosban, mert néha-néha szólt valamit a kislányának, de olyan távol állott tőle, hogy nem bírta meghallani. És közben egyre figyelte. Gyönyörködött benne. De az asszony egyetlen pillantásra se méltatta... Előbb kellett leszállania, így hát addig, amíg a villanyos elindul, megállt, lent az úttesten, közvetlenül az asszony ülőhelye közelében. De az asszony elfordult és a hangját se hallhatta. ... Katónak is milyen finom zengésű a hangja. Tiszta és nemes. Ilyen lehet a lelke is... Egy csöppet

se sértődött meg, amikor a felkínált csókot nem fogadta el . . . De tehet-e mást abban a furcsa helyzetben? . . . És valami anyás feddésel . . . nem, nem, inkább megbocsátó szeretettel mondta: Csacsi gyerek, magának még matrózbúzban kellene járni! . . . Ez volt az utolsó szava hozzá . . . sose felejtí el . . .

— No tessék, megint Katón jár az eszem! Most kezdenék bele-gabalyodni, amikor már véget vetettem ennek a kis kalandnak? Micsoda ostobaság! — És jót nevetett. — Hát ez az érzés rajtam kívül áll? Nem abba leszek már szerelmes, akibe akarok? Neem? Most majd ez a Kató életcélá fog nőni bennem és dirigálni fogja az életemet oda is, ahová nem akarom? Mi lesz akkor a jó pártival? Ááá! nikszi dájcs! . . . Búcsúzzunk csak el, Katóka, de most már zikkerre! Eddig mindig tudtam akarni, most az egyszer majd «nem akarni» is fogok tudni . . .

És ettől fogva nem engedte elkalandozni a fantáziáját. Valahányszor Kató alakja fölmerült előtte, mindig elhessegette. Este nagyokat sétált vacsora után is és lefekvés előtt alaposan letussolta magát a fürdőszobában. A hivatalban meg valósággal beletemetkezett a munkájába; ha meg ráért, akkor a szabadságát sürgette, vagy a balatoni viszonyok után érdeklődött, noha már régebben kiszemelte Aligát.

A hét végén, amikor csakugyan megkapta szabadságát, diákos lázzal ült a vonatra.

III.

Már első este csodálatosan szép naplementében gyönyörködhetett. A Bakony fölött álló nagy, lilaszín felhő közepe mintha szabályos téglalakban lett volna kivágva és ebben a téglalakú, égszínkéék foltban csúszott mind lejjebb az izzó napgolyó. El-elkáprázó szemmel bámulta a színek és tónusok finomságát, a vörös fény lángoló hidját az alig fodrozódó vizen. Egyedül állott a part szélén. Alatta a hullámok örök mozgása végtelen ritmussal szaladt a partnak. Szabályos szabálytalansággal púposodott és süllyedt a víz, a hullámfodrok rajokban szaladtak előre, halk loccsanással haraptak a szürke lószbe és észrevétlenül tüntek el, hogy helyet adjanak a láthatatlan energiától hajtott újabb hullám-rajoknak. A nádásban nádiveréb rikoltott, a partmenti topolyfán kakuk szólt és kőhajításnyira, az útszéli gallyrakáson, fülemüle trillázott szívszakadóan.

A sokféle benyomást nem tudta részletezni s nem is akarta. A melle kitágult: valami ritka jóérzés töltötte el. Teleszívta magát a tiszta levegő friss szagával és úgy állt ott, mintha a végtelenség szele érintette volna meg. Most érezte meg először világosan, hogy milyen kicsinyes, sivár és céltalan életet folytatott a fővárosban; hogy milyen határtalanul szép és fenséges a természet, amelyről a város nagy kórakásai között egészen megfeledkezett és elszokott . . . A napi robot, a megszokott, unalmas arcok, az örökké ismétlődő beszélgetések, a haszontalan és céltalan kis flörtök, lealacsonyító szeretkezések, ó mennyi szép

energiáját használták el! És most már végig így lesz? Nem lehet ez elől elmenekülni? Régebben milyen tengersokat olvasott, milyen élvezettel élte magát a mások életébe! S most már ezt is elhagyogatta. Pedig az olvasás menekülés volt az élet elől, a saját egyhangú élete elől. Most is menekülni akart volna, de ugyan hová?

A nap már végképen eltűnt és a víz színei mind titokzatosabbak lettek. Kálmán nem tudott elszomorodni azon, amit végiggondolt. Sőt, örömmel volt tele, amiért ennyi szépet láthat. A vére frissen mozgott, a lelke bátorsággal, hittel telt meg. Ó majd változtat ő valahogy a sorsán, még nem tudja, hogy miképen, de bizonyosan változtat.

A közelében társaság állt meg.

— Nincs szebb, mint a természet! — zihálta lelkesülten egy terjedelmes hölgy.

— Olyan mint egy anizk. Hát nem olyan? — bizonykodott egy másik hang.

Kálmán bosszúsán fordult hátra. Bántotta, hogy jóleső merengésében megzavarták. Végignézett a társaságon és szeme három lányon akadott meg, akik pár lépéssel odébb állottak. Két fiatalember is volt velük, tenniszrakett a kezükben.

Egyszerre csak meghökkent: az egyik lányban Katót ismerte föl.

— Nem, nem lehet... hiszen Párizsban van! — futott át az agyán és a meglepetéstől egészen ostobán bámult rá.

A tenyere nedves lett a hirtelen izgalomtól, szokatlan mozdulattal kapott a homlokához és többször megrázta a fejét.

— Ilyen vicces volna a Sors őfensége?... Én szököm előle és ő...

— Nem, nem, feküdjünk ma le korán! Én már úgy szeretnék egyszer tizenkét órahosszat egyfolytában aludni! Annyit kell pótolnom! Párizsban egyre lumpoltunk, — mondta most Kató és Kálmán már bizonyos volt abban, hogy nem tévedhetett.

A szíve izgatottan vert, szeretett volna odasietni Katóhoz, hogy ezerfélet kérdezzen tőle, de aztán megemberelte magát, lassan feléje indult és csöndesen köszönt. Maga se tudta, hogy mit várt ettől a váratlan találkozástól, de várt valamit. Feszülten figyelt Kató arcára: kiül-e rá a váratlan öröm mosolya? Fölcsillan-e a szeme? Megszólítja-e? Oda hívja-e a társaságába?

Azonban Kató csak szívélyesen bólintott, épúgy, mint a hivatalban és sem meglepetést, sem különösebb örömet nem mutatott.

Kálmán lesujtva haladt tovább. Izgatott gondolatok hömpölyögtek az agyában. Hát nem érzi, hogy van valami közöttük? Hogy ezt a véletlen találkozást nem lehet csak úgy egyszerűen semmibe venni? Nincs fantáziája ennek a lánynak? Vagy tán szíve nincs?

Hirtelen visszafordult, hogy követhesse a társaságot és megtudja: hol lakik Kató. Okvetlenül találkozni, beszélni akart vele, végtelenül fontosnak és sürgősnek érezte ezt a találkozást és nyugtalanul eredt utánuk. De itt is, ott is egy-egy többtagú társaság ment az úton: nem

látta Katót. Ijedten nézett körül, majd megint előre sietett, szinte szaladt és azt találgatta, hogy vajjon melyik villába mehetett be? Hova tűnt el?

Amikor a találkozásuk pontjától már olyan messzire került, hogy számítása szerint ennél tovább már nem haladhatott a sétáló csoport, ismét visszafordult. Zaklatottan loholt vissza és alaposan megizzadt a hajszában. A fák között gyorsan nőtt a homály, Kálmán erősen vizsgálgatta a szembejövőket és minden lépéssel bizonytalanabb, reménytelenebb lett. Egyhelyütt megállt. Kis út vezetett ott a kertek között, nem tudta hova. Elhagyott kutacska vize csorrant monoton csobogással. Senkise járt arra.

Megtörülgette tarkóját, homlokát és fejcsóválva töprengett különös izgalmán. — Vajjon mit gondolna rólam, ha most meglátna? Ha a lelkembe látna? Ha elmondanám neki, hogyan menekültem előle eddig, most egyszerre meg hajszolom... Micsoda következtelenség! Ostoba dolog... És mit mondanék neki, ha kérdőre vonna?

Ekkor lábtopogást hallott a kis út felől, valaki közvetlenül melléje ugrott, megfordult, tapsolt és azt kiáltotta: Én már itt vagyok!

Kató volt.

— Jaj, de megijesztett!... Talán engem várt itt? — kérdezte, ahogy Kálmánt megismerte.

— Nem... azaz... igenis...

— Furcsa.

— Értse meg, kérem, valami... fontosat szeretnék... mondani — dadogta Kálmán. — Én csak ma... jöttem ide Pestről... értse meg...

Két lány lihegett fel a kis útról.

— Pardon, rögtön jövök, lányok — mondta Kató és magával vitte Kálmánt. — Kérem, mondja el gyorsan, mert nem várakoztathatom a társaságomat...

— Nagyon kérem, értse meg... én csak ma jöttem... nem tudtam, hogy maga itt van... Azt hittem, hogy Párizsban van még... És annyit szenvedtem...

— Szenvedett? — kérdezte megütközve Kató és egy kissé elmosolyodott.

— Mindig menekültem maga elől és mindig csak magára gondoltam és azt hittem, itt majd elfelejtem... És most egyszerre csak itt látom...

— Mindössze három napja, hogy itt vagyok. Pihenni akartam egy keveset, mert ez a párizsi kirándulás kifárasztott... És Svájcban átjőve meg is fáztam egy kicsit — mondta Kató kitérően.

— Tudom, hogy haragszik rám... De, hogy mondjak el mindent, hogy magyarázzam meg... Az ember nem is igen veszi észre, csak ha a tükörbe néz, hogy a haja megnőtt... Én mindig eltakartam a lelkemet, nem akartam belenézni... és csak most láttam meg: milyen nagyra nőtt maga benne...

— No lám, nem is gondoltam volna, hogy az utazásomnak ilyen haszna is lesz: milyen kedves most maga!... Az utolsó napokban bizony nem viselkedett valami szépen.

— Ó tudtam, hogy haragszik, tudtam! Hiszen el se búcsúzott tőlem, levelezőlapot se küldött... De akkor azt hittem: így van jól... Hanem a sors... Nem látja, nem érzi, hogy hajt egymáshoz? Én hiszek benne és tudom, hogy nem ok nélkül találkoztunk már a moziban is... És azóta maga az én Északi Sarkom s mindig maga felé fordulok... Míg Párizsban volt, Párizsról álmodtam; idejött s egy láthatatlan erő engem is idehozott; eltűnt előlem és a sors megint csak ideállított a kis út mellé, ahol elém bukkant...

— Egyet kifejejtett: a levelezésbe is áthelyezték — mondta Kató nevetve. — Hanem most búcsúzzunk. Várnak. — És kezét nyujtotta.

Kálmán elszomorodott.

— Ne menjen még... ne menjen — könyörgött olyan meleg, megható hangon, hogy Kató is meglágyult.

Kezét a fiú kezében hagyta, úgy mentek pár lépést. Kálmánt túláradó érzés kerítette hatalmába. Simogatta, szorongatta Kató kezét; mindaz, amit hosszú időn át elfojtott magában, egyszerre tört fel benne, a gondolathullámok végtelen rajokban ömlöttek végig az agyán, nyelve nem is engedelmeskedett nekik, mert mindet egy szóban akarta kifejezni.

— Kató! — mondta lihegve, mintha hosszú útról érkezett volna meg. — Kató!... Annyi mondanivalóm volna...

— Nem volt jó pajtás... Nem bizony — felelte a lány és a szíve a hangjában lüktetett.

Megindultan néztek egymásra. Hallgattak.

Ebben a pár percnyi némaságban végiggondoltak mindent: multat és jövőt. Végtelen utakat tettek meg. Boldog láz röpítette mindegyiküket más-más tájakon, hogy végül is a jelenben kössenek ki.

A kezük egymásba volt fonódva.

— Úgy látszik, ez a szerelem — szólalt meg végül Kálmán.

Kató ránézett és csendesen, szégyellősen bólintott.

Lassan, szótlanul bandukoltak.

— Kató! Kató! — hallatszott most a közelből.

Sietve búcsúztak, meg se csókolták egymást.

Kálmán még sokáig sétált a villa előtt, amelyben Kató lakott. Úgy érezte, hogy nincs az egész világon senkisé, aki közelebb állana hozzá Katónál és jobban, tisztábban senkitse szeretett még.

Majlhényi György.

VERSEK.

Reményik Sándornak.

VALAKI MÉGIS OTTMARADT...

Levélben olvastam :... «csak a rég meghalt János bácsi képét hagytam a falon. Föléje tűztem egy meglőtt madár szárnyát és reábiztam a kicsi házat.»

A tűzhely füstje megszőkött,
az élet elpártolt a háztól.
Egy lélek mégis ottmaradt
s vigyáz tovább: a néma pásztor.

Ott él a zárt ablak mögött
s neszel, ha tél haragja rázza.
Sarokba tett halászbolom
s halásztarisznyám megvigyázza.

S őrizni hosszú tél után
kiballag holdas éjidőre,
ha hívják künn a csillagok
a nagydíófás hegytetőre.

Amíg a lomb között halad,
pár vadveszőt lemetsz a kacra.
Őreg szemével féltve néz
a sárguló kajszin-barackra.

Most fényben ül, most meglapul,
árnyékkal rejti most az éjjel.
A pipafüstje elvegyül
a vadvirág lehelletével.

Az ösvény harmatos fűvét
csizmásan is alig tapossa.
A fényködös hegyoldalon
magasra nő, lilokzalosra.

S mikor a hajnal csúcsot ér
s fészken az első cinke rebben,
a puszta házba visszalér
s tovább vigyáz a holt keretben.

GYÜMÖLCSOLTÓ.

A néma telken láttalak.
Bimbózott sűrűn már a kertünk.
Mély volt a szíved és sötét.
Minket kerestél. Nem jeleltünk.

Tűz gyúlt a szomszéd ják alatt.
Szélben körülölelt a füstje.
Aztán kék szárnyal szállt tovább
szagos fűzekre, víz-ezüstre.

A mozduló erők között
sokáig álltál gyenge vállal.
Tudtad, hogy nincs több jegyvered
ütközni végzettel, halállal.

Aztán gondoltál, messze ránk,
két csillapító barna szemre.
Kolostor-csendre Váradon.
Egy kézre. Tán az én kezemre.

S indultál vissza. Vert a fény.
Csodálkoztál : a nap ragyoghat?
A lelkedben, mint drága súlyt,
hordoztad a szelíd halottat.

Áprily Lajos.

AZ IDEGEN VÁROS

Regény.

ARON ült az asztalnál. A pincér megállott mellette s odahajolt bizalmasan.

— Épen Kolozsvárról tetszik lenni? Ott nem jártam, de Váradon voltam. Most épen húsz esztendeje voltam Váradon a Palace kávéházban, ha tetszik ismerni. A Klein volt akkor a kávé, nem a kicsi Klein, az a hóbortos, a nagy Klein, a kancsi Klein, az volt akkor a kávé. Gazdag, finom úri város az kérem. Kávéház város. Ajjaj micsoda élet volt, micsoda élet. Rögtön gondoltam, hogy erdélyi tetszik lenni. Mit tetszik gondolni, lesz valami változás? Itt volt a multkor egy úr, egy fiatal úr, miket mesélt az kérem. Menekült. El kellett neki jönni éjnek idején, egy szál ingben menekült, ahogy a regényekben van kérem, csuda dolgokat mesélt. Két prefektust pofozott fel, ő maga mondta, két móc prefektust felpofozott.

Áron csak ült az asztalnál s míg néma mozdulatlanságban hagyta elfolyni maga előtt a pincér galagolyását, a Cinkus klímipirozását, az egész megkerült banda esztelen gajdolását — kínlódvá kutatott szerte magában valami támaszték után, valami ismerős felé. — Én Istenem, társat keresett magának Joó Áron, amint ott ült a sokadalomban, társat! — és nem talált. Egyedül volt!

Percre, pillanatra megállott előtte a lány, ahogy forogtak Rubinál, percre látta Rubin eltátott száját, két mohó szemét, mintha falná magába a lányt. S mondta a kicsi:

— Ez cserszton öregem, ez cserszton. Nem táncolsz? — S elforogtak. Kecsesen karcsún libbent odébb a lány, Rubin Géza esetlen vad-sággal csetlett-botlott utána.

Vastag, szürke ködben úszott a reggel, mikor az utcára tódultak.

— Menjünk gyalog egy kicsit.

Loló indítványozta s elindultak összefogódzkodva az úttesten.

A lány Rubint fogta karon, a másik kezével Joó Áronba kapaszkodott.

— Jöjjön nagy zeneszerző, jöjjön.

Derzsi Károly az ujságíróval ment mögöttük, a simaképűvel, aki a szöveget írta, mind a ketten egyszerre beszéltek. Mind a ketten egyebet. Négy-öt ember baktatott még velük, akik odagyültek a pezsgőszagra s most sleppeltek utánuk. Egy sebhelyes, szélesvállú fiú minden pillanatban megállott, gyufát gyujtott, az egyik orrlíkat befogta a hüvelykével, a másikkal eloltotta a gyufát.

— Látod? — s már új gyufa után nyult.

Sovány, szőke fiú ment mellette, fehérarcú, szinte gyerek még. Köhécselt.

— Hagyd már a fenébe.

De a másik nem hagyta magát.

A lány erősen rátámaszkodott a két férfira, aprókat kuncogva nevetett mindenén.

Valahova a Práter-utcába lyukadtak ki s befordultak a Rákóczi-tér felé.

Áron csendesesen utálkozott s józan volt már. Rubin egyre jobban magának foglalta el a lányt, előrehajolt s szinte a szájába mondta a sületlenségeit. A fiú lemaradt, kihúzta magát a lány karjából s baktatott mögöttük. A csarnokhoz értek. Derzsi Károly visszakiáltott, szórakozottan:

— Hol az ünnepelt? Mi leli az ünnepeltet? Gyere, Áron, gyere.

Túl a másik sarkon, a kocsmá előtt emberek állottak. Munkára lesők. Szabadvadász sehonnaiak. Az egyiknek akkora keménykalap a fején, hogy nyakig esne, ha a füle nem tartaná; a másikon bojtos biciklisapka. Régi világban, boldog másokra szabott ferencjózsef kabát lóg alá csüggedten a hajdan krémszínű, hetyke mikádó alól, rojtos spárgával átkötve a dereka. A lábuk zsákrongyba csavarva, a másiknak fülén a bélés, amit a zsebéből kiszakított. Lila az orruk, vörös szeműek. Így messziről fekete rongyszívet a szürke ködben. Állnak.

— Úrficska . . . Áron úrfi!

— Hejnye! — s felvetette leszeggett fejét Joó Áron, mint a katonaló az ismerős trombitajelre. — Ki légyen az? Kinek úrficska ő itt . . . ? Né csak.

Egy siheder legényke vált ki a rongyok közül. Mintha egy nagy darab rongyból leszakad egy gombolyag. Zömök, jócsontú kis legény. Odatalpalt eléje s a nyeszlett kalapot hogy megemelte, ráismert nagy melegséggel.

— Andris . . . Bükk Andris.

— Ahhát. Hát az úrfi?

Kezet fogtak igen komolyan s Áron megölelte. A legényke végignézte a fiút.

— De rossz bőrben van az úrfi hallja-e, sz' éppég, hogy a csontja nem zörög.

— Te se igen gurulsz Andris.

— Az igaz — nevetett — ammán igaz. Nem igen főznek nekem errefelé — körülnézett a kietlen téren s megkomolyodott a szeme, de csak egy percre. — Hát ha nem főznek, nem főznek. Majd főznek otthon, — s lenézett megkövesedett, reves csizmájára, a lyukas orrát nézegette, megmozgatta, úgy nézte. — Eccer . . . — tette utána — eccer maj' főznek.

A többiek már jól előre jártak az elhagyott padok között, megálltak kicsit, Rubin erőszakoskodott valamin s hangoskodtak.

A legényke felkapta a fejét.

— Hát az öreg tekintetes asszony hogy van? — S megindultak benne a kérdések: — Rég eljött az úrfi? Itt marad? Hogy van a lelkem tekintetes asszony?

Áronnak a szíve elállott . . . az öreg tekintetes asszony bizony . . . hogy, hogy van . . .

— Hát . . . csak megvan lassacskán, éldegélnek . . . Tordán laknak . . . ott.

Kicsit hallgattak.

— Hát te mikor jöttél el Andris?

— Hát éppen egy esztendeje s egy hónapja. Annyi. Azóta kujtorgok itt szerte.

— Miből élsz?

A gyerekek felnevetett.

— A levegő égből. Abból, hát néha akad ez-az, az ember épen éhen fel nem fordul. El kellett jönni, mert hát . . . hosszú sorja van annak. A csendőrök mián — sötét lett vánnyadt, fiatal képe, elfeketedett, — egyszer elmondom, ha találkozásunk esik. Itt vagyok én is a többivel, — s a sarokra mutatott. — Mozdulatlanul állott a rongysziget a ködben. Kis szél ha indult a csarnok mögül, meg-meglebegtetett egy-egy cafatot s a sziget összébb húzódtott — ez amaz, akad. Valamit vinni kell ide, vagy amoda, ládát kis szekeret tolni. A csarnokban kell néha segítség. Kompániába vagyok egy idevalósi szegénnyel. Azaz, hogy őse idevalósi, mert Penteléről jár be munkára ide, ha akad. Ha nem, visszamegy. Kompánisták vagyunk. Az övé a kötél, meg kétharmad, de hát asszonya van, meg két családja. Énnekem nincsen se asszonyom, se családom, — kurtát nevetett a gyerek, — se kötelem.

Állott a pesti reggelben a legényke, Bükk Andris Csíkszentmihályról, aztán eléadta a maga sorját. Hát nincsen neki kötele.

Áron a vállára tette a kezét, úgy lépett egynehányat visszafelé. Megállottak.

— Aztán mégis, — kérdezte, — hát mi lesz?

A fiú hetykén megvonta a vállát.

— Mi lenne? Valami csak lesz. Próbáltam én már mindent, valami mindig lett. Itt az Exelsiorba egy falumbéli, tán emlékszik az úrfi, ámbár ez régi pesti, még békebeli, én is csecsszopó voltam még, mikor ez feljött, csak az apámék révén emlékezett reám, de azért megsegél, ha módjában van. Sete Gáspár.

— Az, amelyiknek a bátyja Amerikába ment?

— Az, az, az. Iparja van neki, borbély. Ott van az Exelsiorba s aztán, úgy, lehet, beszerez.

— Minek?

— Portás mellé, vagy liftesnek, akárminek, megtanulom én, — nagy bizalom csengett a hangjában, — meg én, megtanulok akármit, sze' nem vagyok lüke, vagy mi az Isten csodája.

Áron egészen neki vidámodott. Hiszen ő se lüke, persze meg lehet tanulni, akármit.

— Csak neki kell fogni, — szinte a gondolatát folytatta a fiú, — marokra kell kapni a végét, hogy ropogjon — s úgy megvillogott a szeme a ködben, mint a vadmacskáé — eccer úgyis csak hazamegyünk.

A társaság épen kifordult a körútra. Énekeltek. A rendőr egy ideges mozdulattal fordult is a sarkon . . . Kolozsváron lakik a babám, bám, bám, bám . . . Áron odapillantott, kevés méreggel, inkább csak úgy bosszúsan. — A nyavalya, hogy kitörje őket, szemét népség . . . s nagy nyugalommal állott a csontigvágó téli reggelben, szemben a rongyszigettel a csarnok sarkán . . . Csíkszentmihályi Bükk Andrissal — igaz, neki kell fogni akárminek . . . ha semmivel is . . . ha kötél nélkül is, de meg kell kapni a végét. Hiszen egyszer úgyis hazamegyünk . . .

VIII.

— Sie . . . Herr izé, — a homlokát összeráncolta és mutatóujjával feléje bökött Tauffer úr — hogy is hívják . . . Joó, na . . . ezzel a bolond névvel sose fogok megbékülni . . . also Herr, kedves Joó, a Kis Pipa megkapta a Mozikrónikát?

— Meg.

— Sehr schön, szedje csak össze a harmadheteseket, aztán jöjjön ide.

— Kérem szépen.

A kis létrán állott Joó Áron és az ócska folyóiratokat válogatta. A harmadheteseket. Erre is volt kuncsaftja az Első Magyar Könyv és Folyóirat Kölcsönző Vállalat, Cégtulajdonos Tauffer Ignác-nak. «Mindenre akad kundsajt» — szokta mondani Tauffer Ignác cégtulajdonos este a zárásnál, ha a másnapi ordrét adta ki, maga köré gyűjtve a személyzetet, a feleségét, a kisasszonyt, a segéd urat és a kifutókat. «Mindenre akad kundsajt, csak meg kell akvirálni! Na ja, nem kell milliókkal spekulálni. Csak kicsibe, kicsibe. Mindent el lehet adni, hölgyeim és uraim. — S míg a csöpp ceruzavég piszkos csonkját, — soha senki nem látott teljes, új ceruzát Tauffer Ignácnál — hol az egyik felén, hol a másikon szopta be gyorsan pergő ajka közé, keskeny, pergamenszáraz arcán derűs fölény ugrándozott. — Mindent, hölgyeim és uraim! Was soll ich sagen? Ha holnap déli tizenkettőre az egész város elfelejt írni, olvasni és az Első Magyar Könyv és Folyóirat Kölcsönző Vállalat dugába dől, akkor, becsületemre mondom, holnapután déli tizenkét órára, pont déli tizenkettőre . . . hab' ich schon ein ganz anderes vállalat. Mit mondjak? Ha használt cipőfűzőt fogok eladni, fogok használt cipőfűzőt eladni, das ist keine Kabala, aber was! Nur akwiriren, immer akwiriren a jég hátán is. Na ja, de ganz Budapest ist aber doch nicht der jég háta. Jóéjt, hölgyeim és uraim; gyere Matild.»

És elindultak. Elöl Tauffer Ignác cégtulajdonos, kicsit srégen egy lépéssel mögötte a felesége.

Két hónapja állott Joó Áron a Tauffer Ignác szolgálatában. Feleki Jóska szerezte be tekervényes utakon és módokon. Gyorsan beletanult a munkába, megtanulta a tricikli fogásait, forgalmiengedélyt is kapott s ónos-nehéz reggeleken vidám csilingeléssel hordta szerte a betűt a későbben kelők kávéja mellé. A kávéházakat, vendéglőket, kávéméréseket, tejivókat bízták rá s mint ilyennek, a pontosan skatulyázó Tauffer Ignác a nyilvános helyiségek szakosztályának küldönce címet adományozta. A könyvért bejárókat a segéd úr és a kisasszony látták el, na meg maga Tauffer Ignác. Az asszony kicsit elhízott, lassúeszű, sárgásbőrű, — álmos egykedvűséggel kezelte a könyveket s a kasszát, minden önállóság nélkül. Tauffer Ignác szeme mindenbe belelátott, keze mindenüvé belenyúlt és Áronnal meg volt elégedve.

— Jó Akwisiziont csináltam mit diesem Kerl — mondta most az asszonynak, hogy leült mellé egy percre ; nem azért, hogy az asszonynak mondja, hanem csak hogy mondja. — Nicht wahr, segéd úr? Ügyes fiú ez — s intett Áronra.

A segéd bólintott.

Joó Áron eltompult, törődött agya feléledt, megfrissült egy kicsit itt a papírral megrakott pincében. Dolga volt ! Rendes napi elfoglaltsága. Embereket látott, akiknek szintén dolguk volt megint másokkal, akik ugyancsak . . . Hohó ! Áron nekifeszítette a könyökét : Kell — magyarázta magának, míg a havas reggeleken szerteszét száguldozott a lapokkal — kell, hogy kiverekedjem magam ! Csak könyvek kell hozzá és arcbőr. Meglesz. Másoknak is megvan. Hogy a Stambul kávé letegezi? Kövér disznó; csak egy kis pénze legyen, beiratkozik. Persze, hogy beiratkozik. Egy kis nyugalom majd lesz aztán egyszer, akkor majd kijön belőle az a nagy, az a hatalmas melódia . . . az az erős, az a mindent elsőprő, amit érez néha, hogy szertenyargal az erei között, a szívét markolja, a fülében kalapál . . . Csak egy kis pénzt, aztán beiratkozik . . . Csak egy kis pénzt . . .

A rendesebb kuncaftok már ismerték és egyenesen hozzáfordultak.

— Majd a fiatal úr . . . Kérem, legyen szíves adjon valami könyvyűt. Valami egészen könnyűt. — Jobb nagyságos asszonyok jelentkeztek így déli sétájukból jövet s vidáman álltak szemközt a megrakott állványokkal. És valamit akartak. — Amiben rövidebbek vannak. Estére, az uramnak . . .

Szolgálólányok szaladtak át a szelvénnel.

— Valami jó regényt tessék adni, ha lehet, valami repülőről, azt mondja a naccsága, vagy ha nincsen, hát akkor autósul.

Hivatalszolgák jelentkeztek cédulával az igazgató úrtól, a főnök úrtól, ettől, amattól.

— Valami rendes dolgot küldjön, könnyűt, de ne detektívet.

Vagy :

— Küldjön kérem valami fantasztikus regényt, ne hosszút. Hosszút nem tudok olvasni. Lehet attól az angoltól, aki ilyeneket szokott,

a neve nem jut eszembe ; de azt, amelyikben a holdba megy az a tudós, azt ne, mert azt már olvastam.

Ilyenek váltogatták egymást s Áron fürgén osztogatta a könnyűt, a nem hosszút, a repülőset, meg az autósat.

Ma délelőtt egy szerkesztő jött be, kövérkés, zömök, mérges kis öreg. A kalapot nem vette le a fejéről, szétázott britanikacsutak szörcsögött a szájában és Tauffer Ignác cégtulajdonost Tauffernek szólította.

A mérges emberke megállott a pult előtt és kampóbotjával egy barnába kötött füzetre mutatott.

— Mi ez?

Tauffer Ignác odapislantott.

— Virágos kert.

— Mi az?

— Revü.

— Mutassa. — De nem nyúlt hozzá, csak szörcsögtette a szivart a szájában. — Mondja, Tauffer, keresik a lapomat?

Tauffer udvariasan felhúzta a szemöldökét.

— Az igazat megvallva, keresni épen nem keresik.

A kis öreg egy percre kivette a szájából a csutakot.

— Nézze Tauffer, hány éve ismer maga engem?

Tauffer felnézett a mennyezetre.

— Húsz . . . Huszonkettő.

— Nna. Rajongó vagyok-e? Vagy naív, vagy lelkes ifjú? Vagy Schönggeist vagyok én?

— Nem.

— Hát nézze. Ebben a számban van egy cikk . . . egy cikk! — Egyik kezével a botot tartotta el magától, a másikkal a britanikacsutakot nyujtotta az ég felé, mint egy füstölgő áldozatot. — Egy cikk, Tauffer, a középosztály válságáról . . . Az a Tarnai gyerek írta. Tarnai Gábor. Hát ilyent nem írtak az utolsó húsz esztendőben!

Tauffer vállat vont.

— Lehet.

— Mi? Mi az, hogy lehet?!

— Lehet, hogy jó. Annak, akinek épen olyan kell, annak jó. Nézze, szerkesztő úr, itten van egy pályázat, — felkapta a füzetet és rálapozott — egy kis pályázat, egy női láb, semmi egyéb. Egy női láb, testszínű harisnyában, fél lakkcipő, Schluss. Tessék megmondani, kié ez a láb? Egy Schauspielerin, egy Filmschauspielerin. Szerkesztő úr, a mai napig kilencezernégyszázhatvanketten pályáztak. Schluss! Az első díj egy dedikált fénykép, wissen sie, a második díj egy doboz fogpor és így tovább. Mit akar dieser Tarnai, oder wie er heisst, mit dem középosztály válsága? — Messze tartotta magától a lapot, úgy hunyorgott bele egyet. — Hübsch aber ist sie.

Egy percig hallgattak. Tauffer megpörgette a füzetet, lecsapta.

— Nézze csak, Herr Redaktör, az egész dolog nagyon egyszerű.

Púpos vagyok? Weg mit dem Spiegel, a fenének kell, akarom gondolni, hogy olyan vállaim vannak, mint egy főhadnagynak a lovasságtól. Akarom álmodni magamnak az én húsz évemet... meine eigene zwanzig jahr. — Gnóm arcán ezernyi ránc szaladt keresztül-kasul s két-két ujját finomkodó mozdulatokkal összecsapintva, a taktust jelezve, gúnyoros orrhangján dudolta maga elé: Jöjj vissza csókos ifjú nyár, egyetlen éjtszakára bár. — Hallja csak, lehetne nekem egy kellemetlen bőrbetegség... aber da soll mir einer immer in's Ohr schreien: rühös vagy, rühös vagy. Ezt már nem, Herr Redaktör, das nicht... Nézze csak — és kecses eleganciával mutatott körül a polcokon — dollármillió, autó, Pelz, odaadó, hűséges feleség, okos, bátor, gazdag férj, falusi birtok, városi villa, szülői szeretet, gyermeki hála, was Sie wollen... három pengő pro Monat!

A másik csak állott előtte fején a kalappal, kezében bottal, szájában a szivarcsutakkal és a szemesarkából követte a Tauffer Ignác mozdulatait.

— Nézze! — S a kassza felé mutatott, ahol Tauffer Ignácné ült a foszlott bőrkarosszékekben és olvasott. — Tudja, mit olvas? A sejk. Ein kolossaler Roman... Hogy mi van benne? Benne van a sejk, az egy kitűnő fiú. Egy oroszánt félkézzel megfojtott, ott, a lady Diana szemeláttára, aki utazik a Szaharában, csak úgy autón, kedvtelésből. Jön az oroszán, nekimegy. Jön a sejk, — burnusz, lakkcsizma, glazékesztyű, gyémántos tör, európai műveltség, afrikai erő — fogja az oroszánt, megcsavarja, eldobja, mint egy citromot. Így ismerkednek meg. Ez az eleje, most képzelje a többit. Oroszán? Semmi. Ez az ember úgy lő célba, mint maga Wilhelm Tell; Oxfordban járt egyetemre, kilenc nyelven beszél, zongoraművész, a legjobb úszó, bravúros lovas, tenniszezik, sakkozik, nagy lélek, bátor szív. Mi történhetik? Megtöri a nőt. Feleségül veszi. Ezt olvassa. Na ja... jettz schau Sie mich an! Gondolja, hogy meg tudok én fojtani egy oroszánt? Na és megtörni egy nőt? Mit tehet hát a szegény? Olvassa den Seik, nicht wahr?

Két karját széttárta és szertemutatott az üzletben.

— Itt mindent lehet találni. Alles! Nach meinem eigenen Sistem. Schauen Sie, — és odabökött a polcokra — hier ist boldog családi élet, von hier bis da. Von hier bis da: nagyvilági nők; von hier bis zur Ecke: nagyvilág mit vastagabb Pikantérien, — malmozott szerte a két karjával s a kaucuk manzsettájában zörgött a gomb — szélhámósok, kalandorok, metresszek bis da. Dorfidille mit kleinem paplak, becsületes parasztok, postamester kisasszony, fiatal földesúr etcetera bis da. Rablók, detektivek... dann folyóiratok, und oben allgemeine vegyes boldogság.

A mérges kis öreg körülvillogott az állványokon és a szájában megmozdult a csutka.

— Tudja maga, mi ez itten? Ez az egész? Szemét!

Tauffer Ignác rövid, rekedt nevetéssel lesúnyta a fejét, aztán, mint aki ugrani készül, a szétrágott britanikaacsutakra mutatott.

— Hát mi ez? Wissen Sie? Hát szemét. Méreg! Mióta is ismerjük mi egymást? Na! És azóta sohase láttam magát ohne diesem szemét. Soll ich Ihnen magyarázni, dass das méreg ist? Lieber Herr Redaktör, wenn Sie zufrieden sind mit diesem szemét, wenn Sie nicht leben können ohne diesem szemét, dann mit mondjak? Adok a kutyának egy rossz csontot, megrágja. Az ananászt nem eszi. Was ist da zu tun?

A másik kivette a szájából a szivart és gondosan körülnyálazta, összesodorta, visszatette. Egy percig gondolkozott, aztán sarkonfordult és köszönés nélkül bevágta az ajtót.

Tauffer Ignác megbocsájtó mosollyal nézett utána.

— Ganz verrückt ist der Alte, ganz verrückt. Tauffer Ignác cég-tulajdonost akarja tanítani, ganz verrückt. Was der közönség végeredményben braucht, én édes Istenem? Kép kell a közönségnek, viele képek mit etwas leichte szöveg, aber was die Hauptsache ist ungekleidete Dámen, fescche boxbajnoken, Schluss. Sie... Herr izé... Herr Joó, karikázzon csak át Budára a Wieppner és Streithez és hozza be az anyagot.

Áron míg a Rákóczi-úton, a Múzeum-körúton, a Ferenc József-hidon átbiciklizett Budára, szinte hangosan el-elnevette magát, amint végig-gondolta az egészet. Na ez nagyszerű, ezt este elmondja Péterffyéknek.

Ekkor már Péterffy Tamáséknál lakott. A Bándy-fiúk díványát végkép átengedte Koncz Eleknek s mióta valamit keresett is a Kultúránál, szobát vett ki a Práter-utcában. A kisszobát adta ki Péterffy Tamás, a konyhából nyílt, olesóért adta, csak megbízható, rendes ember legyen az illető. Feleky Jóska ajánlotta, hát odavette.

A másik szobában a lányával lakott Péterffy Tamás. Csendes, szorgalmas népek voltak. Mosódát tartottak a Gólya-utca sarkán, egy asszonnyal dolgoztak, ünnep előtt néha kettővel. Péterffy Tamás maga fogta a munka végét s úgy tudták a környéken, — meg volt már szolid kis hírük — kivált finom fehérneműben páratlanok. Az Éva dolga volt a finom fehérnemű, ő mosta, vasalta feltűnő szépen. Már az Erzsébet-városból is jöttek páran csipkés holmival, selyemmel, most meg épen egy nagyon finom nagysága a Koronaherceg-utcából tett próbát. Csipkés holmit hozott.

— Na, meglátom, — mondta — hogy tényleg tudnak-e hozzá, ha jó lesz, máskor is adok maguknak munkát.

— Meg lesz velünk elégedve, nagyságos asszony, — mondta Péterffy Tamás és mélyen meghajolt — majd meg tetszik látni — s a belvárosi nagysága kifordult az ajtón, otthagya finom illatát a mosóda állott gőzében. Megölelte a lányát Péterffy Tamás, a Gólya-mosódás, — így hívták a környéken — válloncírogatta, kicsit bocsánatkérve, kicsit elbecézgetve; az meg nevetett egyet, egészségeset, hangosat, hosszút.

Péterffy Tamás azelőtt járásbíró volt Bártfán. Mondják, jó bíró

volt, kiváló jogász, világos fejű ember; szerették. Aztán esküt nem tett, bajok voltak a nyugdíj körül is, eljöttek. Csak ketten jöttek. Hideg volt azon az őszen a hegyek alatt, spanyoljárvány meg étlenség s otthagyták ketten azt a harmadikat, akivel éppen egy egész voltak. Kivitték — jó szomszédok segítettek — a hegyoldalba, a temetőbe, aztán otthagyták, nem volt akkor még egy darab fa se, semmi. A noteszába rajzolta be Péterffy bíró úr kúsza vonalakkal, hogy hol hagyja az asszonyt. — Hátha egyszer az Isten visszasegít. — S eljöttek ketten. A Gólya-mosódás meg a lánya, Éva.

Nagyon csendesesen éltek itt, az első nagy nincstelenségek utáni apró jólétet élvezték, a maguk köré épülő új kis életet, az őserdőt irtó farmer étvágycsináló örömeit. — Na több van már két méterrel, na még négygel... — Úgy számolták össze: a kilós ruha jól beválik, a fűszeres már odaszokott, meg a második emeletről az orvos; ha a Kelemen-kávéház asztalneműjét ide lehetne kapni, bizony az jó volna. Pedig, úgy lehet, sikerül.

Az életük nem sokkal terjedt túl a Gólya-utcán meg a Práter-utcán. Legfeljebb néha egy-egy séta esett vasárnap a ligetbe, esetleg az Állatkertbe, vagy télen a szomszédos kis mozikba, a Fészekbe, a Vénuszba, olcsó helyre, hadd lássunk egy kis világot.

Áronnal megbarátkoztak. Eleinte visszahúzódott a fiú. A lány miatt, — ő maga nem tudta — de a lány miatt. Fonáknak érezte a helyzetet. Olyan finom, úri mozdulatú volt a lány s ő rettentően restelte a senki voltát. És hogy ez a lány takarítson reá!... Azt is olyan urasan, észrevétlen csinálta. Áron vigyázott, hogy szemetet ne hagyjon. Az ágycsészét bevetette, amikor elment s azt hitte, na, milyen jól van. Egyszer véletlenül valamiért visszaszaladt, hát ott van az ágycsészéje az ablakban! Szellőzik, persze. Nagyon szégyelte.

Egyszer bement hozzájuk a mosodába s ottkapta a lányt, amint vasalt az asztalnál. Ingeket vasalt, serényen és jókedvvel. Nem bánta a fiút. Az apjával volt valami dolga. — Hát üljön le, várja meg, átszaladt ide a szomszédba a suszterhez. — Az arca kipirult a melegtől, a száját cseppet összecsiszította, úgy hang nélkül, fujdogálva fütyörészett, mint egy fiú. Áron állott, váltogatta a lábát, topogott, odament a kis vasalógéphez a sarokba, motozott rajta. A lány összefogta az inget, beledugta a rózsaszínű selyempapírt, megtűzközdte gombostűvel, fújta egyet s rámosolygott a fiúra.

— Kész. Harminc darab — s odamutatott a feltornyozott ingekre.

— Ezt mind maga vasalta?

— Én hát.

— Hát — körülnézett — ezzel nem lehet, a géppel?

— Á, — mosolygott a lány — azzal nem lehet csak simát, zseb-kendőt, törülközőt, abroszt, effélét. — Odalépett ő is, megsimogatta a gépet. — Ez az apa reszortja, Floki, ez az övé.

— Floki?

Éva nevetett, megmutatta a fogát. Szép volt, ahogy derűsen, egészségesen, kipirulva állott ott. — Ez itt a Floki. Úgy hívják. Tudniillik Floki apámnak a kedves kutyája volt. Vizsla volt. Gyönyörű állat. Nem azért, mert apáé, de tényleg nagyon szép volt. — Erős kis kezével végigsimította a hengereket. — Olyan csodálatosan okos szeme volt és apának úgy szót fogadott, mint akár egy ember. A fülén két fehér petty volt és a homlokán egy holdforma csík. Odaadta apa aztán . . . mert nem hozhattuk el . . . meghalt szegény. Irták hazulról. Egy ismerősünk írta. Egészen elvadult, azt írta, összevissza volt harapva, kóborolt, agyon kellett löni. — Kihúzta magát, a fehér munkakabát megfeszült a mellén; megpofozgatta a gép emeltyűjét. — Hát most ez a Floki. De, tényleg, nézze csak, ahogy így áll . . . Ez itt a feje . . . ez a két füle, a lába . . . Mondja, nincsen ebben valami a kutyából?

Aztán megjött Péterffy Tamás s Áron elment. De a jég megtörött. Megbarátkoztak. Esténként be-behívták egy szóra; a szóból kettő lett s elbeszélgettek. Szombaton, ha nagyon sok munka volt, Áron még a mosodába is bement utánuk, hogy jönnék-e már? Aztán úgy tréfából segített egy kicsit. Az ember a környékbeli szegénységgel vesződött ilyenkor, akiknek mind szombat estére kell a két-három gallér, egy ing. A lány keze alatt égett a munka s Áron tett-vett, csomagolt, számolt. Flokival is megtanult bánni, pergette a két henger között a cigarettával pörkölt kávéházi abroszokat s nézte a lányt. Mikor bementek, egy csésze tea került az asztalra áldomás fejében.

Derzsi Károllyal azóta se találkozott. Nem kereste. Nincsen annak semmi értelme. Az a lány . . . az szép volt. Bükk Andrással találkozott a Rákóczi-tér körül, vagy ahogy reggelenként szerte csatangolt, munkára lesett a fiú vagy ládát, kosarat cipelt meg kis szekeret húzott. S ahányszor beszélt vele, megerősödött. Vidám volt Bükk András és agyafurt. A lábát már rongyokba csavarta ő is, mint a többiek s úgy húzta maga után, ahogy ment a terü alatt, mint két nagy otromba csomagot.

— Hát cipőd nincs már?

— Vagy igen, van még egy kevés.

— Hát aztán? Akkor minek a rongy?

— Minek? Kalucsninak. Hócipóm van, mint az uraknak; minek koptassam a maradék bakkancsot, hadd kopják a rongy. Egy kofa adta itt a csarnokban, a kosarát megsegítem minden reggel.

Péterffykhez is elhozta Áron Bükk Andrást, a mosodába. Szombaton, ha szaladgálni kellett a ruhával, segített.

A Péterffy Tamásék csésze teája mellett megpihent Áron. Megnyugodott. A lány okos volt s kedves. Az apja, — most, hogy a dolgok ilyen rendesen indultak s a mindennapi kenyeret, mellévalót megadta a Gólya-mosoda — Péterffy Tamás derűs bizalommal nézte az életüket. Valami pátriárkai nyugalom áradt széles csontú, erős arcáról, valami felülről néző megnyugvás, amit jó volt nézni.

Sietett Áron haza, — na ezt a mai dolgot a szerkesztővel elmondja neki — tíz deka töpörtyűt vett, darab kenyeret s futott a szállására. Éva otthon volt, a konyhában találta, a tűz körül tett-vett s Áron zsebrevágta a csomagját.

— Tamás bácsi itthon van?

— Még nincs, de mindjárt itt lesz. Remélem nem vett még vacsorát?

— Nem...? Igen!... dehogy...

Éva megfogta kétoldalt a szoknyáját és ünnepélyes bókot csinált előtte.

— Igen tisztelt Joó Áron úr, jó atyám nevében is ezennel tudatom önnel, hogy a mai ünnepesti vacsorára hozzánk hivatalos.

— Ünnepe?

— Részletekkel is fogok szolgálni, de most nem érek rá. — Szaladt a konyhából a szobába, a szobából a konyhába, dalolt, trillázott, fecsegett: — Menjen, menjen csak be a szobába, mindjárt elkészülök.

Áron bement a maga szobájába, kicsit lekefélközött, a kenyeret, töpörtyűt az asztalra tette, aztán kiment a konyhába.

A lány betuszkolta az ajtón.

— Menjen, menjen, olvasson valamit, rögtön készen vagyok, a konyhában nincs semmi keresnivalója.

Az asztal már megvolt terítve háromra s a közepén egy literes üveg is állott borral. Áron leült az ablak mellé a kis asztalhoz. A csipkefüggönyt elhúzta kicsit s kinézett a szomszédház tetejére. A hó kéken befolyta a tűzfalat, egy fekete macska végigszaladt a tetőn s eltűnt. Odébb megint háztetők s kémények, háztetők, kémények... Elengedte a függönyt s a kis polcra nyúlt a könyvek közé... A magyar jog kézikönyve... a Mátyáskori jog kutfői... Verbóczi... Egy kötetet leemelt vaktában... Találomra lapozni kezdte...

— ... Hajh, Erdélyország határszéle, hajh, régi, híres, bús Magyarország, Jól hal meg ott a lantos-féle. Volt, amíg élt, országút vadja... de ha az erő elfut inából, hazafias árok fogadja... Otthon süti végre a magyar nap, otthon álmodik Napfény-országról... s kik rácsapnak: hazai varjak. — Fordított egyet, kettőt s megint belenézett. ... Sósabbak itt a könnyek s a fájdalmak is mások. Ezerszer Messiások a magyar Messiások... ezerszer is meghalnak s üdve nincs a keresztnek, mert semmit se tehettek, óh, semmit se tehettek.

A vér lefutott a fejéből s a testét zsibbadni érezte... Ha most kinyitná az ablakot... mire a lány bejön... már itt sem volt! — A macskát látta, ahogy futott ott a pallón s a mélységet érezte a testében, a zuhanást!

Éva jött. S vidám piros volt, mosolygó és tiszta, mint az arany.

— Most már csak apus jöjjön.

Áron letette a könyvet s a vére megpezsdült, hogy a lányt meglátta, ilyen frissen, jószagúan.

— Hallgasson csak ide. De üljön le. Jé! le sincs eresztve még a

roletta — Áron kinyitotta a belső ablakot . . . mosolygott, — ki bolond leugrani? — Lehúzta a rolót, leültek.

— Hát szóval maga nem is tudja, milyen ünnep van ma!

— Nem én.

— Nahát tudja meg, ma van a Floki születésnapja.

— Nem értem . . . születésnapja?

— Ma egy éve állítottuk be Flokit a sarokba és a mai összejövetel, — az asztalra mutatott, a borra, ami ott csillogott a középben, — a mai ünnepség a Floki tiszteletére történik és pedig abból az alkalomból, hogy ma fizettük ki érte az utolsó részletet. Éljen! — és összeverte a tenyerét.

Áron vele tapsolt. Nekividámultak egészen, Flokinak születésnapja van és az utolsó részlet kvitt!

Az öreg csak nem jött. Kelemenékhez kellett átmenjen, a kávéhoz, annak meg olyan nagy beszélőkéje van, ha egyszer rákezd, ne adj Isten, hogy az ember szabaduljon tőle.

Áron az album után nyúlt a kis asztalra. Bőralbum, barna. Szinte olyan, amilyen otthon is van. A világra olyan. Csak épen, hogy két csatt van rajta, alul, meg felül, azon meg csak közbül volt csatt. De különben épen olyan. Jó nehéz. Még a lapok között is szorong egész csomó kép. Forgatta.

— Ki ez?

— Ez? — a lány átnyúlt az asztal felett és a kezébe vette a képet. — Ez, a bátyám.

Húsz, huszonegy éves fiú állott a lapon, katonaruhában, csepp bajusszal, lovagló pálcával, kadétörmester. A balkeze a kesztyűvel a kard markolatán, a másik a pálcával a csipőjén vorsriftosan. Mosolyog roppant büszkén, — hogy nagyot néznek Édesék, ha a hosszú kardot meglátják. — Ilyenformát gondolhatott, mikor a masina elkattant. A lány nézte a képet, elrévedező szemmel — most . . . épen . . . épen huszonnyolc éves lenne, ha élne.

A fiú bánta, hogy elővette. A lány meg nézte kicsit, visszaadta. — Elesett, . . . négyhétre rá, hogy a képet küldte, igen.

Áron visszatette a képet. Fordított egyet. Na ezt megismerte. Péterffy Tamás vadásruhában, zerge tollaskalappal.

— Mutassa? — közelebb huzódott a lány — apa . . . ez legénykori kép. Ungvárról. Szép legény volt — s büszkén nézegette az apját.

Forgatták az albumot ketten. Válogatták. Ez jó kép, ez meg nem jó. Rakosgatták, jó, nem jó . . . Amelyik szép volt, azt külön tették, hogy ez jó. A csunyákat külön: ez rossz kép.

— Ez meg az édesanyám . . .

Szőke, fiatal asszony mosolygott a régi képről.

— Én is szőke voltam kicsi koromban. Akkor épen olyan voltam, mint ő. Csak nem ilyen szép.

Félretették szépen, gyengéden.

Vajjon, — s Áron restelte, hogy most erre gondol, — vajjon volt-e valakije ennek a lánynak? Ideálja, vagy udvarlója, efféle . . . Tovább lapozott. Akad-e valaki? de mind rokon volt s jórészt öregek, régiek. Egy volt, egy önkéntes . . . Mégegyszer előjött, Éva bátyjával állt karonfogva egy fa alatt.

— Ki ez?

— Ez, — s a leánynak olyan nyílt, olyan igaz volt a szeme, a hangja ; — ez László Feri, Pistának, a bátyámnak a barátja volt, Berlinben van most, néha ír.

Nem, ezek közt nincsen semmi, hitte rögtön magában Joó Áron s megdöbbsent, hogy ráeszmélt — örül neki ! Hát ki bánja? Ha van is közülük egymáshoz. Neki ugyan nincs. Hát hogyan, miért?

Forgatták tovább az öreg albumot — még a szaga is olyan, mint az otthoninak, kicsit dohos, poros, de itt-ott egy-egy száraz virág, préselt levél, négyágú lóhere zizeg elé, széna illatot hajtva.

Éva felugrott.

— Megnézem a vacsorát. Borzasztó, apa hogy odaül — kiszaladt, jött vissza — paprikás krumplit főztem, kolbásszal, apa úgy szereti. Igazán nem tudom, . . . ha még főzöm, mind szétomlik a krumpli, most meg már kezd hülni. Hopp, — felfülett — itt van !

Tényleg jött Péterffy Tamás.

— Ne haragudjatok gyerekek, szervusz Évi, szervusz öcsém, ezzel a Kelemen kávéssal volt egy szavam. Annyit tud beszélni, nem birtam szabadulni tőle. Mi ujság a könyvszakmában?

Évi behozta a vacsorát, Áron elmondta az öreg Tauffer mai vélekedéseit. Tetszett Péterffy Tamásnak.

— Okos ember az a vén lóköttő. Hát mit gondoltok, nincs igaza? Dehogy nincs. Az emberek pihenni akarnak, ha már olvasásra adják a fejüket. Kipihenni a napi kellemetlenségeket. Patvarba a problémákkal. Tagló kell ide ! Az. Tagló. De ki meri megemelni? Kicsoda? Rögtön rásnek a sehonnaiak, a törpék, a vakandok. Ki túri, hogy a sebeit babrálják? Pedig tele vagyunk öcsém sebekkel, telis tele vagyunk. Kés kell ide, hadd fakadjon fel a gennyese. Persze az aztán kés legyen ám, élesebb mint a beretva, tisztább, mint az arany. Mert, ha ebbe a sebbe kontárkézzel, rossz bicskával belevágnak . . . huj Teremtő Úristen . . . ! Na egye meg a fene, de allegorikus kedvbe ringatott ez a vén zsidó, hát mi vagyok én, hogy itt papoljak nektek. Hanem a paprikás jó volt Évi, nagyon finom volt, ez az egy biztos s a halál. Meg az adó. Szervusz-tok. Koccintottak.

Éva később felköszöntötte a távollevő Flokit, akinek az egész ünnepet köszönhetik s akit az Isten sokáig tartson. — Bár adná, hogy meg kelljen fiaztatni — morgott bele az apja — s éjfélidőig iddógtak jóízűen. Akkor elváltak.

Hogy Áron kezét fogott a lánnyal, Paál Anikóra gondolt s kicsit elrestelte magát. Bent a szobájában aztán megállott az asztal előtt —

a tíz deka töpörtyű s a karéj kenyér ott feküdt a szélén — s végiggon-
dolta, ahogy ott ültek az ablaknál s az albumot nézték . . . Ám régen
egyszer, azon az estén Paáléknál állott az ablaknál, Anikóval, ott a
csipkefüggöny előtt, amelyen azok a kacskaringós virágok vannak,
az a régi függöny, a nagymamáé . . . — a tepertyű zsírja átütött a papi-
ron s telefoltozta otrombán — állott s maga elé gondolt, az eljövendő
életére . . . vajjon mi lesz . . . ? Hogy lesz mégis én Istenem . . . ? —
Odanyúlt a papirhoz, bontogatta, egy falat kenyeret letört, egy szem
tepertőt . . . aztán megette mind egy szálig. A morzsákat a tenyerébe
seperte és a kályhába dobta — fiatal volt s jóétvágyú. Egy pohár bort
kivánt volna még, amint lefeküdt.

IX.

Jócskán kitavaszkodott. A körüti fákat megnyesegették már s olyik
kávéház elé is kitették a deszkapadlót, zölddel, arannyal cifráztatták
a rácsot, a parkokban mázolták a padokat, az öntözőkocsik is elindultak.
Joó Áron apró jóérzéseket dédelgetett magában ezen a vasárnap dél-
utánon, míg végiglődörgött a Práter-utcán. Kis nótákat dudorászott
félhangon — a Bándy-fiúkhöz indult a Tavaszmező-utcába, — bal-
kezében könyvet vitt, a Háború és Békét igérte Géának, a másik kezét
ütemesen csapkodta a házak falához.

A csengetésre Böhmingerné nyitott ajtót. Kicsit megenyhült az
asszony, mióta a Bándyak rendesen fizettek, Koncz Elek diványbér-
letéért még külön is, Áron kezitcsokolomot köszönt s megkérdezte —
ittthon vannak?

— Itthon, itthon, az egész díszes társaság.

Koncz Elek is ott volt s Feleky Jóska is. Füle Antalt ugratták.
Mióta ruhatáros lett s rendesen evett, még felhízott pár kilót, a nyitott
ablak párkányán ült, a zsebéből rágott valamit s hagyta, hogy mulas-
sanak rajta. Áron már nevetett. Még nem is tudta miről van szó, de
nevetett. Jó érzésekkel jött s itt a nagy, máskor rideg szobát, ahogy
befűtta egy kicsit a tavaszi szél — odakint ibolyát s hóvirágot árultak
a sarkokon, kis csokrokat pengőért párját — olyan kamasz jókedv fény-
lett az arcokon, diákos tréfák röpködtek s az egészen előmlött valami
kollégiumi, vasárnap délutáni hangulat.

— Tudod-e, mi a legújabb? — hahotázott teleszájjal Bándy
Bandi — hát az, hogy Tóni handgránátokban utazik, barátom — a tér-
deit csapkodta a derűltségtől — Gonda Bélát ismered? Hát az, barátom,
köz- és önveszélyes őrült. Sárosi fiú, technikus. Táv hazug, barátom,
táv hazug, nem is gondolná az ember egy technikusról, de kérlek, ő maga
is hiszi, legalább is félig-meddig elhiszi, amit hazudik, érted? A multkor
elé fogja Tónit, aztán nagy titokban beavatja az összeesküvésbe, bará-
tom. Hogy, azt mondja, ő ilyen meg amolyan fascista szervezetnek a
bizalmi embere, már mindent megbeszéltek így, meg amúgy. Pünkösd

hetében ötszáz fascista elindul a határról és visszaveszi a Felvidéket. Húsz-húsz kézigránátot visznek és Kassáig meg se állanak. Az ügyben az a lényeg, hogy ennek a bolond Gondának ez a főmániája. Jó, hogy most ugratni akarta Tónit, de vannak pillanatok, amikor ő maga is elhiszi az egészet, igaz Géza?

A bátyja rábólintott.

— Eszelős.

— Hát barátom, eléveszi ezt a másik bolondot a minap, azt mondja neki, menjen el Alberti Imréhez, az egy vén jogász, de haragban van Gonda Bélával, menjen el a Vilmos császár-út 50. második emelet 9. alá, ott csengessen három rövidet, két hosszút és mondja meg, hogy ő küldi, lássa el kézigránátokkal. Ez meg elment. Alberti meg majd megverte. Hát... közben még egy fiú jött, hórihorgas, nagyorrú ványadt fiú, Kende János, hogy bejött, végignézte őket s már nevetett ő is.

— Úgy volt tudod, hogy az a bolond Gonda... — s Bándy Bandi belefogott mégegyszer, hogy elmondja a Füle Tóni históriáját.

— Jelzem — mondta Feleki Jóska — jelzem, direkt guerilla alakja van Tóninak, az Isten is azért adott neki akkora pocakot, hogy körül rakja kézigránáttal, igaz, Tóni?

A kövér fiú ült az ablakpárkányon s rövid lábszárait egykedvűen lógázta a falhoz. Eszegetett. Hagyta, hadd mulassanak. Később Feleky Jóska indítványozta.

— Tóni, add elő a Háremhölgy álmát.

Ez híres, népszerű produkciója volt. Régen egyszer moziban vagy hol láttak valami effélét s Füle Tóni azóta talán már századszor is előadta nekik. Nem kérte magát, lomhán lemászott az ablakdeszkáról, kiállott a szoba közepére s elkezdett nagy szuszogva hajladozni jobbra-balra, hirtelen tett két-három saszé-lépést — mint egy kisebb elefánt — aztán lefeküdt, eldőlt a földön, onnan nyújtogatta karját az ég felé, dobálta, riszálta magát s vonaglott, rúgkapálva, mindezt valami olyan utólérhetetlen kényelmességgel, hogy lehetetlen volt nem nevetni rajta. Dültek a kacagástól.

Koncz Elek a kályhánál ült, szemben az ablakkal, mosolygott ő is és érezte, hogy itt együtt mindnyájan, ahogy a másikat ugratják s harsogó hahotával röhögnek bele egymás képibe, úgy vidulnak, mint a majmok a ketrecben. Internált táborok mulatsága ez! Hadifoglyok szórakozása a tavaszi verőfényen, az Érdekes Ujság fénykép pályázatán, hetedik díj. Még csak egy darócköpeny kéne, hogy azon egymást felhajigálják a levegőbe. Az is jó játék. Aki lelesik, azon nevetni lehet. Feleky Jóska... sz' ennek gyereke kéne már legyen, kettő, azokat vihetné most az Állatkerthe az asszonnyal — na nézzétek, ez itt a jegesmedve, azért olyan fehér, hogy a hósvatagban a jéghegyek között, jobban eltűnhessék... ez meg a leopárd, ez az oroszlán, erről írta Petőfi Sándor azt a verset, amelyiket felolvastam... a szabadságról...

Csináld csak a Háremhölgy álmát, mondja. Nem lesz már ennek se asszonya, se gyereke, pedig kár...

Ahogy a tavaszi kis napocska elosztogatta csepp melegét s elfogyott, borzongás futott végig a sose fűtött szobán, becsukták az ablakot, az este hamar jött meg s hogy az árnyékát vetette előre, egyre elébbre, úgy lett csendesebb s idegesebb a szoba.

Hogy az utolsó napsugár is lecsúszott a szomszéd tűzfalról, Bándy Géza odaszólt Feleky Jóskának.

— Te. Szóltál a főpincérnek arról a tegnapi esetről?

— Nem.

Kicsit elnéztek maguk elé... Végig a gondjaikon, a mán, a holnapon, a tegnapon...

A hórihorgas felfigyelt.

— Még mindig az a főpincér nálatok, az a kajla? Ejnye, szóljatok neki az én dolgomban is. Nyárára lemennék kisegíteni Füredre. Ő bérel ott, tőle függ.

Feleky Jóska bólintott:

— Majd beszélek holnap a fejével.

— Nagyon megköszönném öregem.

— Ne köszönj semmit.

Már az ördög a jókedvet elvitte. Koncz Elek figyelte őket.

— Te — mondta Felekynek — ha mindaz az energia, amit ilyen vicik-vacak összeköttetések megszerzésére felhasználtak már eddig, ha mindaz lóerőben volna meg s fel lehetne használni... hű barátom, nagy dolgokat lehetne produkálni vele.

Feleky Jóska szárazon mosolygott.

— Elég nagy dolgokat produkálunk így is.

— Például.

— Például, még mindig élünk.

Igaza volt. Csend lett.

Feleky Jóska felkönyökölt a térdére. Már szürkült odakint valahol, még kibukkant a nap s egy vékony sugár percre végigszaladt a szobán, az asztalon, a ládán, a rozoga szekrényen, a díványon, a Feleky Jóska fején — a haja ősz volt már a halántékán s magasodó homloka felett. A napsugár kiosont. — Öregem, — mondta Feleky Jóska — az emberek úgy ülnek az összeköttetéseiken, mint a tyúk a tojáson. S ha kikél, ha történetesen nem záp, szóval legjobb esetben egy másik összeköttetés bújik ki belőle. Egy szem a láncon. Ha sikerül, mondom, de a legtöbb záp. Ha beüt, hát két-három főpincér kikölthet egy kávést. Őt-hat kávés egy jobb kereskedőt. A jobb kereskedő egy tekintélyes ügyvédet. És a tekintélyes ügyvéd egy törvényhatósági bizottsági tagot.

Helyben voltak. Elévették a maguk nyomorúságát és körülrágták minden oldalról. Szaladgáltak benne, mint az egér a fogóban.

Kende János otthoni dolgokat mesélt. Ez azt mondta, az amazt mondta, így, amúgy: Ja igaz — szólt közbe Füle Tóni az ablak mellől —

Ürmösi Lacival beszéltem, a kolozsvári Paálnak, améknak a nagybátyja tanár volt Enyeden, annak a lánya Paál Anikó, férjhez ment barátom egy román tiszthez, valami Mircea-hoz.

Áron úgy érezte percig, hogy a mellébe nyúl valami és megfogja a belső részét, megmarkolja jól s megcsavarja.

— Hja — mondta Koncz Elek — a szerelem nem nézi a nacionálét. Még a politikát sem. Még mindég jobb, ha magyar lány megy románhoz, mintha magyar fiú vesz el román lányt. Ámbár... tudja fene, ezen is lehetne vitatkozni.

— Azért csodálom — mondta Bándy Géza, — hogy éppen a Paál Józsi bácsi leánya menjen egy románhoz.

— Biztosan kapálódzott az öreg. De amilyen aluszékonynak látszik az a leány, vagy most már asszony, olyan makacs is. Ismerem még kölyök korából.

Az egész dolog nem okozott nagyobb bonyodalmat, a fiúk készülődtek, kefélköztek — kezdődik a szolgálat. — Kende János tudákoskodott valamit a fajelméletről, fajok egymásba oladásáról, epéskedett kicsit, gúnyolódott Paálékon, Bándy Bandi rászólt — ne bölcsködj János... — félfüllel hallotta Áron, mintha nagyon messze, tán valahol a pincében beszélne valaki, a kezét megrázták, vállonverték — aztán mutasd magad — úgy látszik ő is mondott valamit, mert nem tűnt fel senkinek... Az utcán egyedül maradt és ment, ment a falak mellett, nekiütődve egy-egy csatornának. Hűvös szél vette be magát a kabátja alá, végigborzongatta, ment leszegett fejjel, befordult a kapun s fel, át a konyhán, leült az ágya szélére s bambán maga elé bámult.

... Hát... szóval — s rájött, most, hogy már egészen bizonyosan elvesztette — szóval ezt szerettem...! ezt, nem őt... Úgy gondolt rá, mint egy halottra. És valahogy egészen halványan úgy érezte, hogy egy kapocs pattant el... közte és Erdély között! egy láncszem... eltörött, lehullott... szinte koppant, ahogy odavágódott. A belső zsebében, a borítékban ott volt a zsebkendő, kis fehér selyemkendő. Elévette — a sarkában ceruzával: Anikó... hogy majd kihímezi... Anikó! csak úgy ceruzával, sebtében. Tépegette a csepp selyemrongyot... apró kis cafatokra... aprókra — nem úgy, hogy na most emlékeket semmisítek meg, a hűtelen keszkenőjét — csak úgy kicsit gúnyolódó félmosollyal, kis mozdulatokkal tépegette, elhullatta — félmonogrammm... félszavak... félbemaradt mozdulatok... visszatartott vágyak, fittyfene — szokásból lehajolt, összeszedte s a kályhába vetette a zsiros papírok, a szalámihéjak, szalonnabőrök tetejére... Majd egyszer egy eljövendő szobaúr talán befűt egy későbbi télen, rácsapta az ajtót s tovább gondolta — félpályák... féléletek... félig elsírt könnyek, félig lenyelt kacagások, ha egyszer ez a sok fél ez, fél amaz mind egyszerre feszül neki, hogy megkeresi a párját... hej, de szétveti az abroncsot... de szétveti...!

X.

Hogy hogyan is volt tulajdonképen? Nem tudott egészen számot adni magának a dolgokról. Voltak napok, órák, utcák, emberi arcok, körülmények, amelyek az események kába forgatagában elmaradtak az emlékezetéből.

Derzsi Károly nyúlt bele az életébe. Jó. Hát micsoda az ő élete? Fogpiszkálótartó vendéglői asztalon? Nyitva van s kijár belőle mindenkinek . . . az nyúl belé, aki akar . . . aki csak elmegy az asztal előtt, vagy leül s az újságot olvassa, az is belékotorhat unalmában? Kivehet egy-két szálát, megrágja s elköpi.

Tompa kábulatba süllyedt azokban a napokban s úgy jött-ment-kelt fel reggelenként s ment a Tauffer-pincébe, szedte a lapokat a táskába, ült a triciklire, hordta, visszahordta, evett s feküdt — mint egy gép. Péterffyékét kerülte. Elment volna innen, de nem volt ereje újra fogni, szobát nézni, öreg Péterffynek kifogást hazudni, nem, nem tudott. Tengődött.

Akkor jött, azon a napon Derzsi Károly, megfogta, mint egy tárgyat és kiemelte a Práter-utca 49. harmadik emelet kettőből.

— Zseni a nyomor lejtőjén! — mondta Derzsi Károly, ahogy megállott előtte s a két karját szélesre kitérte.

— Te örült ember, hát mire vársz? Hogy utánad jöjjön a világ? Hogy tálcán hozzák a pénzt, az érvényesülést, az életet? — aztán közvetlenül utána tette — alig tudtalak megtalálni kérlek szépen, ronda vidék ez.

— Ime — mondta — az ablakhoz rohant és felrántotta — a nap!

Áron elmosolyodott. Az ablak a lichthofra nyílt és vigasztalan szürkeség ömlött be rajta. Derzsi Károly egy pillanatra meghökkent, aztán egy harsány szónoiki fordulattal folytatta.

— A nap . . . igen, a nap, ami kell az élethez! . . . A nap, ami éltet és boldogít, a nap hol van itten? Seholy! Ott messze túl ezeken a falakon, kéményeken, ott ragyog a nap, ott ontja az izéit, a sugarait, hát mit ülsz itten, ebben az odúban? Gyere. Még ebben az órában velem jössz. Viszlek!

Tüneményes dolgokat beszélt Derzsi Károly. Kicsit felrázta a fiút. Úri családot említett, amelyek tárt karokkal várják Áront, hogy rábízák a gyermekeik zenei nevelését, ismert mecénásokról szólt — per a Lajcsi, a Pali, a Móric — s főként egy dologra alapította Joó Áron jövőjét; a külbelki Nyári Kabaré karmestere ő lesz, senki más — ne is beszélj kérlek alássan, az ügy el van intézve. Loló a primadonnájuk, kérlek. Te! Operettet kell írnod, érted? Nyitva az út előtted, csak rá kell lépni. Szedd a cók-mókokat és gyere.

Úgy érezte Áron, hogy ha Derzsi Károly nem jön utána, időtlen időkig ott élt volna a Práter-utca negyvenkilenc, harmadik emelet kettőben és a Tauffer bácsi pincéjében, hordta volna a képes füzeteket

örökkön-örökké és szinte látta magát, mint öreg embert, ahogy lengő hófehér szakállal felül a triciklire és elindul a lapokkal. Ezen mosolyognia kellett.

Először magához költöztette Derzsi Károly. Péterffy Tamáséktól szagatott, értelmetlen búcsút vett. Az öreg megölelte és minden jót kívánt, a lány pedig olyan elfogulatlan és tiszta volt, ahogy kezét adott — remélem látjuk még — hogy alig tudott szóhoz jutni.

Két, vagy három hétig laktak a Derzsi szobájában, sose feküdtek le hajnal előtt — az úri családoknak, mecénásoknak híret sem látta Joó Áron. Egy délben Derzsi elutazott, csak egy cédulát hagyott az asztalon — Bécsbe mentem Gézával üzleti ügyben, két nap múlva jövök. Este keresd fel Lolót, hagytam nála pénzt a te számodra, ha szükséged lenne rá.

Rubin Géza és Derzsi Károly elválhatatlanok voltak s Kerekes Loló hozzájuk tartozott. Miféle üzleti ügye lehetett Derzsi Károlynak Rubinnal? Általában, mivel foglalkozott, miből élt? — nem tudta Áron. Rubin ügyeiben szaladt néha ide-oda s hogy Rubin maga, kicsoda tulajdonképpen? Szabadon függtek ezek az emberek a levegőben, itt-ott laza szálakkal egymáshoz fűzve. Kerekes Loló tényleg játszott valamit a külteki nyári kabaréban, ha nem volt is épen primadonna s Áron korrepetált vele néha délelőttönként, meg a barátnőjével is, kotta ügyekben szalajtották, másoltattak vele, úgyhogy egyszerre csak ő is jött, ment, elfoglaltsága volt és nem csinált semmit. Lakott, evett, öltözött a Derzsi Károlyéból. Rubin Gézával összetegeződött, hagyta sodortatni magát a langyos árral, időnként még elhitte, ha hajnalban Derzsi Károly mámoros dikciókat vágott a fejéhez — kérlek alássan négy-öt sikerült dal és beérkezte. Mit négy-öt, egy jó cselszton és helyben vagy. Előbb Lolót kell felfujni, érted? Ha Loló egy kicsit nagy nő lesz, majd ő beénekli a közönségbe a marhaságaidat, kérlek alássan.

Utálta Áron az egészet, de nyakig ült benne.

Áron kiment hozzá ezen az estén is, mint máskor. Lolónál tényleg volt pénz és egész természetes mozdulattal nyúlt kis tárcájába. Áron nem kérte.

— Nesze húsz pengő fiaeskám, ha kell, holnap még adok. Gézáék négy napig odaülnek, biztosan mulatnak is egyet a csirkefogók.

Kint az udvaron álltak a kis fészter előtt, mely alatt hercegi fogadótermek viharvert díszletei, aranylábú kerevetek, papírmasé sziklák és zöld vászonbokrok sorakoztak tarka összevisszaságban. Tíz lépésre kóristák fej- vagy írást játszottak kétfilléresekkkel egy gázlámpa tövében. A padon errébb ültek néhányan; egy robusztus ember királyi koronával a fején, hermelin palástban, fehér szakállal, kurta cseréppipát szívott s a drágaságra panaszkodott egy estélyi ruhás, gyémántokkal dúsan hintett nőnek. — Egy kiló zsír két pengő negyven, egy tojás tizenégy fillér, hát igaza van a feleségemnek, miből, mondd, miből? A hölgy rábólintott, szöke fején felszikráztak a strasszok és arany-

szálak. — Hiába — mondta s a hangja nagyon gondos és fáradt volt — hiába, a betegségyélyzöt azért mégis ki kell fizetni, az ember sose tudhatja. Szemben velük egy tüzoltó támaszkodott a gesztenyefának, vékony legény, hetyke kis bajusszal, cigarettát tartott a foga között, ázott kis sodrott cigarettát, odalapítva az alsó ajkára, a szemét kicsit hunyorgatta a füsttől, úgy nézte a kóristák játékát. — Ha mégegyszer letakarod a tenyereddel, többet ez életben nem játszom veled.

Ketten álltak ott a fészker alatt s Loló — fehér rojtos csattos apród ruhában, rózsaszínű trikóban, aranyrojtos cipőben, prémes kis kalapban — feléje nyujtotta a pénzt. Áron elfehéredett s a lába megszibbadt. Gézáék . . . húsz pengő . . . húsz pengőt ad ez itt neki . . . a kosztjára, szállására a fiúnak . . . húsz pengőt, hát szóval Gézáék, persze . . . a Rubin zsebében kotornak. Az ő zsebéből éldegélnek ők hárman.

— Na fogd! — a lány odanyujtotta s hogy ránézett, okos, éles kis arcán végigfutott az értelem. — Na — s komoly ijedtség szaladgált a hangjában — na fiacskám — és segíteni akart — én adom na, nem Rubin adja, én adom — s a zsebébe tömkölte a bankót.

Áron odakapott, megmarkolta a csuklóját s odébb lökte. Közben gyors, zavaros képek rajzoltak az agyában . . . Milyen utálatos, Istenem, milyen közönséges, a húsz pengős körül ez a bírkózás . . . — A lány neki-tántorodott a gipsz Apollónak s eldöntötte. A tüzoltó ugrott oda s megfogta. Mindez egy perc alatt! Messzebb, az ajtón, vászonkabátos kis fekete ember kiáltott ki. — Loló, Kerekes Loló! — A lány odaállt a fiú elé, pillanatig felnézett rá, szép volt, a két szeme könnyes lett. Pillanatig nézett a megvadult fiúra . . . elkapta a fejét s erősen szájon csókolta. — Te drága, te! Megyek már Gacsa bácsi — kiáltotta a vászonkabátosnak, még volt ideje a tüzoltóra mosolyogni — köszönöm Péter — s a szájához is nyúlt — Jesszus, elmázolódtam . . . Itt várj meg, de itt légy! — súgta oda Áronnak — itt légy vagy nem tudom, mi lesz! — S elszaladt, a fehér kis prémecke meglíbbent a sapkáján.

Áron állott a fészker sarkán, szemben az Apollóval. Hát ettől kapta a csókot! És így! A húsz pengő körül kellett megkapni azt a csókot és ettől! Itt a fészker alatt . . . A tüzoltó megsimogatta az Apollót s bizalmasan Áronra mosolygott, a kóristák persze felfigyeltek, játszottak tovább, az öreg király a padon a rheumáját sajnáltatta s a gyémántos hölgy egy csodaszert ajánlott neki. És Áron már tudta, hogy meg fogja várni a lányt.

(Folyt: köv).

Török Sándor.

Ady összes versei.

(Athenaeum kiadása.)

Ady összes verseinek új kiadása megint eszembe juttatta azt az Ady-könyvet, amelyet e kor minden valamirevaló kritikus a lelkében, vagy inkább a lelkiismeretében. Mohóbbak vagyunk, mint amilyen szerencsések s meg nem írt könyveink száma egész kis bibliotéka már; könyvtár, amely időnként ránk-ránk szakad. Hogy meg lehet gyűlölni e fejünk fölött lógó, drága foliókat, amelyeknek csak a fedelük van meg (no meg a súlyuk, amivel nyomni tudnak): az ember szinte örül, ha valamilyen ürüggyel egyet-egyét kihajít közülük. Az essay-író talán ép az a szomorú auktor, akinek egész munkássága ilyen öt-hat oldalon kihajított kötetekből, az «igazi» mű elé írt előszókból, vagy az elmulasztott mű után küldött sóhajtásokból áll.

Adytól azonban az essay-író is nehezen szabadul, különösen, ha mint mi, első ifjúságát lapozza e végre összekerült versek gyűjteményében. Hány kedves halottunk előtt lett azóta béna az emlékezet, de az iskola-folyosói Ady-viták s a nagybányai lejt, ahol («Budapesti Hirlap»-ot olvasó apák fia) Adyt mégis csak fölfedeztem, ma is elevenek. Sok részletben barangoltam be ezt az erdőt s tudom, hogy melyik zúgában mikortájt lettem otthonos. Egy-egy rezgő fája alatt nemcsak azt hallok, amit ma hallok, hanem azt is, amit annakidején. Nemcsak az ő szavaira emlékszem, de azokra a szavakra is, amelyek róla szóltak. Mert kész érzések fogadták bennem az új ítéletet s egy készülő Ady feleselt olvasmányaim Adyjával.

Nem, annak az Ady-könyvnek a gondját talán ne is vessük el. Egyike ez azoknak a könyveknek, amelyekkel halálig illik csalnunk magunkat. S ha ma összes versei kiadása elé mégis odavetünk egy nem kért prológust, inkább magunknak bizonyítsuk vele, hogy nagy a téma s érdemes, amit mondani akarunk. Jóformán első Ady-élményeim óta nő, világosodik bennem néhány alapbenyomás, amelyről azt hittem: ezt minden Ady-olvasó így érzi, azért nem beszélnek róla. Az ismételt felfedezések során annyiféleképp fedeztem fel ugyanazokat a vonásokat, hogy azt képzeltem, ezeket a vonásokat nem is kell kiemelni, annyira szembeszökők. Minél többet hallok Adyról, annál jobban megrettenek érte és magamért. Az én Adym nincs sehol, amit ez a gögös én persze így mond: Ady nincs sehol! Adyt nem is ismerik! Más költők fölött még csak van, akivel megegyezek, Ady fölött alig. Ha egy-egy mozdulat értékelésében egyet is értünk; a világításban, amely alá Adyt állítani kell, senkivel.

Én voltam-e első, szívüggé vált költőm rossz olvasója? Én értettem őt félre, aki Ady jelmezében sirattam el tulajdon ifjúságomat? A könyvre, amely igazolhatna, gondolni sem lehet; de az összegyűlt versek Adyja itt van és szólít, mint szerep, amelyet elgondoltunk, de nem írtunk meg. Ha nem is játszunk végig a drámát, legalább a színpadot akarom látni, a falakat, amelyek elé hőszám állítanom. Csak néhány gondolatot akarok kigyujtani, néhány

«vezérszempontot», ahogy mondani szokás s íme lámpaláz fog el: vajjon milyen fény fog költőmre esni? Eltorzul-e Ady vagy főlragyog?

* * *

Ady Endre Kiskunságára és Koltójára nem kifele fordul a szem. Az ő tájai nem e világ tájai. Ady egyetlen, állandó látomása a tulajdon lelke.

Aki illusztrálni akarja őt, feledje el a szívárványt s ha mégis színeket keres, ne használjon más színt, csak a világtalanság színeit: pirosat s feketét; vonalaira is úgy vigyázzon, hogy utána ne hajoljanak a világ teli idomai, mert ha Ady fákról és hegyekről írt, nem a világ fát és hegyeit látta, hanem fák és hegyek ösztövé, lélekbeli jegyét.

Ha van belvilági líra: ez az. Szorítsd meg ezt az iskolakönyvből kölcsönként fogalomhurkot és még mindig fogja Adyt. S minél képtelenebbül megszorítod, annál inkább csak őt fogja. Adynál nincs külvilág. A figyelem nem keresi, az ábrázolás nem alkalmazkodik hozzá. Ady a lélekről a lélek nyelvén beszél. Nemcsak belvilági, de erre a belvilágra kárhozott költő.

Mindenesetre olyan költő, aki megél a kárhozatából s olyan száműzött, aki fölfedezője lesz a maga deportációs tartományának. Nem vándora, hanem felfedezője! Ha lelke tájairól ír, képei nem egy-egy érzés fényében készült pillanatfelvételek. Ady tervszerű leírója a maga vidékének, mindig az egész vidék van előtte, sosem, amit a perc mutat. Ebben a rendetlen életű emberben van valami a nagy tudósok lépésről-lépésre haladó szívósságából. Egy-egy vers nem kezd mindent előlről, mint más lírikusok versei. Az Ady-vers ott kezdődik, ahol egy másik vers abbahagyta. Azt mondhatnók, hogy szisztematikusan fedezi fel magát, ha ez a szisztéma nem születne együtt a felfedezéssel. Pszichológus költő, aki önmagából merít anyagot s metodikát.

Önarcképe persze minden írikusnak van, de hogy lesz az önarcképből önpszichológia? Ady korai önarcképe elég ismeretes, hiszen talán ép ez bővülte el első hódolóit. Ki nem emlékszik Szent Napkelet mártírjára, aki enyhülést Nyugaton keres? A beteg telhetetlenre, aki előtt egy félig csókolts csók tüze lángol? A gangeszparti álmodozóra, akinek a szíve nagy harangvirág s finom remegések az ereje? A romlásnak ez a magyar virága, akivé a Párizst járt vidéki szerkesztő stilizálta magát, voltaképp csak a köztudatban rekedt el itt. Adyban jóformán ezzel az első önarcképpel együtt megjelenik a felelősség, hogy ezt az arcképet szétszedje, elrészletezze, kiigazítsa, meghazudtolja.

Maga az első önarckép is alkalmas rá, hogy tovább fejlesszék. A démon nem most járt először a pszichológus előtt. Ady nem kiidealizált, kikeményített költőprofil mutat, merevet, mint a reneszánsz-paloták márványálarc homlokzata. A bukott, de nagyszerű ember póza az övé, aki époly büszke a bukottságára, mint a nagyszerűségére. E bukottságon és a «mégis csak nagyszerűsége» át hányfelé futhatott szét az önmagát hajszólo lélek szimata! Az Új Versek Adyában már nagyon is szembeűnő az önlátásnak az a folytonos korrekciója, amelyet én az Ady-líra hajtóerejének érzek.

Ha egyik versében hű, kutyaszemeit emlegeti, amelyektől Léda nem menekülhet, a másokban Léda fehér árnyát is tintalével, vérrrel, gennyel és epével feccsenti be. A *Meg akarlak tartani* őrzöngése után fohász következik egy más asszony után. Aki elátkozza az ihart, a büszke magyar fát, a magyar föld lelkét lesve, régmúlt virágok bódító illatát érzi. A póruljárt Zarathusztra, akinek «roggyant a lába, süppedt a melle», milyen hatalmas légvételre szívja tele ezt a mellet az *Új vizeken járok* horizonjai előtt!

Ady igazi ihlete egy belső helyzetérés, hasonló a hangulati elemekből összeállt közéréshez, intellektuális közérés, amelyben lelke széthúzó erői tartottak bonyolult egyensúlyt. Verseiben ezt a belső egyensúlyt, *önmagát* akarta közölni, de hogy közölhető, ami egyensúly? Minden vers valami mást adott, mindenik kibillentette őt önmagából s mindenik után az egész líra új egyensúlyozása vált szükségessé. Így jött vers-vers után s így lett a sokszáz Ady-versből egyetlen költemény.

Érdekes megfigyelni, hogy ez a költemény mennyire belülről fejlődik s milyen kevéssé irányítja a költő híres, lármás élete. Ady versei fölvetnek elemeket, amelyeket ő lelke fontos összetevőinek érez. Nosza rájuk esik, részletezi, kiélezi, szinte pattanásig feszíti őket. Így teremti meg motívumait. A szerelmes Ady úgy érzi, hogy neki és kedvesének a világ minden java kijár. Baál Istenhez fordul s ez a himnusz már Harc a disznófejű Nagyúrral. Itt a Pénz-motívum s zengeni fog, amíg Ady el nem nyúvi. Így pattan ki a *Magyar Ugaron* ciklusból a *Magyar Messiások*, majd a *Muszáj Herkules*, a *Vörös szekér a tengeren* című versből a szocialista költeménycsoport s a *Halálvirág a Csók* verseiből így ágazik ki a *Hágár oltárára*.

Minden Ady-motívum Adynak egy-egy korlátlanságra törő indulata. Szerelem, pénzsóvárság, Halálvágy, magyar düh, Istenszomj, lelkendezés az új felé, bormámor kiszakadva az indulatok egyensúlyából, mint naprendszeréből kirepülő bolygó, szórja féktelen fényét s vall, mintha Ady csak az az egy indulat volna.

Ady azonban nem annyira eszeveszett szerelmes, nem annyira Mammon szerzetes, Halál rokona, Ős Kaján, Magyar jakobinus, megtalált Ádám, mint a motívumai vallják. A motívum által megbontott egyensúly, az ő önmagáról való igazságérzése új cáfoló ellentett elemek bedobására készíti. A szétrepült bolygók egy megtágult naprendszerbe hullnak s azon belül húzzák egymást tovább. A halál rokona az élet kivételes öröméről dalol, a züllő városi fölfedezi a falu idilljeit, a szocialista megmarad úrnak, magyarnak, a Csók-palota szédült bolyongója megírja a Patyolat-üzenetét, az Isten előtt megalázkodó kihúzza a derekát és elkáznai kezd vele az egyenlőség és hitetlenség jogán.

Ady az elképzelhető legmerészebb pszichológus. Azzal, hogy nem fél az ellenmondástól, kiélezheti lelke összetevőit, az ellenmondás úgysis egyensúlyban tartja őket. A motívumok jelentik nála az analízist, az ellenmondások és ellentettségek a színhézist. A motívumok szolgáltatják az abszurdumig fokozott, de ép ezért költőileg nagyszerűen felhasználható kijelentő mondatokat, az ellentétek biztosítják a lírai arc fölényét s emberi igazságát.

Ady, a költő, tökéletesen elkerülte a tudományos, sőt az epikai lélek-ábrázolás együgyűségeit és egyoldalúságait. Ő nem párhuzamos tendenciák irányában magyarázta meg magát, hanem a legváltozatosabb antagonizmusok egyensúlyában. Ady *pszichológiai totalításra* törekedett. Ő az egyetlen magyar író, aki megérezte, hogy lelki folyamatok valószínűsége az ellenmondásnál kezdődik, ő az egyetlen magyar költő, aki egyensúlyban tartott túlzásaival lelkét szinte fantasztikussá nagyítva hozta szemünk elé.

* * *

Aki a világot figyeli, egyre többre becsüli a részleteket, aki önmagába néz, a nagy általánosságok felé rohan. Az érzékszerveiben élő emberből előbb-utóbb az apró tények botanikusa válik, ezekben tapintja a Mindent; aki

azonban önnön lelkének Narcisszusa, menthetetlenül odaszegzi magát Sors, Végsz, Isten absztrakt égboltja alá.

Hagyd Adyt külső élete bármiféle epizódja előtt s ő csalhatatlanul visszatalál ahhoz a néhány absztrakcióhoz, amely alatt magáról beszélni szokott. Isten, Élet, Halál, Fátum, Véletlen, Csók, ezek azok a segédfogalmak, amelyekkel magáról gondolkozni tud. Fikciók, amelyekkel az egy-voltát érző lélek a világ millió felé húzó zavarát a maga egy-volta alá kényszeríti. Adynál az elvonások nem elvonások, a konkrét párlatai. Nála az elvonás, mint a filozófusoknál vagy az elmebetegéknél, megelőzi a konkrétot. Ez a valóbbik való s a való csak cifra, esetleges gúnya.

Nagy gondolkozó-e Ady? Megáll-e verseiből kihántva az ő filozófiája, vagy elválaszthatatlan a költői kifejezéstől? Megújíthatnák-e eszméi a magyar filozófiát, vagy csak mint a Szép e nagy bűvészenek az ötletei érdemelnek figyelmet? Kérdések, melyek körül sokat vitatkoztak, anélkül, hogy igazán vitatkozni lehetne rajtuk.

Nem látom be, hogy a költő, akit annyit foglalkoztattak a filozófia nagy elvontságai, mért ne lehetne gondolkozó is? A gondolat meglehetősen független a szótól s hogy vers lesz-e belőle, vagy tétel: alig változtat a gondolat vitális értékén. Sőt ha gondolkozó az, aki minél pontosabban közli gondolatait, akkor többre becsülöm a költő-gondolkozót, aki a szavak alatt, fölött, között is kirügyezteti a maga gondolatát, mint az úgynevezett filozófust, akinél a nyelv téli hánca a gondolatnak. Nem minden költő gondolkozó, ahogy nem minden rosacea gyümölcsfa; Ady azonban rosacea és gyümölcsfa is s ezen az sem változtat, hogy vannak hatalmas gyümölcsfák, amelyek nem rosaceák.

A legtöbb költőnél az úgynevezett gondolati mag jelentéktelen, a közlés a fontos vagy a hit, melyet a költő belévetett. Ady gondolatai azonban felfedezések. Ép olyan fontos neki, hogy gondolkodjék a sorsán, minthogy megmutassa magát. Egy-egy metaforájában sokszor hosszú gondolatsorok mézgásodnak ki s egy-egy sora akaratlan erkélyi friss metafizikai panorámák felé. Ha Ady azt írja: «Most a Halál előtt most vagyok», vagy másutt: «Legyek két ország Élet s Halál fia» s az utóbbit úgy értelmezi, hogy megszabadul a kicsinyességektől (ahogy a következő sor-mondja: «Gondoljunk már nagyobakra is»), akkor ezt a gondolatot nem tisztán a vers pattantotta ki: ott van előtte egy jól megrágott eszmesor. Adynak, a gondolkozónak, egyik legjellemzőbb tétele: az életet a halál fokozza heroikussá, csak az az élet lehet méltó élet, amelyben állandóan ott van a halál. S ha a halál előtti nagy félelemnek a «te rangos ősi» nagy Félelem jelzőt adja, nem ide mutat-e vissza ezzel is. Adynál az a hős, aki *állandóan* fél a haláltól. Hősiesség és halálfélelem nála azonosak.

Ady egy-egy sorában egy nagy gondolkodó régi magvai szöknek friss hajtásba; mégis igazat kell adnunk azoknak, akik tiltakoznak ellene, hogy Ady lírájából filozófiai rendszereket olvassanak ki vagy bármely kész, vagy általa készített világnézet dogma nyelvére fordítsák le. Ady nagy gondolkozó, de a gondolatnak nála más a szerepe, mondhatnám felelősségérzete, mint egy világnézetcsináló gondolkozónál. Fúsd át e kötetet s játszva kigyúrsz az idézeteiből nyolc-tíz Ady-világnézetet: egy optimista, élet-szerelme, egy dekadens-pesszimizmát; egy pogányt s egy keresztényt; egy nitzscheit s egy szocialistát; egy fajmagyart s egy kozmopolitát; egy hívőt s egy démonit; egy világinenlőt s egy nihilistát. Ha elég makacsa vagy (esetleg valamelyik társadalmi csoport ügynöke): az ellenmondó idézeteket is beállíthatod, kimagyarázhatod

a magad igazolására. Ady azonban mindig több marad a te tolmácsolásodnál s határtalanul több a világnézeteknél, amelyeket belőle leválasztasz.

A költő, aki az ellentett indulatok egész kis kozmoszát hordja magában, nem ijed vissza attól, hogy mindegyik indulatot a maga érveivel beszéltesse. Adynál a gondolat nem végső megállapodás, nem dogma-kő, mint a világnézetek építőmestereinél. Nála a gondolat az ösztön önigazolása, a rész-«én» szócsöve. Egy-egy világnézete egy-egy indulat nyelvjárása.

Megkönnyíti elgondolásunkat, ha olyan drámai költőt idézünk színünk elé, aki nem szakította szét magát különletű drámai alakokra, hanem a hősök sokféle gesztusát mind maga játssza el, relatív igazságait, mint abszolútat, első személyben s az első személy meggyőződésével szavalja el. Nem hazugak a színvallásai, ahogy sem Faust, sem Mephisto nem hazug színvallása Goethének (sőt őszintébb, mint egy közbeeső, közömbös igazság lenne), csak a helyzetük és a jelentőségük más. Máshogyan, nem kiküszöbölő, hanem kiegészítő erővel igazak.

Ady lenézte azokat az igazságokat, amelyekkel közölte magát. Ő csak önmagában bízott, aki ura volt ezeknek az igazságoknak. Mihelyt valamelyik igazság fölébe akart kerülni, mihelyt a rendszerbe-csúszás veszedelme fenyegette, rögtön ott volt egy ellenverse, egy botlasztó sora, egy gúnyos jelzője, amellyel a maga szuverénitását érezte.

Különösen szembetűnő ez legfontosabb verseiben, az Isten-versekben. Mint a nagy kortárs gondolkozókban Tolsztojtól André Gideig, Adyban is hadakozik a racionalista szellemi alap és az Isten-igény. De hol a költő, aki ilyen élesen állította egymás mellé a hit teljes lehetetlenségét és abszolút szükségét? «Hiszek hitetlenül Istenben»: a legjellemzőbb Ady-sor s hányféle álrühában fogjuk viszontlátni még. Soha kétségbeesettebb teológiát, mint az övé. Amikor e nem hitt, de akart Isten lényét magyarázza, nem fogy ki az ellenmondásokból. Ha az *Isten harsonájában* Isten az utolsó ítélet bírója, aki néhány ezer évig túr, de aztán jaj a gyilkosoknak, a következőben már vigasztalan, egyetlen és borzalmas Isten ő, a «hideg Amennek atyja», aki csak mulat rajtunk, «se nem szeret, se nem dühít bennünket jobban.» A keresztény, a hindu, a pantheista sőt az atheista is megtalálhatja ezekben a versekben a maga Istenét s Ady számára ez az Isten nem abszurdum, de Valaki, akivel személyes viszonyban áll.

Nem véletlen, hogy pszichológus korokban az igazság is pszichológiai összetevőt kap. Az ember egyik igazsága lesz az ember sokféle igazsága közt. Ki érezte tudatosabban az igazságnak ezt a degradálását, mint Ady, aki odáig jut, hogy ellentett igazságokkal fejezi ki magát. Nihilizmus ez? Az volna talán, ha ezek az igazságok megsemmisítenék egymást, egyik felbontaná, amit a másik ölt. Csakhogy Ady ura ezeknek a perlekedő igazságoknak, ő mindenikkel magát szolgáltattja. Az ő filozófiai szimultán-játéka végeredményben ép olyan határozott, bár dogmákba beszoríthatatlan állásfoglalást ad, mint amilyen határozott, bár következetesen nem jellemezhető archa futnak pszichológiai ellenmondásai. Ady az ember több egy jellemrajznál, Ady a gondolkozó több egy világnézetnél.

* * *

Kérdés, hogy a költő, aki az örök általánosságok égboltja alatt lelke örvénylő tava fölé hajol, nem él-e nagyon színtelen és íztelen világban? Azontúl, hogy «belvilági», nem lesz-e síváran «agykérgi» is ez a költészet? A vers végre is

az érzékszervek öröme. Mutat és dalol. Mit mutat ez a tervszerű önmegismerés? Miféle dalt dalol ez a világnézet-polifonia?

Vannak szerencsés, paradicsomi költők, akiknél a költői kifejezés nem esik messze az észjárástól. Csak meg kell szólalniok, hogy költők legyenek. Homéros és Petőfi lehetnek ilyenek. Másoknál kifejezés és észjárás különböző síkokban mozognak. A költő, amikor dalol, megtanult, papi nyelven fejezi ki magát. Lefordítja magát a költők nyelvére. Az ilyen költőnél a kifejezés tudatos erőfeszítés. Vergilius vagy a mi Berzsenyink ilyen.

A mi korunk emberének az észjárása feltűnően messze esik attól, amit bevett költőiségnek nevezhetünk. Szellemi életünk nagyon is asszociatív, az ideák feltűnő sokat vesztek érzéki ballasztjukból, viszont annál könnyebben dobálhatók. A művészet érzéki örömeért külön meg kell harcolnunk: a kifejezés erőltetett. A modern művészet válságában állandóan ott ásít az a szakadék, amely kifejezés és észjárás közt támadt. Egyesek természetes hajlandóságunk ellensúlyozására ép a konkrétizálást erőltetik: túlkonkrétizálnak, mások föllázadnak a bevett költőiség ellen s a kifejezést akarják az észjárás absztraktabb természetéhez idomítani.

Adyban észjárás és kifejezés hasadéka mélyebb, mint akárki másban. Nincs még egy költőnk, aki olyan kétségbeesetten küzdene a kifejezésért, mint ő. Az Ady-vers minden, csak nem önkéntelen. Ady mint kifejező, heroikus erőszakos. Szemlélete, előadása, nyelve ritmusa örök, irtózatossá küzdelem a versszerűségért.

Sokat emlegetjük Ady szimbolizmusát. Úgy fogtuk fel művét, mint szimbolumok következetesen egymásra rakott épületét. Dante analógiája is előkerült; rosszkor, mert összehasonlítható-e a szándékos rend és a tervszerű rendtelenség költőinek a szimbolizmusa? Ady nem csinált szimbolumokat, Ady rákényszeredett a szimbolumokra. Amit Ady szimbolizmusának szokás nevezni, talán nem is mindig ugyanaz a dolog. Adynak vannak nagy betűvel írt szavai, állítólag szimbolumai s van egy nagyon jellemző, allegorizáló, állítólag szimbolizáló hajlama. Ady verseinek igen nagy része allegória. A szemléletért harcoló költő valami szemléltetőt akar az elvont gondolat elé tölteni. Mutatnia kell, hát mutat. Hogy ez a helyettesítő módszer, a vizualitásnak ez a tolvajnyelve bizonyos fokig következetes, az természetes. Hasonló asszociációs sorok hasonló emlékképek felé nyúlnak, a szimbolumok szövevénye annyira-amennyire utánozza az ideák és érzések szövevényét. Ady maga azonban sosem érzett különösebb, építőmesteri felelősséget az ő szimbolumaival szemben.

Harc a szemléletért: ebben a fejezetben lehetne alcím Ady szimbolizmus. Ez a harc igen gyakran folyik a kinyújtott metafora, az allegória, vagy ha úgy tetszik, a szimbolum pajzsa mögül folyik; de nem ez, ami elsősorban jellemezheti. Ady harcol a szemléltetésért, de nem akar élet- vagy mondjuk: világszerűen szemléltetni. Ő úgy láttat, ahogy a lélek lát. Kevésbé részletesen, de intenzívebben. Amit elveszít a valóságban, visszakapja szuggesztivitásban.

A modern képzőművészetnek állandó törekvése, hogy a dolgok helyett a dolgokról alkotott felfogásunkat ábrázolja s a térbeli igazságot ezeknek az ideaképeknek a nagyobb virtuális hevével helyettesítse. A szemlélet a szemlélő ellen fordul. Tárgyak helyett képzeteket látunk. Képzet a kép helyett, szuggesztivitás a realizmus helyett: Ady szemléltetésére épen ez a jellemző. Akár valódi, akár allegorikus tájat, jelenetet, személyt mutat, mindig nagyerejű, de a leglényegesebbre redukált vonalak ragyognak előttünk. Ő maga sokszor gúnyosan

hangsúlyozza ábrázolásának ezt a képzettségét. Az Isten nála «borzolt, fehér Isten-szakállal, tépetten, fázva fujt, szaladt» és «egy nagy harang volt a kabátja, piros betűkkel foltozott». Az aranyon ülő disznófejű nagyúr, is mi más, mint a Pénz képze; — képzet, amely újévi levelezőlapok felé nyilal. Az allegória bizonyára barbár műfaj s hogy Ady allegóriái mégis elevenek és meglepők, képzettségüknek köszönhetik. Leleplezik észjárásunkat, megmutatják, hogyan látunk, amikor nem akarunk a világhoz alkalmazkodni. Hihetetlenül primitív szemlélet az övé, de képeinek a pszichológiai igazsága meggyőző s a kifejező heroizmus, amellyel kilöki őket, ha ízlésünk berzenkedik is, lenyűgöz. Ady mint plakátfestő is nagy lett volna.

Előadásában is van valami plakátszerű. Ha allegorizál, élesen fölvetített, párbeszédekkel tarkított drámai jelenetekkel szögezi oda a figyelmet; ha reflexió a vers, a szerkezetet szorítja sokszor már fokozhatatlan szigorúvá, szinte mértanivá. Soraiiban mindig megvan a hajlandóság, hogy vakmerő paradoxonná, kihegyezett szentenciává, csattanó szójátékká ágaskodjanak. «Egy idő óta megnőtt a szívem» — írja — S a szép bűnöktől keservesen tiszta». «Testem is vidám fiú volt, Én sem leszek rossz Jób». «A hóhérok az eleven vágyak» szentenciáját mindenki ismeri De «Egymás mindene minden-minden»: a teremtésről szólva, ilyen is megkockázta «Hulltommal hullni: ez a szolgál dolga», mondja verseiről. S a magyarokról, ezerév történelmét sűrítve egy sorba: «Jöttünk rossz erkölccsel rossz helyre, Volt útonállók új útbanállóknak». Shakespearere emlékeztet a beszédötleteknek ez a bősége. De Shakespearénél a képzelet és a költői szokás játszik a szóval, Adynál a gondolat és a kifejező-düh.

Nyelvét a vers-fegyelem, az állandó kijelentő jelleg, az élesen egymás mellé rakott mondatemek, a hangsúlyozott szüksévszerűség egyszerűbbnek tüntetik fel, mint amilyen valójában. A prózáját kell ismerni, hogy érezzük, milyen erőszakos a költői nyelve is. «Agykérgi» költők nyelve mindig erőszakosabb. A nyelv kollektív képződmény s ellene van minden kényesebb gondolatnak s költő ép az, aki a nyelv ellenére is kifejezi a gondolatait. Ady minden sorában gyúrja, robbantja a nyelvet. Szavai közt állandóan hallik az előretörő gondolat dúvad-csörtetése. Neológia, idegen, avult vagy tájszó: mindent befog a maga szolgálatára. A mondatfűzést megbontja, az indulat alá gyűri. A Biblia zsidó-magyarságából épűgy tanul, mint gyér görög emlékeiből. Minden ez a nyelv, csak nem természetes. Ha egy pillanatra elfolya belőle a kifejezés heroikus ereje, barokk szó-cikkak maradna. Ez a kétségbeesett kifejező-düh azonban átpréseli a gondolatot a mondaton s kitartatja Adyval periodusai lélekzetvételét.

Verselése lázadás minden vers-hagyomány ellen. Az örökbe kapott vers Adynak túlságosan sima. Sima, mint a régi világhoz simuló ábrázolás. Ady nem fér bele ebbe a sima sorba. A lélek vadabb, szaggatottabb impulzusai fészkelődnek a kezdeti jambus mögött s akkor lesz költő, amikor szétveti. Segíti őt a magyar nyelv természetes hajlama, amely a sort mindig szívesen ejtette két tagban. Ady kiélezi ezeket az önkéntelen tagokat, külön időmértékes egységgé alakítja s egymás ellen torlasztja őket. Van időmértéke, de azt nem lábakkal méri, s nem vigyáz a mérték következetességére. Neki inkább időmértékes figurái vannak, amelyek hol tömöttek: jambus-trocheus szerűek, hol idegesek, rángatózók: anapestoidok. Ezeket a rángásszerű elemeket rendszeren a sor végére rakja, nem úgy, mint a tartozkodóbb görög, akinél a sor belsejében lebegtető lábba válik. Idézzük fülünkbe *Az alvó Csók-palota* ismétlődő sorait.

«Csak férfi ember jűthát oda». «Fehér szép asszony v̄arv̄a p̄ih̄eg», «Gyáván

vacogva csőktalanul.» Soha olyan ideges sorok nem röppentek el magyar költő ajkáról, mint az övéről. «Zūm-zūm: rōpködtek végig az űton Tréfás falevélek».

Vagy «Fehér habok, betű milliók Idégesek és nyugtalanok». Ady időmértékében a hosszú szótagok közelebb húzódnak egymáshoz s mint kicsapott zászlót, éles sirálysivítást lobbantják ki a rövideket. Az alap jambus, amely ellen föllázad, a magyaros tagolás, amely a jambus alól kidobban s ezek a rángatózó időmértékes figurák sokszorosan kereszteződnek néha egy-egy versében is. Mégis mindig ugyanazt az éles, jellegzetes ritmust halljuk. Adynak nemcsak a szelleme, de a ritmikája is többszólamú. Poliritmia, ahogy egy régebbi tanulmányunkban elneveztük.

Rímet keveset használ, de lehetőleg telteket, sokszor riktókat. Bámulatos, hogy tér vissza a kifejezés egész vonalán ugyanaz a jelleg. Plakátképek, meglepetésre törő előadás, mindenáron kifejező nyelv, vad impulzusokkal szaggatott ritmus, feltűnően kihelyezett, ritmikailag előkészített rímek. (Téli sírkertek szele jó, Küldi már csókjait nekem A magyar Temető.) A rím Adynál nemcsak rím, de változatos strófáinak a hajlítója, gondolatainak a vezetője is. Egy vagy két rimpár négy-öt soron rendkívül sokféleképp helyezhető el s Ady ezeknek a kombinatív lehetőségeknél a strófahajlító változatosságát a végeletekig kihabzsolta. Verselése a legsokfélebb, legfelölőbb, ami elképzelhető. Minden versének külön jelleget, szinte a többtől megkülönböztető fizikumot ad. Minden Ady-vers külön egyéniség.

* * *

Tudom, hogy ez az Ady, az én Adym nem nagyon hasonlít ahhoz az Adyhoz, aki a magyar köztudatban él. Alig beszéltünk magyar fák sorsáról; hét szilvafáról és Hágár oltáráról is alig. Hiszen ez az Ady nem a mi barbár, élet-szerelmes, kunszemű zsenink. Ez az Ady egy rímbe-szedett pszichoanalitikus, egy filozóf-Einstein, a költői kifejezés kubistája.

S csakugyan, aki Adyt nem önarckép töredékekből, hanem összes verseiben megnyilatkozó költői jellegéből akarja kiolvasni, az meglepődhet, hogy ez az elszigetelt, magyar specialitásnak tűnő, kultúrálatlan vad-zseni mennyivel igazabb rokona kora nagy szellemeinek, mint könyvbűjő művelt kortársai.

Ady nyelvében és ritmusában kétségkívül a XVI. század, e legmagyarabb századunk szele zúg. Képei magyar virágok, szellemi talaját magyar vizek hordták s az emberi és költő sorsot mint magyar sorsot nyögte és átkozta, de végső fokon európai jelenség, aki talán elzárva a koráramok könyvcsetornácskáitól a koráramok mélyebb sodrában élt. Mint pszichológus valóban Dosztojevszkij, Proust, sőt ha úgy tetszik, Freud rokona; mint gondolkozó Tolsztoj őszintébb öccse, az Unamunok és André Gideek robusztusabb bátyja; mint kifejező művész a világszerűség elleni kifejezés-forradalom sokszor barbár, de egészében nagyszerű hőroza.

E messze nyíló távlatokkal nem akartuk Adyt a kritika rohama elől a «nemzetközi viszonylatban is» olcsó sánca mögé elárkolni. Sőt úgy hisszük, éppen ezek a szempontok támasztanak rohamlétrát Ady megrohamozható oldalai ellen. Tételeinkből kis hangsúlyváltással akár egy Ady-ellenes vádbeszéd is kitellene. A belvilágára kárhözott költő helyett mondj vak költőt, a tervszerű pszichológiai felfedezés helyett cikluslírát, világnézete drámai sok-

szólamúsága helyett világnézet-zavart, a kifejezés hősi erőszakossága helyett lármás erőlködést s új Ady-ankétek középpontjává válhatsz.

Paradoxonnak hat, de egy igazi nagy szellem erényei és hibái mindig összesznek. Ugyanazokat a tulajdonságait kárhoztatod, amelyekért mások lelkesednek. Kisiklik ő a kicsinyesen értelmezett kritika hatásköréből s szeretet és ellenszenv viharában áll. El lehet fogadni és vissza lehet utasítani. Ha jól okolja meg magát, mind a két indulat jogos.

Bár szolgáltatna ez a tanulmány (melyet olyan ember írt, aki Adyt, ha nem is e legnagyobb magyar költőnek, de a legnagyobb magyar szellemnek tartja) Ady ellenfelei számára az eddig csillogtatottaknál méltóbb fegyvereket. Nem az a fontos, hogy ne csapjunk össze Ady fölött, hanem, hogy ott csapjunk össze, ahol lehet.

Német László.

Czakó Elemér és Györgyi Kálmán :
A magyaros ízlés. (Budapest, Könyvbarátok Szövetsége, 1930.) — A képes táblák segítségére utalt tudományos irodalom, így elsősorban a művésztörténeti, a legutóbbi években érdekes átváltozáson esett át. A szöveg és az illusztrációk viszonya lassankint eltolódik az illusztrációk javára. Azt hisszük, hogy ennek okai között nemcsak a sokszorosító-ipar fejlettsége szerepel, amely aránylag olcsó áron tökéletesnél tökéletesebb színes és színtelen reprodukciókkal szolgál, hanem a brutális valóság felismerése is, hogy a műalkotás (vagy annak mása) többet és szebben beszél a legköltoőbbben kicirkalmazott mondatoknál is. A műalkotások leírása tökéletlen a fényképpel szemben, ha az színtelen is, mert ha a leírás pontos, akkor hosszú és unalmas, ha rövid: semmitmondó. Külföldön, elsősorban Németországban egyre-másra tűnnek fel nagyméretű publikációk, melyeknek pár oldalas szövegét száz és száz remek illusztráció követi. A képek bősége már önmagában is nagy érdem, de azért is, mert lecsökkenti a szöveget, tehát kényszeríti azt, hogy tömör és magvas legyen. A Könyvbarátok Szövetségének új kiadványa, amely «A magyaros ízlés» címét viseli, ennek az áramlatnak egyik első fecskéje idehaza. Ami képekben való bőségét illeti, a legelső.

Czakó Elemér és Györgyi Kálmán, népművészetünk két kitűnő ismerője,

szerencsés kézzel válogatta ki a népi és népies alkotás virágoskertjéből a képeskönyv anyagát. A magyaros ízlés skálájának valamennyi hangját megszólaltatták. Első fejezetben a díszítőelemek, a második és harmadikban az agyag-, fa- és bőrmunkák, negyedikben a ruházat és viselet, ötödikben az architektúra és a népies interieur sorakozik fel. A lapszálon elhelyezett egy-két tömör mondat kalauzolja az olvasót (itt inkább nézelődőt) a tárgyak rengetegében.

Feltűnik az első fejezet címe — *Műtyűrkék* — amely nézetünk szerint nem fedi a fogalmat. Úgy látszik, a szerzők is érezték ezt, mert alcímül odatették: díszítőelemek, amely a homályos főcímmel szemben tökéletesen világos és szabatos. (Filologusok dolga eldönteni, hogy a műtyürke népi kifejezés-e avagy sem, annyi bizonyos, hogy sok mindenre használják s nem mindig díszítőelemet jelent.) A népművészet emlékei közé — sajnos — népies munkák is keverednek s ezek közül azok, amelyek kevésbé népiesek (két nagyvárosi, egyáltalán nem naiv művész, Lajta Béla és Kozma Lajos dolgai) épen függetlenségük miatt jobbak, míg a tűzön-vízen keresztül vitézkötéses munkák gyengébbek. Szerencse, hogy eltűnnek a népi alkotások pompás rengetegében. Nélkülözzük a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének háziipari munkáit, melyek a népi művészet izlését a csonkaország ha-

tásain kívül szép sikerrel népszerűsítették. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy Esterházy Orsolya mellfűzőjét nem a Nemzeti Múzeum, mint könyv írja, hanem az Iparművészeti Múzeum őrzi.

Ezek az apróbb kifogások nem változtatnak a könyv generális értékén. Mindenkinék, aki a hazai mult, a hazai izlés gyönyörű, pusztuló emlékei iránt érdeklődik, nagy szeretettel ajánljuk. Kívül-belül tetszetősebb, használhatóbb, inkább mai embernek való, mint Malonyai novellákkal terjedelmesített ötkötetes kontárműve. Hisszük, hogy a Könyvbarátok Szövetsége meg fogja találni a lehetőségét, hogy nemcsak népművészetünk kerüljön ily módon a közönség elé, hanem képzőművészeti kulturánk egyéb kincsei is, amelyekre ráférne egy kis istápolás. Romjaikban is oly beszédes épületek, becses szobrok, pompás ötvösművek, szebbnél szebb képek és a magyar művészi ipar egyéb remekei évtizedek, sőt évszázadok óta várnak erre az alkalomra.

Genthon István.

Szitnyai Zoltán: Élni akarok. Regény. (Genius, 1929.) — Keserű írás. A mai fiatalság panaszkönyve, azé a nemzedéké, mely részben már a harmincon is túl, állástalanul vagy legjobban esetben is a társadalom legalacsonyabb szintjén botorkál. Sitnyai borús romantikájú, egyéni hangú novelláit már ismerik a Napkelet olvasói. Regénye újabb bizonyítéka jelentékenny tehetségének, ha nem is tiszta érték. Ami legjobb benne: a sűrű, életizű környezetrajz, a fotografálás és pamflet vádját idézte fejére. Ami kapós olvasmánnyá teheti: a főhős szerelmi élményeinek naturalista festése, ma már művészileg merőben elavult. Ami pedig legbiztatóbb sajátosága: a magasba szögezett tekintet, a transzcendens beállítottság, megformálás szempontjából még hiányos.

Szitnyai is a mai magyar regénynek

ahhoz a főcsoportjához csatlakozik, amely nem annyira tükrözni, mint inkább irányítani szeretné az életet. Valóban, minél nagyobb egy író felelősségérzete, annál nehezebb ezzel az áramlattal szembefordulnia. Tendenciát, határozott színvallást harsog ma a kritikában is minden műkedvelő világboldogító s az alkotóerő hiányát pártbuzgalommal leplező minden íróféle. Pedig milyen ritkán sikerül még a legnagyobbaknak is, hogy eszmei állásfoglalásuk el ne torzítsa életábrázolásukat, s karikatúrát ne formáltasson velük alakjaiból. Sitnyai vigyáz rá, hogy legellenszenvesebb hőseit is megmutassa tisztább, emberibb oldalukról. Hogy mégis felmerült vele szemben a pamfletírás vádja, ennek magyarázata kívül esik megítélésem körén, minthogy sem az író, sem állítólagos mintáit nem ismerem. Ha Sitnyai valóban fotografált, pellen-gézett, botránkoztatott, emberileg mindenestre hiba.

Szitnyai főhőse korunk legértékesebb s legboldogtalanabb típusából való. Test és lélek minden mai szenvedése árán küzdi föl magát vidéki tisztviselőből pesti íróvá. Városát odahagyva, megalázó állástalanságban, kilincselő, koplaló, zálogházas nyomorban föl-fölkapaszkodva, meg visszazuhanva jut el a döntő színpadi sikerig. Már menyasszonya van, látszólag rendbejött az élete, s ekkor kerekéi alá gyúri egy ostoba gépkocsi, mely a regény lapjain már régóta surran felé. Ez a hős, Honthy Imre, kezdetől úgy indul, hogy a mai társadalomban nincs számára hely. Az úri ember önérzete lázong benne szakadatlanul a hivatalnoki kasztrendszer vérforraló különbségtételei ellen. Érzékeny idegzete sértést szimatol folytonosan. De magával ép annyira elégedetlen, mint a környezetével. Nem tudja rendbehozni az életét. Anyagi bajokba sodródik s féktelen ösztönei méltatlan kalandokba

tántorítják. Mindez örök lelkifurdalással marcangolja.

A regény főértéke, ahogy ezt a tragikus jellemet kibontakoztatja városházi kistisztviselő vergődésétől pályája tetőfokáig. Tisztáznia ugyan nem sikerül magában semmit. A regény végén ép oly hebehurgyán bonyolódik egy ostoba kalandba, mint vőlegénysége előtt, míg vidéki hölgyek és cselédek s fővárosi álbohém kispolgárásszonyok, kétes írók, művésznövendékek, bárdémonok karjában émeleg. Amily kitűnően sikerül a regényben annak a megmutatása, hogyan él tovább a tömegben ma is a századelejei, megavasodott Don Juan-romantika, annyira kár, hogy Sztinyai ebből a másodrangú környezetből nem tudja eléggé kiemelni a főhőst.

Alkalma volna rá. A hű miljőrajz, az erotikus részletek túláradása ellenére ez a regény nem naturalista alkotás. Egész cselekvénye eposzi, mitológiai környezetben játszik. Rövid *előhang* vezet be: kissé homályos líra a sátánról és a bűnről. Ez a mitikus keret végig ott marad az események körül: az író megjegyzéseiben. S ez a transzcendens beállítás a mű legmodernebb része. Hogy ez az egész világmitosz alig képzelhető el — oly halványan van körvonalazva: — az nem a legnagyobb hiba. Az a főbaj, hogy mindez még annyira sincs a mesével szerves összefüggésben, mint például Gárdonyi regényeinek teozófiája.

S ennek Honthy Imre adja meg az árát. Bármily tiszteletreméltó szándék, ha az író a mai ember világnézeti zavarát akarja hősében ábrázolni, okvetlenül el kellett volna vezetnie őt a világ magasabb értelmének legalább addig a halvány sejtéséig, ahova maga a regény eljutott. Nemcsak az a gyakorlati haszon járt volna ezzel, hogy akkor a sátánmitosz homályáért az író helyett hőst lehetne hibáztat-

nunk, fontosabb volna ennél, hogy ilyenformán mégis csak kapnánk valamit Honthy szellemi kiválóságából, mert így, amint előttünk a regény, halunk ugyan benne sok szépet erről a nagyságról, érezni azonban nincs módunk egyszer sem. Annyira nem, hogy az egész mese inkább a lecsúszott gentleman tragédiája, mint az anyag korlátai közt vergődő szellemi emberé, holott egy elbujtatott mondat szerint kifejezetten ennek készült. A keret transzcendens világát csak egy-két helyen súrolja Honthy pályája; ilyenkor őt is megborzongatja a Végtelenség fuvallata. Ezek a regény legszebb lapjai, mint például a megtisztító találkozás rajza Gábor páterrel.

Párbeszédei fordulatosak, jellemzőek. A legkülönbözőbb társadalmi rétegek bemutatása, a mellékalakok kifogyhatatlan tömegével, hű szemre, biztos kézre vall. Csak a futó szerelmek részletes rajza halvány és fárasztó. Itt minden a testreflexek törvénye szerint folyik le; a lélek, ha közbeszól, csak utálat és unalom a szava. Ezt helyesljük is, de mind-ebből kevesebb sokkal több és jobb lett volna.

Az író naturalista rutinja ma még birkózik romantikus ösztönével. Bár az utóbbi téren hiányosabbak az eszközei, mégis itt legreménykeltőbb a tehetsége. Hogy Honthy lesújtó ítéletét a *l'art pour l'art*-ról maga is vallja, kétségtelen. Profétának szeretné az író. Csakhogy ehhez megfoghatóbban kell proféciáját fogalmaznia, vagy pedig mondjon le a cselekedetről az alkotás javára. Ha a művészet mellett döntene, aligha fogja a rosszabb részt választani. A cselekedet mindig időhöz kötött s csaknem mindig tökéletlen. Száz remekműre sem esik egyetlen tett, amely megállana az örökkévalóság ítélőszéke előtt. Igaz, hogy a földadat kilátástalan volta sohse szokta az embert visszariasztani.

Juhász Géza.

Kaán Károly : Az Alföld problémája. 116 oldal. Dunántúl egyetemi nyomdája Pécsen. 1929. — Kaán Károly nemrég nagyszerű tanulmányban foglalkozott az Alföld sürgősen megoldásra váró kérdéseivel. (*A magyar Alföld, 1927.*) Most újra erről a kérdéskomplexumról értekeznek. Kaán K. prófétája lett ennek a kérdéssorozatnak, mert mint mondja, «boldogulásunk sarkköve a nagy magyar róna, talpraállásunk és megerősödésünk egyik elsőrendű feltétele az Alföld problémáinak megoldása». Lehet, hogy ebben egy kis túlzás is van, de bizonyos, hogy a megcsonkított Magyarországra tényleg igen fontos feladat az Alföld rónájának *bellerjes* kihasználása. Ebben az értekezésben Kaán a gyakorlati megoldás jól megfontolt és minden oldalról megvilágított helyes javaslatok egész rendszerével lép a nyilvánosság elé. Csak hozzá kell fogni a munkához és rövid néhány évtized alatt tényleg «virágzó kertek», «szorgalmasan működő gyárak» és «szabad emberek»-kel lesz tele az Alföld, mint azt Széchenyi István álmodta. Kaán K. rábeszél, argumentál, hideg számításokat végez s a helyes utat lángoló hittel mutatja. Sajna, a valóság nem igen követi bölcs tanácsait, mert maga is szemrehányóan állapítja meg, hogy se «a köz-, se a magántulajdonban lévő birtokok» nem láttak hozzá a munkához s biztatja a kormányt is, hogy «érvényt szerezzen a törvény rendelkezéseinek s hogy a törvény előírásai végrehajtását elsősorban és mindenütt, kivétel nélkül biztosítsa» (p. 53.). Itt épen az erdő-törvény végre nem hajtása miatt panaszkodik. De másutt más miatt kell panaszkodnia. A könyv 116. oldalán a 9. fejezetben foglalkozik a tanyavilág falusításának kérdésével, az Alföld kedvezőtlen körülményeivel, az öntözés kérdésével, erdőszítéssel, a közlekedés megszervezésének sürgősen megoldandó tervével, a kormányzat szándékaival ezt a kérdést illetően. Semmi-

ről sem feledkeznek meg. Gazdasági, szociális és minden kulturális szempont kimerítően boncolás alá kerül. Nagyszerű könyv — azok számára, akiknek kötelességük az egyetemleges magyar érdekek megőrzésére gondot viselni. Kész munkaterv és program azoknak, akiknek hivatalból főgondjuk a *salus rei publicae* minden ügyesbajos dolga. Félő azonban, hogy Kaán K. nagyszerű elgondolása még hosszú időnkig kell, hogy várjon a megvalósításra. Széchenyi gondolatai 100 évig várták a feltámadást. Kaánban a «legnagyobb magyar» átélései, látomásai újra cselekedetté szökkentek, olyképen, hogy folytonos súlyos rábeszéléssel szeretné a nagy kérdés megoldását valósággá váltani. Mi, akik olvassuk ezt a szép tanulmányt, óhajtva óhajtjuk, hogy azok is szívleljék meg, akiknek a hatalom is megadatott. Aki akár vonaton, akár más alkalmatosságon végigjárja az alföldi rónát, s amint a lekopasztott fák közt sorra veszi az óriási területen fekvő, de nádfedeles, kicsi házikókból összerótt falvakat s még inkább a faluvégeken a hősöknek adott kis háztelkeken sárból, vályogból, nagy ritkán felerészben téglából uniformizálva összetákolat házsorokat látja a zsíros, fekete talajú termékeny rónán — az megdöbben és magyar önérzete lejjebb száll és szégyenkezni kezd. Az Alföld problémája vért szöktet az arcába. Jólét, szépség, rend kell ide, ennek a vitéz, dolgos és eszes népnek. Kaán K. írása mutatja az utat; lépjetek rá!

Gesztli Lajos.

Pannónia virágos kertje. (34 magyar szent legendája rövid életrajzokban. Összeállította: S. Balázs Benedikta, obl. S. B. Bpest, 1929.) — A magyar szentek életének gyűjteményes kiadása finom és gyakorlati gondolat volt. Ezirányú irodalmunk amúgy is szegény. Annál nagyobb örömmel kell tehát köszöntenünk minden olyan tö-

rekvést, mely hagiografikus irodalmunk gazdagodását jelenti.

A munka több szerző: Balázs Benedikta, Bodnár Remig és Nagy Balázs tollából az Árpádház, majd az egyes szerzetesrendek szentjeinek életét tartalmazza. Az egyes életrajzok vonzó melegséggel, élvezetes könnyedséggel s a vallásos ráhatás nemes páthoszával vannak írva. A megírás sikerében nem egyformán osztozkodnak. Ennek oka talán az lehet, hogy az egyes szentek ábrázolásában kétféle életrajz-felfogás és mód érvényesül. Az egyik történetírói szabású, a másik pedig szinte ragyogó stilizálással szépirodalmi módszerű. A két irány között ezért nem alakul ki egységes alakítás s az életrajzok egyik-másikában elmosódik a legendák önkéntelen naiv bája s zamata.

Egyébként az életrajzokban két különös értéket kell kiemelnünk. Az egyik az, hogy megírásuk szempontjában érvényre jutnak — habár halványan — a vallásos érzés történeti mozzanatai. Különösen meglepő és újszerű ez irányban Szent Özséb élete. A másik pedig az, hogy az életrajzírók igen megalapozott hangsúllyal mutatnak rá a magyar szentek ama páratlanul álló egyéni vonásaira, hogy majdnem valamennyiüknek valami fönséges nemzet-szolgálat van s így nemcsak az egyházi, hanem a nemzeti ideál-rendben is vezető, sugalló helyet töltenek be.

A könyv kiállításának nemes, de izléses egyszerűségével vonzóan hat. *bs.*

A függetlenség árnyékában. *Milotay István összegyűjtött cikkei és kortörténeti jegyzetei.* — Amikor az ember végiglapozza Milotay István könyvbe gyűjtött vezércikkeit, akarva, nem akarva eszébe jut egy másik könyv, amely nagy sikert aratott Angolországban, valamivel kisebb Magyarországon, de a legnagyobbat Nagyromániában aratta, s amelyről 1927 októberében Roman Ciorogariu nagyváradi görögkeleti püspök ezeket

mondta a szenátusban: «Biztosítom önöket, hogy amikor elolvastam a könyvet, megborzadtam és ezt mondtam: Ha én idegen lennék és ezt a könyvet olvasnám, én is azt mondanám: ez a nép nem méltó, hogy Európában legyen. Aminthogy tényleg azt mondják: ki fogunk titeket kergetni Európából». Talán mondanunk sem kell, hogy Szász Zsombor könyvéről van szó, amelynek angol kiadása szenzáció volt a nemzetközi világban és amely azért fájt olyan mértéktelenül a románoknak, mert a könyv román állapotokat ismertetvén, kizárólag román forrásokból merít, csak azt idézi, amit románok mondanak saját magukról. Az előbb említett püspök szerint Szász Zsombor nem mond egyebet, csak azt, hogy ez a természeténél fogva tehetetlen, kultúrára képtelen nép nem méltó, hogy egy országot kormányozzon.

Hát ez a könyv jut az ember eszébe, amikor Milotay István kortörténeti jegyzeteit végiglapozgatja és megtanulja abból, hogy ami ebben a trianoni Magyarországon van, ember, intézmények, élet, levegő, politika, irodalom, művészet, az mind az elképzelhető legrosszabb, az mind olyan, mint a cölöpépítmény, «amely mocsárra épült».

Ha a mocsár, nyomor és elégedetlenség, a kultúrátlanság kiszárad, nem lesz többé szükség cölöpépítményekre sem. A cölöpösök érdeke tehát, hogy minden a régiben maradjon. Ilyen ez a mostani magyar kormányzati rendszer is. Cölöpépítmény, amely feneketlen erkölcsi és szociális mocsárból nőtt ki és ezt mindenáron fenn akarja tartani. S mi erre a mocsárra várakat akarunk építeni, a jövő Nagymagyarországot!

Szó sincs arról, mintha Magyarországon minden jó volna, úgy ahogy van, vagy hogy nem lehetne elképzelni jobban és modernebbül és magyarabbul a kormányzatot, társa-

dalmi, politikai és gazdasági életet, mint aminőnek azt a trianoni viszonyok megcsinálták. Arról sincs szó, mintha Milotay István rosszhiszeműleg festené olyan feketének a trianoni magyarságot, mint aminő feketére sikerült a kép, amely a könyvnek négyszáz oldaláról felénk sötétlik. Az is lehetséges talán, hogy a napisajtó akusztikája elbír ennyi keserű kifakadást, ennyi sötét Cassandra-jóslatot, ennyi honfi jajt, de így könyvbe gyűjtve, százával egymás mellé sorakoztatva szinte elviselhetetlenül ijesztő és megdöbbenő. Olybá fest a dolog, mintha írója már lemondott volna minden reményről, hogy valaha ezen a népen segíteni lehet. Körülnéz az országban és nem talál embert, akinek megfoghatná a kezét, vagy akire rábízhatná a magyarság törékeny, aprócska hajóját abban az istenverte vízözönben amely a világháború után rázúdult Középeurópára. Úgy érzi, hogy mocsárban él, a mocsár konszolidációjában, amely után csak egy másik véglet jöhet, a forradalom. Kimutatja, hogy minden társadalmi osztály megromlott, tehetetlen vagy korrupt. Az arisztokrácia (Két út), a parlament (A jelölt; A cölöpösök; Be a vörösbe), a történelmi középosztály (Holt lelkek), a paraszt (A függetlenség árnyékában), a fiatalság (A magyar mélységekből; Hadsereg nélkül) . . . Milotay István odáig megy, hogy akivel összekerül, annak nemcsak a multját, politikai életét, gondolkodását, érzelmvilágát únja és utálja, hanem arcát is, a koponya alkatát, az orrát, a kopaszságát, az orgánumát is, akár csak egy túlérzékeny költő, mizantrop vagy megbánott és engesztelhetetlen szerelmes. Kölcsey görög homlokát és Deák oroszán és komondor fejét keresi a képviselőházban és amikor Bethlent látja a miniszteri székben, már kopaszsága miatt is elfutja a méreg, mert ez a magas világitó homlok sze-

rinte nem Batthyány Lajos és nem Kölcsey, hanem Tisza Kálmán kopaszságához hasonlít. Az efféle túlzás is költői vonás, mint ahogy a könyv legnagyobb érdeme az a ragyogó művészet, amellyel Milotay István szavakkal, eszmékkal és érzelmekkel játszik. Valóságos publicisztikai remekművek ezek, de maga a szerző észreveszi (s az előszóban be is vallja), hogy nem nyujtanak hűséges kor-képet, nincs bennük kész, lezárt program a jövő számára, sok bennük a keserűség és a kritika s a ma gyöt-rődései közepette fogantatván, nem egyebek hangulatoknál és prózában megírt költeményeknél, érdekes és finom olvasmányoknál. Isten ments, hogy valaha egy román, cseh vagy szerb Szász Zsombor kezébe kerüljön, mert ebből az egyetlen könyvből szörnyű vádiratot írna a mai magyarság ellen, amelyről elmondhatná Európa, hogy természeténél fogva tehetetlen, kultúrára képtelen és nem méltó arra, hogy egy országot kormányozzon.

Mindent összevéve, manapság, amikor az ujságírás és a publicisztika szánalmas dekadenciában vergődik, az üzletiesség, a ponyva és a demagógia iszapjában, Milotay István egyénisége, munkája, stílusa, tudása, bátorsága, hazaszeretete, jóhiszeműsége, páthosza és érzelmessége üdítő látvány és komoly vigasztalás. Ha az államférfiút nézzük benne, nincs mit kezdeni vele. De a harcost, aki életrehalálra küzd egy fényes, de törékeny acéltollal; a stílművészt, aki gyönyörű ódákat zeng aktuális politikai kérdésekről; a költőt, aki olyan sorokat tud leírni, mint aminők az «Istenek a porban» című cikkében olvashatók — akkor meg kell értenünk azt az elragadtatást, amelyet a búsuló trianoni magyarok, a megtépettek, a meggyalázottak, a kétségbeesettek éreznek Milotay cikkeinek olvasásakor.

Szabó István.

Heltai Jenő : Álomkháza. (Regény. Athenaeum-kiadás, Budapest.) Karmel Péter mérnök, röplőtiszt, majdnem három évi harctéri szolgálat után visszajön Budapestre. Félkarja a harctéren maradt. Bele kellene illeszkednie a polgári életbe, de nem tud. Nem tud, mert elmúlt életének átomalakjai kerittek hatalmukba. Még sebesülése utáni lázámaiból maradtak ezek az átomalakok a lelkében, különösen kettő: a porcellánasszony és a vak ember. Az utóbbi mintegy summája az el nem végzett tetteknek, elkövetett bűnöknek és ki nem mondott megváltó szavaknak, az előbbi pedig mint egy új, tisztább élet kecsegtető lehetősége lép eléje. Karmel Péter már most ezeknek az átomalakoknak a valóságban meglévő képviselőit kutatja fel és ez lesz életének egyetlen célja. Tapogatózva megindul visszafelé a múltba s létrejön némi freudizmussal színezett golyókalifaszzerű kettős élete, melyben élet és halál, valóság és átomkép állandóan egymásba játszik, de ezenfelül még az a bizarr tulajdonsága is megvan, hogy előtte állandóan plusz-minusz előjel áll. Amikor a cselekvény vágányán az időben előre haladunk, voltaképp visszafelé megyünk az álomszerű múltba. Ez a múlt állandóan nő, először csak a valósággal vetekedő álommá, majd egy jobb, lelkibb és emberibb élet formájává, hogy végül beletorkolljék az ezt a kettőt egyformán bízra magába foglaló halál gondolatába. A regény vak embere mutatja legjobban a regényelgondolás alapvonalát. A főalak sorsában kezdetben ő is egy el nem intézett tartozás, de a befejezésnél már úgy jelenik meg, mint Peer Gynt gomböntője, mint a kikerülhetetlen végzet el nem hessegethető megszemélyesítője. Karmel Péter, bár megpróbálja, nem tudja többé megragadni a valóságot, átoméletének rabja marad, a megoldás csak a halál lehet.

A regény vonala voltaképp nem ilyen

egyenes. Gyakori törések változtatják meg a kétségtelenül komoly és erőteljes alapkoncepció vonalát. Lehet, hogy szándékosak ezek a törések s Heltai épen a vonal állandó imbolygását is eszközül akarta felhasználni, hogy hőse álmokkal s igazában önmagával birkózó lelkét élénk vetítse, de ezt nem tudja velünk eléggé megéreztetni. Azokon a stiltöréseken kívül, melyeket Heltai, bár mértékkel alkalmazott, de mégis a cinizmus határát súroló humorra okoz, a regényépitményt a befejezésnél az egyik sorsdöntő nőalaknak, a «porcellánkisasszony»-nak mesterséges felnövelése végkép megrontja. Minden előkészítés nélkül, a regény utolsó húsz lapján, a probléma-súly egyszerre ránehezedik, majdnem átveszi Karmel szerepét is. Az író mintegy megbizta itt a végén, hogy végezze el Karmel lélekdarabjainak összegezését, amit pedig nekünk, az olvasóknak kellene elvégeznünk, de nem a porcellánasszony kívülről rezonirozó szavai, hanem Karmel gondolatainak és tetteinek szuggesztív ereje által. Mintha az író már kifáradt volna a cél előtt: sem a kezdetben alkalmazott deskriptív előadásmód, sem a főalaknak később egyre gyakrabban behintett naplójegyzetei nem elég erősek az összefoglaláshoz és a kikerekítéshez, egy külső személyre van szükség, aki mintegy analizálja és demonstrálja a klinikai esetet.

Igen, végső elemzésben klinikai eset Karmel Péter sorsa, pedig «in nuce», főképp a megújhodott élet vágyában, benne van a háborús évek eddig még meg nem írt nagy regénye. A regény főalakja mikroszkópikus és nem totális szemlélet eredménye. Heltai már az első lapokon sürgősen elhatárolja minden más élettől. «Repülő ember volt csak, inkább költő, mint mérnök» — mondja róla, megokolásaként az elkövetkezendőknek s ugyanilyen megokolás-féle Karmel Péter időnként hangsúlyozott alkoholizmusa is. Az

előttünk elhaladt regényes élet nem tud a művészi egyetemesség érvényére szert tenni, nem tudunk vele azonosulni s a hiba nem Karmel megbomlott és furcsa lelkiségében van, hanem az írói látásban. Bármennyire komoly és számottevő is Heltai Jenő e regénye, nem több, mint filológiai részletkutatás, vagy még inkább értékes tégladarab egy állandóan remélt nagy építményhez, a magyarság háborús regényéhez.

K. D.

Bánhegyi Jób: A magyar irodalom története II. (Bpest, 1930. Szent István könyvek.) — Bánhegyi Jób irodalomtörténetének II. kötetében folytatja irodalmunk XX. századi életének ismertetését és értékelését. Amit I. kötetének előszavában hangsúlyozott, hogy t. i. nem törekszik eredetiségre, hanem inkább összefoglalásra s bizonyos kialakult értékítéletek közlésére, az most is kísérő, irányító elve marad. Ez a szerénység azonban nem hárithatja el annak az érdemnek és annak az értéknek az elismerését, mely Bánhegyi Jób könyvének, a saját magára válló munkája miatt is, joggal kijár.

Irodalomtörténete a következő korszakokra osztja tárgyalt irodalmi anyagát: a romanticizmus kora (1820—1844); a nemzeti klasszicizmus kora (1844—1882); a realizmus, naturalizmus és szimbolizmus kora (1882—). Már e felosztás maga is, de különösen módszertani útja, felfedi Bánhegyi Jób irodalomszemléletének alapjellegét: az irodalmi «önelvűség»-et. E tanultságát Horváth János irodalomtudományából merítette. Horváth János egyik legnagyobb jelentősége épen az, hogy az irodalmi vizsgálódás tisztaságát megmentette azáltal, hogy elhárította tőle minden más irányok ú. n. alkalmazott módszerét. Az újabb, főleg német irodalomtörténeti irányok ugyanis azt a veszélyt sodorták magukkal, hogy részint erősen lélektani, részint pedig művészettörténeti, legújabban

pedig szellemtörténeti módszereikkel az irodalomban, helyesebben az irodalmi jelenségekben csupán a maguk szolgálatát és szolgálóját látván, elhomályosították az irodalmi tények anyajegyét: az irodalmi történet, ennek magából eredő és magában lefolyó lélektanát, izlését, élményformáját és tartalmát. Horváth János e kiküszöböléssel egy új tudományághoz jutott el, amelyet ő irodalomismeretnek nevez s amelynek számára új terminológiát, módszert és szinthezist alkotott. Mindennek gazdag hatását látjuk Bánhegyi Jób könyvében, főleg a nemzeti klasszicizmusról szóló részben. A részletekben sok nyomát találjuk Négyesy László, Császár Elemér, Pintér Jenő, Várdai Béla és Alszegehy Zsolt egy-egy finom, döntő ítéletének, világító értékelésének. Mindegyik ítélet mögött természetesen ott rejlik e kiváló irodalomtudósok egyéni elvszerűségének s módszerének lényege s az így kapott sokoldalúság segíti Bánhegyi Jóbót arra, hogy olyan minden oldalról felsugárzó világosságban tudja bemutatni tárgyalt alakját és munkáját.

A módszertani összefoglalás és értékvényesítés azonban nem meríti ki egészen Bánhegyi Jób munkásságát; melynek egyéni vonásai is vannak. Bánhegyi Jób irodalomfelfogása nemcsak történeti és esztétikai jegyű, hanem mélyen metafizikai jellegű is egyúttal. Szereti az íróknak nemcsak világszemléleti vonatkozásait vizsgálni, hanem azokat konkrét területekre korlátozva, vallási élményszerűség szempontjából is értékelni. Munkáját katolikus szellem lengi át. E szellem következtetését finom érzékenységgel s elvszerű szigorúsággal érvényesíti, azonban mindig mint az esztétikai igénylés kiépítő s magasra felegető, immanens teljességét.

Bánhegyi Jób irodalomtörténete a magyar irodalom megvilágításának, összefoglalásának szép szolgálatát je-

lenti. Ha hozzávesszük formai jelességeit is : a nemes értekező hang tárgyilagossága nyugalmát, gondos s e mellett élvezetes előadásának könnyedségét s világos szakszerűségét, nagy műgondját — úgy gondoljuk, hogy könyv örömet s hasznot fog nyújtani mindazoknak, akik vele akarnak belépni a magyar irodalom történetébe és értelmébe. —ss.

Kühár Fl. : A vallásbölcselet főkérdései. Szent István Könyvek. 81. sz. 1930. 214 l. Tagadhatatlan tény, hogy napjainkban igen intenzív érdeklődés nyilvánul meg a vallástudomány kérdései iránt, amely már nem elégszik meg a vallásra vonatkozóan puszta elemzésekkel, leírásokkal és tényregisztrálásokkal, nem elégszik meg az egyes vallások történeti, társadalmi, összehasonlító vizsgálatával, hanem a legmélyebb alapok felderítését, a vallás bölcseleti tárgyalását is programjába veszi. A vallás ugyanis mint *vallásosság* (ez a vallás *alanyi* értelemben) : az egyes embernek sajátos igazodása, magatartása elsősorban *pszichológiai* tárgyalásra szólít fel ; a vallás mint tanítások, tevékenységek és intézmények összessége (ez a vallás *tárgyi* értelemben) főleg vallástörténeti, szociológiai és metafizikai szempontból való tárgyalást kíván. Így hát a *vallásbölcselet* (hierosophia) mint a vallástudomány legfelsőbb foka s az alsóbb fokok (hierographia, hierológia) betetőzője a vallás néven összefoglalt lélektani, eszmei és kulturális jelenségeket tudati és tárgyi végső alapjuk földerítésével igyekszik egységes szintézisbe hozni.

Szerzőnk könyve szerencsés kiszemeléssel a vallásbölcseletnek csak a *főkérdéseit* öleli föl, azokat a problémákat, amelyek a művelt közönséget és a szakembereket legjobban érdekeltetik. Nem egyes konkrét vallást tart szem előtt ez a bölcseleti vizsgálódás, hanem a vallást mint egyetemes jelen-

séget, a vallásokat általán. A vallásbölcselet, ezen egészen új tudományág *tárgyának* a bölcseleti istentantól, a hitvédelemtől és a teológiától való éles elhatárolása, *problematikájának* és *módszerének* megjelölése után a vallásos tudat vizsgálata következik. Itt kapjuk meg ellentétpárokban a vallásos lélek legjellegzetesebb *tipusait* : a teocentrikus—egocentrikus, istenközelség-istentávolság cselekvő-befogadó, világszeretet-világutálat, periferikus-centrális típust. A vallásos élmény *jegyeinek* fenomenológiai elemzését és a vallástörténet fonálán a különböző népeknél ezen intencionális élmény *tárgyának* : egy-isten, nagy-isten, fő-isten megkapó rajzát adja ezután. Az isteneszmének — az összes istenekre jellemző *közös vonásai* : a személyesség, az érzékfölöttiség, valamilyen kapcsolódás az emberhez és a világhoz. A *lelki gyökerét* a vallási isteneszmének az emberi lélek okkereső ösztönében találja, amely eszmét továbbalakítja aztán az analógia, a tagadás útja. Mély ismeretelméleti és metafizikai fejtegetésben világítja meg az isteneszme tárgyi realitását az analitikus jellegű *okság elve* és a vele párosult lét *analógiája* útján. Az utolsó fejezetek a vallási isteneszme megvilágításába állítják az ember tudati és tudatonkívüli világát s a vallásos *kultusz, kultúra* és *társadalom* kérdéseire kapunk feleletet. A befejezés a vallás *igazságáról* szól, itt azonban a kinyilatkoztatásé. A 12 fejezetből álló könyvet az egyes fejezetekhez összecsoportosított legújabb vallásbölcseleti irodalom zárja.

Kérdezhetjük ezek után : mi teszi ezen könyv igazi értékét?

Első benyomásunk az, hogy a szerző a vallásbölcselet főkérdéseiben nemcsak az eddigi eredmények világos foglalatát adja, hanem a gazdag erudíció mellett lépten-nyomon találkozunk önálló, eredeti állásfoglalásaival. Kü-

lönösen vonatkozik ez a vallás típusairól, az isteneszme objektív-realitásáról s a vallás, kultúra és civilizációról szóló legszebb fejezetekre és az egész vonalon Scheler éles kritikájára.

Értéke továbbá az, amit így jelölhetünk meg: *neoskolasztikus jelleg*. Megnyilvánul ez nemcsak az induktív alapigazodású tárgyalásban, hanem főleg abban, hogy az erősen fejlődő modern vallástudomány értékes adatait és eredményeit szervesen beleépíti az «örök bölcsélet» épületébe.

Ki kell végül emelni, hogy mindezt közvetlen vonzó és világos előadásban teszi, ami még jobban ajánlja a sokat eszméltető kitűnő könyvet. Még egy megjegyzést! Szerettük volna a valási élmény elemzésénél legalább röviden érintve olvasni azt a sajátos *jeszültségi- vagy ellentét-élményt*, hogy a vallásos lélek az *istenséget* egyszerre távolinak és közelinek s ugyanakkor *önmagát* kicsinynek és nagynak éli.

Mindenképen nagy értéke e könyv szegényes bölcséleti irodalmunknak.

Papp József.

Szomory Dezső: A párizsi regény. (Athenaeum. 1929.) A könyv tulajdonképpen Szomory Párizsban írt regényéről szól. Először magyarul írja meg, de mikor látja, hogy ez nem elég, lefordítja franciára és Daudet segítségével ki is adja. Ezt az eseményt veszi körül a Párizsban nyomorgó kezdő magyar írók és más egzisztenciát keresők eseménytelen, de nélkülözéskben gazdag élete. Párizsról az olvasó nem tud meg semmit, csak néhány francia szó és a francia utcanévek adják meg a «couleur locale»-t. Ha ezeket kicserélné, bátran tehetné a cselekményt Berlinbe, Bécsbe vagy Zalaegerszegre. Jobban megismeri az olvasó a künn élő magyarokat, de azok közül is inkább azokat, akikkel nem jó találkozni; ha mégis találkozott velük az ember, egy hétig rágódik azon, hogy miképpen lehetne rábeszélni

őket arra, hogy tagadják le magyar voltukat.

Mint Szomorynak minden műve, ez is erős dicséretet és ellenmondást váltott ki a kritikában. Szomoryt a legtöbb támadás azért éri, amiért a legkevésbé érdemli meg: a stílusáért. Nem magyaros a stílusa, nem is franciás, nem is németes, hanem szomoryas. Ha igaz a «le style c'est l'homme» közhely, ha az a jó stílus, amelyiken az író teljesen ki tudja fejezni egyéniségét, akkor Szomory stílusa kitűnő. Azért nem magyaros a stílusa, mert fontosabbnak tartja, hogy teljesen kifejezze magát, mint a nemzeti szempont érvényesítését az irodalomban. A művészetet a politikai tendenciák fölé emeli, de ezzel a felfogásával nem áll egyedül nálunk sem. Miért támadják mégis elsősorban Szomoryt? Mert nála a l'art pour l'art elve már nem magyarkodástól távol álló nyelvezetet segített világra jönni, hanem egyenes ellentétét minden magyaros gondolkodásmódnak.

A Szomory ellen intézett támadások másik célpontja, hogy nem őszinte, affektál és pózol. Ha ez igaz, furcsa véleményünk lehetne Szomoryról. Stílusa azért olyan feltűnésteltető, mert egyéniségét akarja kifejezni és mégsem azt fejezi ki, hanem a magára szedett különböző álarcokat írja le. Egész munkásságának nem lenne értelme, üres görögtűz és vásári lárma lenne, amelyik nagy hühót csap, de nem tud mutatni semmit. Amikor csak lapozgattam a «Párizsi regény»-t, és itt-ott olvastam csak el néhány részt, sokszor éreztem színészkedésnek Szomory ellenmondásait. Élhetetlennek és ügyetlennek mutatja be magát, de azért befurakszik mindenhová; előkelőnek és finomnak rajzolja magát, de azért gondolkodás nélkül vállalkozik rá, hogy barátja barátjának (akit egy francia sörgyáros tart ki) cselédjével lakjék egy szobában; műveltnek és tanultnak mutatja be ma-

gát, pedig talán csak félszázad francia irodalmát ismeri, azt is hézagosan. Ezenkívül csak ujságokat olvasott.

Amikor azonban nekiláttam és elolvastam a könyvet, beláttam, hogy ha Szomory elhallgat is olyan dolgokat, amelyek nem illenek az elképzelt Szomory-képbe, alapjában véve gyermekien őszinte. Csakugyan élehetetlennek tartja magát, aki «ostobaságokat» és «marhaságokat» csinál, csakugyan roppant finom ízlésűnek és előkelő gondolkodásúnak látja magát, csakugyan hisz műveltségében. Könyvei fogynak, néhány baráti kritika a legmagasabb elragadtatás hangján ír róla, szóval közönsége is van: mások is őszintének és igaznak látják valószínűleg ezeket a tulajdonságait.

Tehát vannak, akik nagyon kifejezőnek találják Szomory stílusát, akik elhisznek neki mindent, amit mond és vannak mások, akik stílusát kibíratatlannak, őt magát pedig kiméletlen törtetőnek és affektáló poseurnek tartják. Ha azt keressük, hogy melyik véleménynek van igaza, egy olyan kérdést kell érintenünk, amelyről remélhetőleg ma már lehet úgy beszélni, hogy nem forog mindenki szeme vérben: a zsidókérdést.

Szomory teljesen őszinte és igaza van, mert a zsidók mértékével mérve valóban élehetetlen. Zsidó szempontból már nagyfokú élehetlenség, ha valaki még akkor is az irodalomból akar megélni, amikor napról-napra kávéát ebédel és vacsorázik. A mi szemünk viszont nem tudnak élehetetlennek látni olyan embert, aki, hogy könyvét kiadhassa, sorra vizitel az összes francia íróknál és minden valamit számító párizsi magyarnál. A nem-zsidók — már a becsületesebbje — azt a helyet akarják betölteni, amelyet képességeiknél fogva megérdemelnek. Képességeiket azonban nem maguk ítélik meg; nem szerénységből vagy tekintélytiszteletből, hanem mert nem bíznak önmagukról alkotott ítéletük-

ben. Ezért mindig várnak valamilyen biztatást, vagy elismerést. A zsidók, a legbecsületesebbje is, azt a helyet akarják betölteni, amelyet elérhetnek. Nekik nem fontos, hogy odavalók-e vagy sem, csak az érdekli őket, hogy hogyan kell pozíciójukat kiküzdeniök. Nem önmaguktól várják az igazolást, hanem a sikertől. A mi szemünkben a regényben szereplő Szomory ezért típusa a törtető fiatalembernek, de a zsidók szemében, akiknél a törtetés magától értetődő dolog, élehetetlen, mert nem a legügyesebben választja ki a sikerre vezető utat.

Ilyenformán áll a dolog a zsidók és magyarok műveltségével is. Ahogy a zsidó kreuzlerosnak a kirakata a rak-tára is, a művelt zsidónak is minden tudománya azonnal kéznél van, rögtön elő tudja rántani, forgatni jobbra-balra. A művelt magyar legtöbbször annyira nem fitogtatja tudását, hogy csak a jobb szemű megfigyelő veszi észre, hogy kívül is van dolga. Valami szeméremérzet, irtózás mindentől, ami dicsekvésnek tűnhetik fel, tartja vissza attól, hogy a legkisebb ürügyre kiteresse tudományát. A zsidó olvasó szemében nem fontos, hogy a műveltség mély legyen, élményekből fakadjon, megelégszik kevéssel, csak azt a keveset állandóan mutogassák. Ezért tartja Szomoryst olvasóközönsége művelt és roppant tanult embernek, ezért látják mások felszínesnek.

Végül az előkelőség helyes felfogása szoros kapcsolatban áll a «noblesse oblige» közhelyével. Az előkelőség kötelez és minél több kötelezettséget vállal valaki, annál előkelőbb. A magyar arisztokrata-ideál, Széchenyi István, aki annyi kötelezettséget vállalt magára, hogy belerokkant. A zsidó az előkelőséget külsőségekben látja. Szomory több, mint egy oldalon írja le egy magyar báró alig szívott cigarettáit. Ömleng ezekről a cigarettákról, amelyeket gazdájuk elhajított egy-két szippantás után. Szomorynak az tet-

szik az arisztokráciában, hogy mindent megtehet; csak jogai vannak, kötelessége semmi. Nála a «noblesse n'oblige point», az előkelőség felszabadít. Vannak a magyar arisztokráciák közt valóban olyanok, akik Szomory útmutatása szerint fogják fel hivatásukat, de nem a java és hogy ilyenek lettek, abban jó része volt «házi zsidóknak», akiknek szintén az alig szívtott cigaretta tetszett: annak taposoltak, azt majmolták.

Szomorynak tehát különleges felfogása van az előkelőségről, amely nem nagyon egyezik meg a magyar arisztokrata-ideállal, különleges a felfogása az élehetlenségről is, mert csak anynyiban élehetetlen, hogy rosszul váltogatja meg az eszközeit, de azért kiméltetlenül és szünet nélkül törtet célja felé, ahogyan állandóan fitogtatja műveltségét is. Ahogyan nem ismer korlátot törtetésében, műveltsége és előkelősége hangsúlyozásában, stílusára is az a legjellemzőbb, hogy korlátlanul és féktelenül csak önmagát akarja kifejezni. A legtöbb, sőt — mondhatjuk — minden nagy író lelkében él valamilyen ideál, amit ki akar fejezni alkotásaiban, elsősorban stílusában. Ez az ideál lehet a szabályos és nyugodt forma, az emberi lélek mélységei, az egykorú társadalom, a nyers valóság, vagy valamilyen álmvilág, szóval bármelyik kor vezető gondolata. Emellett az ideál mellett minden költő kifejezi egyéniségét is, mert másképen nem tehet, természeti törvények kényszerítik rá. Az egyéniség kifejezése azonban nem a legfontosabb, szinte csak véletlenül történik, nem az egész irodalmi munkásság célja. Szomorynak azonban nincs más célja, csak önmaga kifejezése, ezért áll távol stílusa minden kategóriától. Ha zenélni akar, akkor csak zenél, ha «fokozni» jön kedve, féktelenül fokoz, ha valamit érez, korlátlanul és menthetetlenül érzi. Nincs mérték, nincs szilárd keret stílusában. Ez a mérték-

telenség teszi nyelvezetét nyálkássá, sokszor nevetségessé, arról nem is beszélve, hogy milyen távol áll a valódi irodalomtól az ilyen felfogás.

Ez a féktelen önzés megint annak a rétegnek alaptulajdonsága, amely Szomoryban nagy írójára ismert, a magyar zsidóságnak. Ebben a zsidós önzésben és féktelenségben azonban van kedvesség is, mert nem csinált dolog, hanem ösztönös, mint a gyermekek játéka. A háború előtt, amikor rózsaszínű köd ülte meg a «magyar glóbuszt», elviseltük a zsidóságnak ezt a gyermekes zabolátlanságát. A háborúban és háború után azonban megismertük ennek a féktelen önzésnek kevésbé kellemes oldalait és igen nehezen felejtik el ezeket a benyomásokat, amelyekre temperamentum szerint reagálnak az emberek. Vannak, akiknek az idegeik egy kicsit megromlottak a sok hányattatásban és gyűlöletről beszélnek, vannak, akik annyira mennek elkeseredésükben, hogy cselekedni is akarnak és ostobaságokat követnek el, vannak, akik csak visszahúzódnak tőlük, vannak, akik homokba dugják fejüket és végül vannak, akik mindezt megállapítják. De a legenyhébb árnyalat sem elég enyhe ahhoz, hogy Szomoryért lelkesedni tudjon.

Fabián István.

Fekete Lajos: Szent Grimasz. Versek. (A Vajdasági Írás kiadása, 1930.) Mikor Trianon győztesei kínai falat vontak a magyar irodalmi termékek elé, aligha gondolták, hogy fajtánk életerejé még ezt a barbarizmust is javára fogja fordítani. Pedig az történet, hogy az erőszak új szellemi központokat teremtett s eleddig néma tájak lelkét szólaltatta meg. Legnehezebb munkába a Délvidéken került ez. A középkornak ezen a színmagyar területén, a Hunyadi-harcok földjén a sokszoros vérkeveredés mintha elmosta volna a mult hősi emlékeit. A kövér Bácska vidám

anekdóták színtere lett, mint Ambrus és Herczeg regényeiben, lírája pedig, ahogy Kosztolányi ajkán föltört, gyógyíthatatlan mélabút zenélt. Dél-magyarország kemény, harcos lelke igazában csak most kapott hangot, mióta roppant erőfeszítés árán, rengeteg közöny lebirkóztával mégis megszületett a külön, úgynevezett *vajdasági* irodalom, folyóirattal, antológiákkal s egyre szaporodó kiadványokkal.

Ennek a munkának egyik vezére s legkeményebb hangú lírikusa Fekete Lajos. Nem számít, hogy nem bennszülött bácskai, hogy ismételten visszavárog szülőföldjére, a Szilágyságba, a végtelen sík e rengeteg szabad börtönéből, hol «a messzi égbolt tompa, fekete s az egek alján riasztó csendben a faluk hallgatnak konokul». Épen, mert idegen ezen a tájon, látja oly élesen jellemvonásait s ad oly harsány igéket panaszának. Legújabb kötete, a Szent Grimasz, merő vád és panasz: a költő panasza, aki süketeknek énekel; az ember panasza, aki munkástevéreit siratja, mert féléletüket a kemény földbe vájva csak szolgák lehetnek a gazdag Kánaánban; s a férfi panasza, akinek családot kell táplálnia s a házbért sem tudja megfizetni, holott sem a róka, sem az ürge nem fizet házbért, sem a madár, sem a gondolat s nem maga az Isten sem, «aki az égbolt millió csillagos szép szobáit lakja». Csak néha villan keresztül e gomolygó keserűségen a megbékülés fénye, néha dereng át rajta némi vörös csillámú hajnali remény s néha szikrázik éjjelére a szerelem vad meteorcsóvája.

Modorban, formában leginkább Mécs szociális tartalmú, szabad ritmusú verseivel tart rokonságot Fekete költészete. Zárt formája alig van, rimet csak ritkán használ s ilyenkor a legkezdetlegesebb. Mert kezdetlegesség bizony van még nála jócskán. Élményanyaga bő, mondanivalói nincsenek híján a költői hitelnek, de kifejezései

gyakran homályosak, bizonytalanok, minden átéleto képesség nélkül s nyelve hol pongyola, hol meg valami kényszeredett tömörség teszi idegenszerűvé. Úgy látszik, míg már a szabadvers divatja el nem avul, fiatalabb költőinket semmi nem óvja az effajta magyartalanságotól, mint: «leszakadt ág ez a két láb, — lábam, amiken a mezőket bolyongom», vagy, épenséggel a rim kényszere miatt: «a sziklát miből a követ kitépik valaki átka feketére szépít». Költőnk-nél ilyesmi még aránylag ritkán fordul elő. Apró foltjai inkább onnan erednek, hogy szavai csak nagyjából jelzik jól elgondolt képeit. Így a perceket a «rohanó folytatás *kötellen* kerekének» nevezi; a gúlaépítésről azt mondja: «százezer láncos mameluknak a verejtéke kellett hozzá, hogy összeizzadjon egy hideg csodát». Viszont ugyanebben a versében, a modoros és magyarázatlanul hagyott című Szent Grimaszban milyen egyszerű és szép, ahogy a nagy háborúra utal: «mostmúlt tüzeztől még forró a föld». «A vén fa hallgat s lankadt karokkal mintha az asztalon könyökölné», és: «az ostornyélre virágot font a napfény», sőt még az ilyes mesterkedés is, mint: «a hajnali kakasszó lobogó piros szallag, mit a csuhajos szél hét faluról vigan idelenget», — mindez eléggé mutatja, hogy Fekete Lajos költő, csak még először rendet kell teremtenie eszközei közt s kigyógyulnia az izmusok stilromantikájából.

Hibái jórészt azzal magyarázhatók, ami az újonnan született irodalmak általános baja. Minden önállósult szellemi élet kiosztja a maga rangjait s elsőnek kénytelen minősíteni legjobbjait, mégha elsőségük csak viszonylagos is. Innen a csökkent színvonal s a könnyű belenyugvás félmegoldásokba. Ezen csupán a Csonkaország kritikája segíthet, neki kell számbavenni és helyére illeszteni az

elszakított területek minden szellemi megnyilvánulását. Ehhez a munkához egyelőre jóakarát szükséges, de szükséges a szigor is, főként olyan esetekben, mint a Feketéé, akinek tehetsége elvitathatatlan s ébresztgető munkája, a Délvidéken, minden elismerésre méltó.

Fekete Lajos sokat vívódik gondolatokkal, ez azonban — egyelőre legalább is — nem az ő területe. Vallásos versei ködösek, szociális elmékedései viszont telve közhelyekkel. Legerősebb, mikor valami helyzetképet fűt át sötéttűzű lírai hangulatával. Ilyenkor friss, egyéni színben, reális szemmel festi s egyszerű kompozíciókba zárja élményeit. Bukdászoló rímeivel is milyen tiszta, nemes rajz a *Zoltánka sárkányt ereget*. A költő kis fia sírva jön haza. A csordás leverte a sárkányát. Fogadkozik, hogy ha nagy lesz, ő is így bánik a csordás fiával. Az apa így felel: «A csordás mezőn jár s porban, szerte, a sárkányodat le azért verte, mert nem tudta nézni, hogy valami messzebb járhat és magasabban, mint ahogy járhat ő szegény».

Éles körvonalú rajz még a kötetben a Kapás Cselédek, Hétszükszesztendős Bánatok, A Szombatesték; szép, erős líra a Vagyok Mindenkivel, Mindössze Nyár és Júlia: Siró, Kacagó asszony. Ezek jelzik Fekete költészetének mai oromvonalát. Hogy magasabbra fog-e jutni, azon múlik, mennyi lesz az önfegyelmző ereje. Mindenesetre meg kell szabadulnia a prózavers nyelvi sallangjaitól s hateljesen ki tudja érlelni költeményeit, a vajdasági magyar lélek legmélyebb tolmácsa lehet.

Juhász Géza.

Darvas Andor: Fut az idővonat. (Szeged.) A kötet elején pár reményt ébresztő vers azzal kecsgetti az olvasót, hogy csakugyan költő kertjébe jutott. A *Golgotán*, a *Beszélgetés egy meteorral*, az *Evezz a mélyre* és a

Halottak napján első strófája — ha kissé szürkén, mindennaposan is — de költői gondolatokat formáz versbe. Ezeken túl azonban únt vegetációba kerülünk. Banális szavak banalításnak festik azokat a mély emberi érzéseket, amelyek még a nem-költőket is zengő hűrrá feszítik, hogy boldog vagy boldogtalan sikoltás lehessenek az élet forró keze alatt. Darvas Andor azonban nem tudja versekbe érlelni érzéseit. Színtelen, súlytalan szavakba bőrtönzött rabok maradnak, csonkaszárnyú madarak, amelyek sohasem tudnak a szívünkig szállani. Csak a főntebb említett pár versben van a gondolatnak intenzívebb ereje, és ez szinte arra a lehetőségre nyit ablakot, hogy az intellektuális költészet terén talán több eredményt fog elérni, mint a lírában.

M. Gy.

Fehér Tibor: Lélek a rács mögött. (Szeged, Prometheus-kiadás. 1930.) Kezdő költő, akit őszinte és jól kifejezett érzései kiemelnek a fűzfapoéták tömegéből és fölmentenek a kedveskedve vállveregető kritika alól is. Élményanyaga még kevés van. Az élet neki csak csalódást és kiábrándulást jelent. Ebből a csalódásból fakadó melankólia és a szerelmi bal szerencse központi élményei. Verseit azonban nem jelenlegi élmények ihletik meg, hanem emlékekből, a multivaló visszatekintésből származnak. Ez az öreges magatartás a magyar «Parnasse», Babits, Juhász Gyula és Tóth Árpád lírájának eszközeivel fejezi ki a világban és a szerelemben való csalódását. Hasonlatainak anyagát szívesen veszi a drágakövek és nemes fémek köréből, ahogy Baudelaire óta ez általános költői divat lett. Fehér Tiborhoz azonban valószínűleg már Baudelaire magyar követőitől jutott el ez a konvenció. A másik «parnasien» szokás a vers végén kikerülhetetlenül bekövetkező csattanó. Fehér Tibornál nem mindig csattan a point,

csak odakerül a vers végére, valószínűleg azért, mert az epigon utánzó hajlama kényszeríti oda, nem belső szűkséglet. E külsőségeken kívül azonban «parnassien» a festegető hajlam és bizonyos önfékezés, amelynek forrása az érzések fölött állandóan őrködő öntudat.

Noha költeményein erősen meglát-szik mestereinek hatása (Mécs Lászlóé is az említetteken kívül), van eredetiség is költői eszközeiben. Fehér Tibor nem olyan kiegyensúlyozott és szabályos, mint például Tóth Árpád. Versei

bőbeszédűbbek, egy-egy gondolat kifejezésének többször is neki indul, terjedősebben, néha aránytalanul adja elő mondókáját. A zárt forma e feloldásának, elnehézesítésének oka lehet a mondanivaló keresése az új formához, vagy az új forma keresése az új gondolatokhoz, végül — ne adj Isten — az epigon dadogása. Hogy a három ok közül melyik érvényes Fehér Tibor esetében, ebből a kötetből nem tudja meg az olvasó, de reméljük a következő gyűjtemény kedvező választ ad a kérdésre.

F. I.

Richard Wilhelm †

Nálunk nem tudtak róla sokan. Mert bizony a világ nélkülünk halad és mi nélküle maradunk. Az együttérzés a nagyvilággal nem igen tud nálunk bekövetkezni. Valahogy úgy van, hogy amiben legtöbb nép közös, abból mi hiányzunk. Pedig talán sehol se tanulnak annyit az iskola padjain, mint nálunk és talán sehol se tanítanak máshol annyit az iskolában. Az idegen nyelveket sehol se beszélnek olyan jól, mint Magyarországon. Mindhiába: az iskolán kívüli tanulással, ott, hol néptanítók és tanárok, azaz professzorok nélkül folyik a nemzeti és egyéni boldogulás szempontjából legfontosabb szemszögnek az elsajátítása, valami mélyenfekvő nagy baj van nálunk. Mi mondhatni látókör nélkül, hatodik érzék nélkül élünk. Épen ezért legyen szabad felhasználnom egy nagy halott emlékezetét arra, hogy e helyzet tragikus voltát szavá tegyem. Bocsásson meg érte az elköltözött szelleme. Annak érdekében idézem, amiért ő küzdött.

Richard Wilhelm a sinologia tanára volt egy német egyetemen. Ez a tény azonban egymagában még nem mond eleget. A német tudományos életben nem tartozik már a ritkaságok közé a sinológus. Ritkák azonban mindenütt a világon a nagy egyéniségek.

Wilhelm pedig az volt. A tudós, ki ért a maga mesterségéhez és ki tudja elégíteni bizonyos tekintetben a szakmabelieket, ha nem is gyakori jelenség, nem épen szokatlan. Nem szokatlan jelenség, különösen manapság, az olyan tudós sem, aki sűrűn szerepel a közéletben, eredményesen szervezi meg

a tudományos életet, de amellet elhanyagolja a saját tudományát. Viszont annál ritkább az az ember, ki tudós, még pedig nem a puszt tudomány, hanem a tudomány végső célja, az emberiség kedvéért tudós és mint ilyen a legnemesebb értelemben társas lény is.

Ilyen volt Richard Wilhelm, kit csak egyik oldaláról jellemzünk, ha azt mondjuk róla, hogy sinológus volt. Sokkal több volt annál. Mert nem túlozunk, ha azt állítjuk, hogy apostoli munkát végzett. Nem olyant, mint egy Lafcadio Hearn, egy Pierre Loti, vagy egy Rudyard Kipling, kiknek írói génusza gyönyörködtetett és csodálatba ejtett, miközben megnyert minket a távol Kelet számára, de akiknek egyénisége egyúttal meg is vonta a Kelethez kapcsolódás keretét. Wilhelm tudós volt, ki magát a kínai génuszt szólaltatta meg. Fordított és magyarázott s tette mindezt olyan formában, mely ösztönző már művészi értékénél fogva is.

Most, mikor azt mondom, hogy egyéniségének hatóerejét az bizonyítja legjobban, hogy még nálunk is ismerik, nem a keserű gúny szól belőlem. Ezzel, sajnos, csak tárgyilagos maradok. Mindenekfölött azonban az ő javára akarom megjegyezni, hogy megvolt benne az a nagyon finom hatóanyag, mely a társadalmi hajszalcsövesség törvényei szerint a legnagyobb távolságokig szívódik. Akikben él valami nálunk a távol Kelet szelleméből, az leginkább Wilhelm munkáinak köszönheti azt.

Működése természetesen elsősorban a német nyelvterületen éreztette hatását, mert nem volt soknyelvű író.

Munkái németül jelentek meg. Németre fordította Kung Fu Tze mondasait («Lun yü»), Lao Tze «Tao te king»-jét, a Lie Tze misztikus egyéniségének tulajdonított művet a dolgok végső okáról, Chwang Tze könyvét a déli virágországról («Nan hua cheng ching»), Meng Tze műveit, melyek határjelzők a kínai szellem történelmében, amennyiben a konfucianizmus újjászületését, a neokonfucianizmust eredményezték, a kínai szellem legrégibb ismert nagy irodalmi és világbölcséleti alkotását, az «I king»-et, a «változások» könyvét, Lü Pu Wei-nek, a nagy Shi Hwang császár állítólagos apjának «Tavaszi és őszi» címen írt krónikáit a Krisztus előtti harmadik századból, egy-egy kötet kínai mesét és költeményt, az utóbbit «Chinesisch-Deutsche Jahres- und Tageszeiten» cím alatt és végül Kung Fu Tze nagy tanítványának, Tseng Shennek az utókor számára feljegyzett mondasait.

Az említett fordítások azt nyújtják a nyugati olvasónak a kínai irodalomból, ami abban a legfontosabb, amiben a keletázsiai lélek titkait feltáró kulcsok találhatóak meg. Ez pedig ma különösen sokat jelent. A Kelet és a Nyugat két ellentétes sarkpont. Nem kisebb ember, mint Kipling mondta rájuk, hogy sohase találják meg egymást. Aki foglalkozott a világ mindkét felének művészetével, tudja, mit jelent ez az ellentét. Aki pedig foglalkozott a távol Kelet irodalmával, tudja, mennyire nélkülözhetetlen a művészi formák ismerete Keletázsia minden szellemi megnyilatkozásának megértéséhez. A Nyugat ma már csakugyan a művészetten keresztül igyekszik megközelíteni a Keletet, különösen a távol Keletet. A Kelet történelmének megismeréséhez, amennyiben az írott kútfők tekintést engednek e történelembe, a nyelvészetten át vezetett az út. Az írás maga azonban távolról se ad a keletieknél annyi felvilágosítást, mint nálunk.

Viszont a művészet különösen mélyen hatja át ott az egész életet. A művészet ismerete tehát sokkal szükségesebb ott a dolgok mivoltának megértéséhez.

Wilhelm épen azért volt egyike a legértékesebb sinologusoknak, mert volt tehetsége ahhoz, hogy áttekintse Kína egész szellemi életét. Volt érzéke és műveltsége nemcsak a nyelvhez, hanem a művészethez is. Mint tübingeni diák teológiát hallgatott és egyetemi évei alatt Goethe, Shakespeare és Hölderlin művei lelkesítették. Akkor még nem tudta, hogy a távol Napkeleten fogja megalkotni élete nagy művét. Egyetemi tanulmányainak befejezése után mint segédlelkész működött Bad Bollban egy nevezetes pap, Blumhardt Kristóf mellett, kinek leányát nőül is vette. 1899-ben, mint backnangi lelkész kapott meghívást arra, hogy Kiao-Chouban misszionárius és lelképásztor legyen.

A messze Keleten azonnal felfogta a kínai műveltség nagyságát és a papból tudóssá lett. A kínaiakat, kikkel hivatásából kifolyólag foglalkoznia kellett, legkevésbé sem akarta kiforgatni eredeti mivoltukból. Épen ellenkezőleg: az iskolában megkövetelte a gyermekektől, hogy alaposan sajátítsák el nemzetük műveltségét. Ő maga pedig kereste az összeköttetést a bennszülött tudósokkal. Különös hatást gyakorolt rá ezek közül az öreg Lau Nai Súan, a pekingi birodalmi egyetem egykori vezetője, ki 1911-ben a forradalom elől menekült többé-magával Tsing-Tauba.

E tudósok a régi Kína képviselői voltak, azé a régi Kínáé, melyről komoly megfigyelők, mint a sok világot látott Driesch professzor is, ki mostanában vendégünk volt, azt állítják, hogy valóban a multé. Lakói ma már mások akarnak lenni, mint őseik voltak és mintaképüknek nem is a háború utáni elpancsolt Európát, hanem a nálunk alig ismert új Amerikát választják. Viszont Európa határozot-

tan érzi, hogy elvesztette a játszmát és ezért jön jól neki most az ösztönös, a kozmikus keleti bölcsesség, mint ahogy jól fog a bölcsesség mindig ott, hol meg kell alkudni a sorssal. Az értékek kölcsönös átértékelése folyik most a Keleten és a Nyugaton. — «O East is East and West is West and never the twain shall meet.»

A kínai tudósokkal való hosszas, alapos és szeretetteljes együttműködésnek valóban művészi értékű átültetések lettek az eredményei, melyeknek Diederichs-féle izléses kiállítása is hozzájárult ahhoz, hogy e fordítások népszerűek legyenek. A nyelvészek részéről nem maradtak el mindig a kifogások. Nem maradtak el már csak azért sem, mert a könyvek nem tartalmazták a fordítással együtt a kínai szöveget is. Wilhelmnek azonban nem az volt a célja, hogy élete munkájának nagy eredményét a céhbeliek szűk körében forgassa. Ő nem közvetve, hanem közvetlenül akart szolgálatot tenni az emberiségnek és el is érte a célját.

Kung Tze fordítása tizenkétezer, «Tao te king»-je tizennégyezer példányban kelt el. Az új nemzedék, mely nem futja meg ridegen pályáját a karrier követelményei szerint, hanem átéli lelke mélyében e tragikus kor küzdelmeit, szorgalmas olvasója a Wilhelm tolmácsolta kínai szellemóriásoknak. Kétségtelen, hogy a tudós, ki ezt az eredményt éri el, szorosabb értelemben vett tudományos szempontból is többet alkot, mint az, ki a tanterem vagy az akadémia falai közt marad. A tudományos gőg legvégső magyarázata rendszeren nemcsak a szociális érzék, hanem a látókör és az átfogó tehetség hiánya is szokott lenni. A rossz nyelvezettel író tudós pedig rendszeren nincs annyira tisztában a tárgyával, mint az, kinek a stílusa is jó.

Különben, hogy tekintélyre hivatkozzam: Pelliot, a Sorbonne pro-

fesszora, ki előtt ma sinológiai kérdésekben mindenki meghajlik s ki amellet nemcsak a legkeményebb, hanem a legélesebb kritikusok egyike is, Wilhelm fordításait a maguk egészében helyeseknek és nagyon világosoknak tartja. Ez a véleményük egyébiránt a kínaiaknak is, kik kevés nyugati tudóst méltányolnak annyira, mint Wilhelm.

A fordításokon kívül Kínát, hogy úgy mondjam, kívülről és belülről alaposan megvilágító munkákat is köszönünk Wilhelmnek. Ilyenek a «Deutsch-Chinesisches Lehrbuch», «Die chinesische Literatur», «Geschichte der chinesischen Kultur», «Ostasien. Werden und Wandel des chinesischen Kulturkreises», «Chinesische Lebensweisheit», «Kungtse, Leben und Werk», «Lao Tse und der Taoismus», «Kungtse und der Konfuzianismus», «Das Geheimnis der goldenen Blüte», «Chinesische Wirtschaftspsychologie», «Die Seele Chinas». Amint látjuk, mind olyan művek, melyek a Kínára vonatkozó legfontosabb tudnivalókat tartalmazzák.

Két és fél évtizedet töltött Wilhelm a távol Keleten, hol 1909-ben Tsing-Tauban a Deutsch-Chinesische Hochschule tanára, 1922-ben a pekingi német követség tudományos tanácsadója és egy év múlva a pekingi kínai egyetem professzora lett. E hosszú idő alatt meg is ismerte alaposan a régi Mennyei Birodalom szellemi hagyatékát és mindazokat a fájdalmas kérdéseket, melyek a vajudásban levő új Kínát gyötrik.

Téved, aki azt hiszi, hogy e harc nem áll a Nyugaton is. Még jobban téved, aki azt hiszi, hogy a Kelet tudomásulvétele nélkül bebiztosíthatjuk magunkat ellene. Legjobban azonban az téved, ki azt hiszi, hogy egy műveltség van a világon, a nyugati, melynek az a hivatása, hogy egyszerűen uralkodjék mindenek fölött.

A nyugati műveltség nagy köz-

pontjaiban nem kell már tanítani erre az embereket. Ott tudják már mindenütt, hogy a Kelet és a Nyugat világnézeti kérdésekben, melyek egyelőre a művészet és a bölcsélet terén jutnak legérthetőbb kifejezésre, szervesen egészítik ki egymást. Abban pedig, hogy a nyugatiak világismerete ennyire fejlett, a Richard Wilhelm-féle úttörőké a legnagyobb érdem.

Wilhelm, mióta visszatért Kínából, hol a háború alatt a vörös keresztet is szervezte, a frankfurti egyetemen működött mint tanár. Természetesen nem mint egyszerű filologus.

A kínakutatás fejlesztése céljából megalapította ott a China-Institutot, mely alatt azonban ismét nem szabad valami szemináriumszerű zárt intézetet érteni. A China-Institut súlyt helyezett arra, hogy tagjai közt legyen a Kínára vonatkozó tudományok minden hivatott művelője nemcsak Németországból, hanem máshonnan is. Élénk összeköttetést tartott fenn magával Kínával is. Előadásai, «Sinica» című folyóirata és egyéb kiadványai nagy visszhangot keltettek mindenütt.

Wilhelm azonban még tovább is ment. Résztvett a buddhizmus kutatására alakult nemzetközi intézet alapításában is, mert tudta, hogy épen a buddhizmus, az Európában legjobban ismert nagy ázsiai szellemi mozgalom, a legjobb összekötő hidak egyike a Kelet és a Nyugat közt.

Március elején jött azonban Frankfurtból a szomorú értesítés, mely szerint Richard Wilhelm a hó első napján, élete ötvenhetedik évében meghalt. Az óriási munka mellett egy Kínában szerzett régi betegség siettetette a túlkorán bekövetkezett katasztrófát.

Magyarországon két ízben járt. Mind a kétszer tartott előadást. Egyet a Külügyi Társaságban, egyet pedig az Országos Kaszinóban. Nagy érdeklődéssel kísérte a Hopp Ferenc Múzeum fejlődését és több fogékonysá-

got tanusított a turáni kérdés iránt, mint igen sok hazánkfia. Mert hiszen épen ő volt az a hatodik érzékkel megáldott ember, aki kapcsolatot tudott érezni és teremteni mindenütt, ahol a két távoli világrész közeledése kívánatos volt. Ha kegyesebb lett volna hozzá a Gondviselés, tudott volna még sok jó szolgálatot tenni nekünk is.

Legkevésbé sem kétlem, hogy úgy lett volna, mert nagyon jól érezte magát nálunk. Kitűnő előadó és rendkívül megnyerő társalgó volt. A baráti együttletet arra használta fel, hogy személyes élményeinek elbeszélésével, kínai mesék elmondásával még mélyebben világítson be élete nagy tanulmányának tárgyába. Közlélekeny, kellemes, kedves ember volt.

Nagy kegyelettel tartozunk emlékének. Nemcsak azért, mert művei most Magyarországon is a legjobb ismertetői a távol Keletnek, hanem példaadásáért is. Mintaképe volt ugyanis a tudomány terjesztőjének. Mintaképe volt egyrészt azért, mert tudományát a lehető legkomolyabban művelte, másrészt pedig azért, mert meg tudta szaporítani rendkívül nagy mértékben az érdeklődők számát. Ehhez, mint mondtam, tehetség, de a tehetségen felül jóság is kell. A tudósoknak nincs joguk hibáztatni a rossz útra tévedt műkedvelőket a közönség félrevezetése miatt addig, míg ők maguk nem tették meg a kötelességüket a nagy nyilvánossággal szemben. Különösen nincs joguk ehhez a nemzeti tudományok és az úgynevezett szellemtudományok művelőinek. Ezek nem szolgálják a nemzeti művelődés ügyét, ha nem hirdetik meggyőződésüket és nem terjesztik tudásukat az iskolák és a tudós társaságok keretein kívül is.

A közönség lenézése és a kasztrendszer bevezetése pedig sehol sem olyan veszedelmes, mint épen nálunk, hol a közelmúltban hozzájárult már az ország romlásának előidézéséhez is.

A magyar nemzet csak akkor lesz életképes, ha önmaga állapítja meg élete célját a saját erejéből kifejlesztett közvélemény alapján. Hogy ez megtörténhessék, ahhoz szükséges a nagyvilágot mozgató áramlatok ismerete. Enélkül tehetetlenül hanyódnak a világban, mint a gazdátlan lélekvesztő a háborgó tengeren. Tudományunknak kötelessége részt venni a nemzeti közvélemény kifejlesztésében az emberi társadalmat irányító erők megvilágításával, hozzáférhetővé tételével. Épen úgy, ahogy azt a maga területén Richard Wilhelm tette, ki legjobban tudta eddig megtanítani a Nyugatot arra, hogy milyen nagy lelki erőforrás áll rendelkezésére a távol Keleten.

Reméljük, hogy a jövő magyar nemzedék jobban fogja ismerni az ő világát, mint a mai. Fejlettebb világnézettel, biztosabb látással fogja megvívni küzdelmét

Jobb volna akár későn, mint soha.
Felvinczi Takács Zoltán.

Tudományos élet.

Egy új történeti kiadványsorozat. — A hunok torzképe. — Hans Driesch és Fortunat Strowski előadásai. — Horváth János irodalomtörténete. — Katona József halhatatlansága. — A könyv története. — A legrégebb oláh-magyar szójegyzék.

A magyar történettudomány újabb korszakában egészen újszerű és módfelett örvendetes jelenség az a kiadványsorozat, mely most indult meg *Esterházy Miklós nádor iratai* címen. Különös érdekességet ad a kiadványnak az, hogy ezúttal ez a nagyterjedelműnek ígérkező Monumenta-gyűjtemény nem a hivatalos fórumok, mint az Akadémia és a Történelmi Társulat, vagy sokszor a mögöttük álló államhatóság ösztönzésére vagy költségén jelent meg, hanem egy nagystílusú mecénás értékes elgondolása. Viszont, mikor Esterházy Pál

herceg e gyűjtemény kiadását elhatározta, láthatólag nem valami családi hiúságérzésnek engedett: a kiadvány ugyanis nem családtörténeti aktasorozat, hanem a kiadó nagy ősenek, Esterházy Miklós nádornak kormányzati tevékenységét az egész magyar történetbe beállítva akarja megvilágítani. Így e kiadvány jelentősége túlmege a családtörténetek szűkkörű fogalmazásán s a Magyar Tudományos Akadémia korábbi vállalatának, az *Országgyűlési Emlékek* folytatásának, illetve kiegészítésének tekinthető. A sorozat láthatólag nagy arányokban indul: az előttünk fekvő 550 oldalas kötet csupán az első osztály első kötete gyanánt szerepel a címlap szerint (Kormányzattörténeti iratok) és az *1642. évi országgyűlés meghíúsult időszakát* foglalja magában. A kötet összeállítója Hajnal István, a herceg kiváló képzettségű levéltárosa, az anyagot javarészen a hercegi levéltárból, de elég jelentékeny részben más levéltárakból gyűjtötte össze és egy igen értékes bevezető tanulmánnyal látta el, melynek levegőjében a közölt okiratok történeti életre elevednek. A kötetnek számos tanulsága közül legérdekesebb az, hogy Esterházy Miklós nádor minden nemes és önzetlen, hazafias törekvése hasztalan volt: a vallási kérdésben szemben álló felek kérlelhetetlen álláspontja meghíúsította a magyar egység megteremtését és a legborzasztóbb csapás elhárítását: a török kiűzését. Nem dinasztikus és főleg nem nemzeti szempontok tartották vissza III. Ferdinándot a közeledő megértéstől, hanem csakis a vallási kérdés, melyet a rendek mindig első helyen akartak az országgyűlésen tárgyalni. A nyugati katolikus magyarság lelkületének megértéséhez mindenesetre igen becses adatokat nyújt ez a vastkos kötet s igazolja Szekfű Gyula álláspontját, ki már korábban kiemelte, hogy a hazafiúi érzés ekkor

sem régiók szerint oszlott meg a magyarok között, mint ezt a népszerű liberális történetírás tanította. Igen érdekes az a bizalmas levélváltás is, melynek során a harmincéves háborúban minduntalan a katasztrófák szélén járó III. Ferdinánd magyar nádorával már ekkor a török kiűzésének lehetőségeit tárgyalja meg. Reméljük, hogy a további kiadványok még mélyebben világítanak majd be ebbe a korzakba, mely oly döntő fontosságú volt a magyarság mai szomorú állapotának kialakulásában.

*

A nyereg alatt puhított hús meséje már régóta terheli a magyarok nyugati hírnevét. Kiváló etnográfusunk, Solymossy Sándor, már korábban igen tetszetős magyarozatát adta ennek a nyugati eredetű hiedelemnek: utazók leírásaiból igazolta, hogy az orosz steppe állattenyésztő és félnomád török és finn népei a nyereg alá nyers húsdarabokat tesznek, hogy az állat hátát a hosszú lovaglás alatt kíméljék. Most *Alföldi András* a Kőrösi Csoma-Társaságban tartott előadásában (*A húnok torzképe az antik irodalomban*) kimutatta, hogy a fentebbi magyarozat nem helyes, mert a nyereg alatt puhított hús meséje is csak egy tagja annak a torzképnek, melyet a görög és római történetírók Herodotosz szkíta-rajza és Hippokrates etnográfiája óta az egymásután felbukkanó keleti népekről egymásnak átadtak, mint valami hagyományos irodalmi klisé. Így Ammianus Marcellinus, ki először a húnokról meséli el a nyereg alatt puhított hús történetét, kimutathatólag Pomponius Melának a *germánokról* rajzolt és szintén sablonszerű antik eredetű képét alkalmazta a húnokra. Ugyanazt a nyershúsvést meséli el ugyanazon forrás alapján Sallustius Afrika legenda őslakóiról, a gaetulusokról és lybiaiakról. S ez csak egy vonás a sok

közül, mely a *szkítákról* a velük azonosított egyéb részben legendás népekre, *nomádokra*, *trogloditákra*, *húnokra*, és végül a húnokkal és a szkítákkal azonosított *magyarokra* átszármasztott a történetírói sablon erejénél fogva. Ennek a nagyarányú történelmi hamisításnak hátterében pedig az áll, hogy a hippokratesi fiziológiai etnográfia szerint az óceánusi hideg égövből származó népek a világ legdurvább, legkegyetlenebb, szinte bestiális életet élő népei és hogy a népek erkölcsi a melegebb égő felé haladva szelidülnek. Már pedig a hideg égőv országa az antiquitas és a középkor szerint *Scythia* s így minden innen előkerülő népre alkalmazták a hagyományos szörnymeséket. E sorok írója rámutatott arra, hogy az amerikai és oláh tankönyvekben még ma is előforduló emberevő magyarok meséje is ilyen történelmi klisé, melyet végelemzésben a görög-római történetírók szkíta-sablónjának köszönhetünk. Így élik túl az antik hiedelmek makacs szívóssággal a modern történelmi kritika korát; hiszen egy oly nagy történész, mint Mommsen is hitelesnek vette Ammianus Marcellinus hún torzképét és a sablont csak ott látta meg, ahol az indogermánfajú alán népről olvasott benne.

*

Tudományos előadásoknál szokatlan nagy érdeklődés mutatkozott a híres lipcei filozófus-biológus, *Hans Driesch* előadása iránt, melyet a Filozófiai Társaság és a Szellemi Együttműködés Magyar Egyesületének közös rendezésében tartott a németből amerikaivá s utóbb újra németté lett professzor. Driesch előadásában, melynek a *Die Überwindung des Materialismus* címet adta, életének opusáról adott számot, melynek legnevezetesebb tette, hogy a Häckel-féle monisztikus mechanisztikus materialista felfogásnak a bio-

lógiai érvényét fényesen megcáfolta. Bár Häckel tanítványa volt, nem hitte el, hogy az organizmus minden része az embrionális sejttrendszerben lokalizálva és preformálva van és a tengeri sün embrionális sejtalakjain kísérleteket végezve, bebizonyította, hogy egy erőszakosan megcsontkított, vagy össze-vissza ragasztott embrionális állatból tökéletes állat és nem mint a mechanisztikus felfogásnak megfelelően várnók, monstrum lesz. A regeneráció tehát egy általános és az anyagtól független valaminek a hatását vagy jelenlétét tanúsítja. Így igazolja a biológia az aristotelesi entelecheia-fogalmat, amely valami anyagfölöttinek és inkább célszerűnek és nem gépszerűen determináltnak döntő fontosságát jelenti az organizmus fejlődésében. A «tengeri sün» nem a sejtekben van, hanem a sejtek fölött és a sejtek csupán ennek a valaminek anyagi eszközei. Mi módon? rejtély. Bizonyos logikai ugrással aztán az ember lelkivilágának analizését adta Driesch, cáfolva a nyolcvanas kilencvenes években uralkodó pszichofizikai parallelizmus tanát, hangsúlyozva az emberi élmény sokszerűségét, a minőségérzések különféleségét, mint ami mind összeegyeztetetlen a mechanisztikus-monisztikus elmélettel, mely egymásmellettiséget feltételez minden észlelt jelenségben. Drieschnek igen nagy érdeme, hogy a természettudomány részéről jött a filozófia materializmus - kritikájának segítségére, mely a legújabb időkben aztán végleg leszámolt a mechanisztikus monista elmélettel, elannyira, hogy a marxizmus naív materializmusa a filozófia mai művelői szemében körülbelül annyira avult elmélet, mint pl. Descartes forgószélelmélete a fizikában vagy Condillac szenzualizmusa a metafizikában. Különösen pikáns, hogy a materializmus ép azon a területen kapott ily alapos lökést, melyet éppen misztikus rajongás-

sal művelt: a biológiai tudományokban.

*

Annyi sok haszontalan és semmitmondó *conférencier* után végre a francia szellemi világ is elküldte hozzánk egyik előkelő képviselőjét: *Fortunát Strowski*, a Sorbonne francia irodalomtörténettanára tartott minap két előadást a La Fontaine-társaság rendezésében. Strowski, kinek apja Bem seregében, a lengyel légióban harcolt a magyar szabadságért, világoskék szeméin és szőke szakálán kívül sok mindent megtartott lengyeliségéből: kedélyes, szívhez szóló, hallgatói lelkehez simuló, szinte nőies finomságú modort, nagyvonalú, ezerarcú, szlávos intuiciót és bizonyos vonzalmat az életmisztikus problémái iránt. Strowski a komorlelkű, de nyugtalan Pascalról írta legnagyobb tanulmányát és a közeljövőben is egy újabb könyvet ad ki róla. E könyvből egy igen érdekes fejezetet: *Pascal aktualitását* ragadta ki a budapesti közönség számára. Szerinte Pascal az első modern értelemben vett természettudós, kinek fizikai és matematikai eredményei tökéletesek ugyan, de aki sohasem érezte azokat befejezetteknek, mert látta, akár csak a mi korunkban Poincaré, a természeti és emberi problémák végtelenségét és az értelem végességét. Az emberre nézve Pascal fejtette ki legmélyebben azt az antik keresztény és mégis nyugtalanítóan modern elméletet, hogy az ember a jónak és rossznak, az erénynek és a perverzitásnak, a nagyságnak és kicsinységnek csodálatos keveréke, ki éppen sajátos benső ellenmondása, a boldogság nyugtalan keresése miatt, nem jut soha a belső nyugalom és harmónia állapotába. Pascal szerint a harmóniát csak Krisztusban lehet megtalálni, mert Krisztuson keresztül az egész emberiség eggyé válik és így az egyén nyugtalanlansága nemcsak egy nagy szel-

lemiségben, hanem egy nagy kollektív egyesülésben oldódik fel: így lesz Pascal a kollektív lélek felé törekvő modern lélek vizasztalójává.

Strowski egyúttal a modern színházi életnek egyik legélesebb szemű ismerője s ezzel a francia irodalmi élet egyik főkövetelményének: az életszerű aktualitás kívánalmának tesz eleget. Párisban és Newyorkban a színházi élet két főpontján tanulmányozza állandóan a színház életét és figyeli modern fejlődését. Előadásában a színpad, díszletek és fényhatások, továbbá a színész alakító erejét fejtegette, hangsúlyozva, hogy a modern színpadon a színész nem egyszerűen tolmácsol, hanem a rendezővel és a szerzővel együtt *alkol*. Irigységgel hallottuk, hogy a párisi közönség is illeszkedik a folyton mélyülő irodalmi izléshez s az avant-garde-színházaknak is épügy megvan a közönsége, mint ahogy ma már a könnyebb fajsúlyú szerzők sem mulasztják el darabjaiknak bizonyos komoly fordulatot vagy jelentést adni. A mai francia színpad legtehetségesebb írójának Lenormand-t tartja, kinek darabját a Nemzeti Színház épen mostanában készül bemutatni (*Don Juan első éjtszakája*).

*

Napjaink legkiválóbb magyar irodalomtörténésze, *Horváth János* megírta várva-várt *magyar irodalomtörténetének* első kötetét és sajtó alatt levő művéből adott minap izelítőt a Magyar Tudományos Akadémia egyik ülésén. A bemutatott részletek arról tanuskodnak, hogy talán még senki sem merült el ennyi szeretettel és életérzéssel a kolostori magyar irodalomba, mindenestre senki sem próbálta meg ennyire az eddig halottnak érzett kódexirodalmat életre kelteni. A magyar kódexirodalom íróiról ugyan nem sok személyi adatot lehet megállapítani — hiszen nem az

egyéni siker, hanem a vallásos cél vezette őket —, de történeti adatokból meg lehet állapítani, hogy pl. egy Váczi Pál nevű szerzetes fordított dömés apácák számára; közismert, hogy Nyujtódi András ferencrendi szerzetes nővére számára fordít. Az «ihatnám» és a «fáj fejem» féle beírásokat Horváth János későbbi olvasók jegyzeteinek tartja, ellenben maguk a szövegek sokszor nyujtanak közelebbi fogalmat a fordító egyéni gondolkozásáról: az Érdy-kódex karthauzija már utal arra, hogy a külföldön szélében szokásos a vallásos iratoknak nemzeti nyelvekre való fordítása és hogy a magyarok csupán *hanyagságból* nem jutottak még el odáig, pedig már a luteranizmus fenyegeti az országot; az érsekújvári kódex írója pedig az első példáját adja a nyelvfilozófiai fejtegetéseknek, mikor arról elmélkedik, hogy a *mártír* szó magyar, latin vagy görög-e? Horváth János aztán a kolostori olvasás berendezkedéseiről szólt és rámutatott arra, hogy a Margitlegenda tanúsága szerint már a XIII. században szokásban volt a magános olvasás és hogy a kolostori szabályzat is cellaolvasást ír elő. Volt valamiféle kölcsönkönyvtár is s a hét napjainak bizonyos óráiban kiadta a könyveket. Egyes apácáknak maguknak is volt könyvtáruk. De gyakori volt a felolvasás is; több kódexrész kezdődik effélével: «kit szeretettel hallgassátok.» A margitszigeti kolostorban egyszer egy héten felolvasták a regulákat és ebéd alatt, hogy az apácák lelki táplálékot is kapjanak, szent olvasmányok hangzottak el. Az «asztalra olvasás» tiszte különben folyton változott és az olvasó megkönnyítésére látták el a kódexszövegeket mindenféle vörös jelzésekkel. A halk, szótlan modern olvasás a cellaolvasásból fejlődött ki. A Halotti Beszédről elmélkedve Horváth János megállapítja, hogy lénye-

ges különbség van a latin szöveget szabadon s ép azért gyönyörű magyarsággal kivonatoló *beszéd* és a liturgikus szöveghez híven ragaszkodó s épen ezért nehézkes nyelvű *könyörgés* között. A *beszéd* Horváth szerint rendkívül becses tanúsága annak a korszaknak, midőn az irodalom még prehisztórikus *élőszóbeli* fázisát élte és valószínűnek tartja, hogy csupán egy szerencsés véletlen folytán megőrzött példánya sok más hasonló elmondott monitionak. Így elevenedik meg ez a látszólag holt irodalom a modern történeti felfogás világánál, amit Horváth azzal ér el, hogy minden írásművet integrál a maga környezetébe, történeti levegőjébe, olvasókörébe. Az irodalom történeti szemmel nézve ugyanis nem valami absztrakt abszolútum, hanem az író és olvasó vagy hallgatóközönség állandó viszonyának függvénye.

*

A halhatatlanságban van valami tragikus vonás: a zsenit minden nemzedék a maga kérére alakítja át s ha életében még félreismerték is, halála után aligha számíthat arra, hogy a nagyközönség közel jut igazi lelkületéhez. Katona József sorsa is ez: életében senki sem értette meg, halála után meg azok az alkalmi versek vagy novellák, melyek hősükül választották, legtöbbször saját koruk lelkületét viszik át a nagy magyar íróra. Baros Gyula legutóbb a Budapesti Philológiai Társaságban mutatta be mint lesz írók és költők tollán Bánk negyvennyolcas ellenzéki vezér, s Katona József nyugatos, pusztában kiáltó prófeta.

*

Akit Hans Driesch tudományának, a biológiának problémái közelebből is érdekelnek, frissen írt és a modern tudományosság igényeihez szabott bevezetést találnak a Magyar Szemle egy-

pengős kincsestárának egyik legújabb számában: Zimmermann Ágoston *Fejlődéstanában*. Ehhez járul még Burger Károlynak, az ismert nőgyógyásznak igen okos *Egészséges nője*, mely már tartalmánál fogva is általános érdeklődésre tarthat számot. A történeti tudományok iránt érdeklődőket azonban legjobban lekötheti *Filz Józsefnek*, a budapesti Egyetemi Könyvtár jeles főtisztviselőjének könyvecskéje: *A könyv története*. Az ókori agyagtábláktól és papirusztekercsektől elvezeti olvasóját rövid világos előadásban a pergamenkódexek, majd a papírkönyvek világába, rámutat a papírgyártás és a könyvnyomtatás rejtett multjára vonatkozó kutatások legújabb eredményeire, melyekben Stein Aurél ázsiai felfedezéseinek döntő szerep jutott és kellő háttérbe állítva kapjuk meg a magyar könyv vázlatos őstörténetét is. A nagy rotációs gépek és a jövő gépeivel, a telegrafikus szedőgéppel végzett kísérletek leírása zárja le ezt a hasznos kis füzetet, melynek egyik mondata klasszikus tömörséggel erősíti meg a modern magyar történetírásnak azt a megállapítását, hogy Magyarország történetének legnagyobb csapása a török volt: «Nyomdászattörténeti térképünkön nagy fehér folt jelzi a török megszállás területét. Ott egyetlen nyomda sem működhetett». A Nagy-Alföld bizonyos kulturális elmaradottságát, melyet tehetséges és jóra való lakossága maig sem tudott az érintetlenebb Nyugat és Észak színvonalára emelni, ez az egyszerű tény elég világosan illusztrálja.

*

A nagy olasz mérnök-katona-poli-hisztor, *Marsigli* Lajos-Ferdinánd halálának idei kétszázéves fordulójára jelent meg egy érdekes kiadvány, mely a *legrégibb oláh szójegyzéket* közli hátrahagyott irataiból. A kiadást, melyet a bukaresti oláh akadémia saját kiad-

ványai közt adott ki,* Tagliavini Károly, a budapesti egyetem tehetőséges fiatal olasz romanista tanára készítette el és terjedelmes olasznyelvű tanulmányt írt hozzá bevezetésképen. Tulajdonképpen háromnyelvű latin-oláh-magyar szójegyzék a *Lexicon Marsilianum*, mely valószínűleg a XVII. század vége felé íródott s így a magyar szótárirodalom szempontjából nem sok jelentősége van, mert hiszen ekkor már egész sereg terjedelmes *nyomtatott* magyar szótár van. De annál érdekesebb az oláh nyelvtörténet szempontjából, mert kétségtelenül a legrégebb oláh szójegyzék. Tagliavini szerint a szójegyzéket valószínűleg valami magyar műveltségű, de németajkú ember írta le, ki mint akkorában a kalvinizáló oláhok között szokásos volt, magyar ortografiát használt az oláh szavak írásában is. Tömerdek magyar táji jellegű kölcsönszó is, melyek közül nem egy csupán itt található meg, jelzi a magyar szomszédságot. A leírás helyét a kiadó a Lippa—Arad—Lugos közti területre helyezi bizonyos oláh nyelvjárásai sajtóságok alapján. Marsigli többször megfordult Erdélyben és a Bánátban mint a törököt kiűző császári seregek egyik tábornoka és mindenütt az olasz ember nyiltszemű, élénk érdeklődésével rajzolt, megfigyelt s gyűjtött földrajzi, etnográfiai, nyelvi és egyéb adatokat (egy székely rovásírásos abécét is találtak iratai közt). Így kerülhetett hozzá ez a háromnyelvű szójegyzék is. Marsigli különben nem sokra tartotta az oláhokat, mint a kiadvány egyik jegyzetéből megtudjuk, több ízben mondja róluk, hogy erdőkbe húzódó *«briganti e assassini.»* Tagliavini kiadványa mindenesetre egyik újabb érdekes bizonyossága annak a fontos szerepnek, mely a magyarságnak az oláh kultúra kialakulásában kijutott.

Eckhardt Sándor.

* II. «Lexicon Marsilianum» dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII.

Színházi szemle.

A Molière-játszásnak a Nemzeti Színházban nincs olyan szervesen érelődő hagyománya, mint Shakespeare megszólaltatásának. Kitűnő Molière-színészeink majd mindig akadtak, zavartalan tisztaságú, a komédiák benső nagy vidámságát eruptív erővel szerteárasztó Molière-est mégis ritkaságnak számít. Shakespeare-t már akárhányszor valóban életre szólítjuk, Molière-t jobbára csak — előadjuk; szövege ilyenkor megszínesedik, gazdag modulációban önti el a színpadot, de belőle rendszerint elszabadul a valódi molièrei lélek. Az utóbbi években legszebben a fájdalmas lírájú *Misanthrope* sikerült; a farcerie-elemekkel átszótt vígjátékok tolmácsolása körül többnyire hol hiányt, hol fölösleget, de mindenképp valami felemásságot érzünk.

Sokan a «comédie pure» minél nyomtatékosabb érvényrejuttatását sürgetik Molière színpadi értelmezésében. Való igaz, hogy romantikus iskolázottságú színjátszásunkból leginkább e részben hiányzik a bátorság, szentimentális szemünk és fülünk is meglehetősen eltompult a fegyelmezetlenül őszinte mosoly és a kíméletlenül harsány hahota iránt. E tekintetben semmi ellenvetésünk, ha a rendezés leveszi hangszeréről a szordinót. De ezt a benső színészséget és hangosságát nem szabad a külsőségekre is kiterjeszteni, oly mértékben semmi esetre sem, hogy a színpadi képek és figurák rikitóvá stilizálása túlharsogja az emberi jellemek mélyéből kibontakozó komikai színeket és hangsúlyokat.

A **képzelt beteg** legutóbbi felújítása is itt vetette el a sulykot. E mélyebb gyökerű komédiára ráerőszakolta azt a marionettstílust, mellyel a levegőben gyökerező, pusztán a játékért játékos kisebb molièrei bohózatok sikeresen életregalvanizálhatók. A színpad képéből minden realitást, a sze-

replők megjelenéséből minden emberi közvetlenséget kiküszöbölt, ragyogó Bemberg-selyembe öltöztette az egészet, a figurák fejére meg épen arany-sárga, tulipiros és hupikék parókákat helyezett. Ily szélsőséges «stílreform» azután megbosszulatlan bizonyára nem maradhat. A színész zöld vagy lila parókával szerepét is önkéntelenül zöldebbé és lilábbá színezi; a tökfilkó Diafoirus Tamás itt olyan «Frimm diadalá»-vá változott, hogy kérővé feléptetésének szinte még mesebeli valószínűsége sem maradt meg, s ami még kirívóbb: Béralde, Argan öccse, ki a darabban (s Molièerenek hány darabjában megvan ez a figura!) épen a természetes józanságot és világosfejűséget van hivatva reprezentálni, ezúttal azon buzgólkodott, hogy valahogyan észleljék ne véljük a többinél. S mi lett az eredmény? A valóban bohózatiabb jelenetek még csak kibírták a túlzásokat (bár a bamba Tamás jelenésében itt is sok volt a jóból), de a gazdagabb, összetettebb alakok megismeréséhez sem bírták elgondolásukat, még egyéb alkalmakkor akárhányszor megbizonyított képességeiket sem hiánytalanul kibontani. Egyetlen mozzanata volt az előadásnak, amelyben a hatást semmi sem zavarta: Argan híres jelenete a kis Louisonnal, az a jelenet, melyben Goethe — Eckermann tanúsága szerint — Molière finom pszichológiájának s egyúttal színpadi technikájának is mintegy szimbolumát látta. Ez a jelenet most sem ment az üres farce hangneméből; itt Argan (Sugár Károly) is, Louison (az elragadóan bájos és tehetséges kis Gürtler Évi) is finom vígjátékot játszott s nem — cirkuszt, s mintha egyszerre tisztán és nemesen a Molière igazi hangja szólalt volna meg, melyet az előadás legnagyobb részében megzavart, fölösleges mellékzörejjel kísért a — Tabarin csörgősapkája.

Mi a forgószínpad alkalmazását is

kéretlen ráadásnak éreztük; kétszeresen annak, midőn a szemünk láttára forgatták meg s tessékelték át a társaságot a másik szobába. Molière szigorú hármasegysége ilyen «másik szobát» nem ismer. A *képzelt beteg*ben változtatja ugyan a színhelyet, de csakis a közjátékokra, melyeket ezzel mintegy maga kiemel a tulajdonképeni darab zárt egységéből. Ezeket a közjátékokat a mostani mise en scène is elhagyta, ellenben magát a művet iparkodott változatosabbá tenni a szobacserével. De ezzel alaposan megzavarta, felesleges színpadi mozgalmasság kedvéért nem egyszer meg is gyengítette a molièerei jövés-ménés hatáselemeit. Most a második díszlet — mely Argan fogadószobájával együtt az előszobát is mutatja — minden új szereplőt kétszeri megérkezésre kényszerít: előbb az előszobában vetkeződik s illegeti magát s csak aztán nyit be a vendégszobába. Ez kelleetlenül retardálja azt, aminek hatóereje épen Molière mesterségbeli «Knappheit»-jében rejlik. A hármasegység a vígjátékíró Molièerenél époly kevéssé esetleges vagy henye valami, mint a tragikus Corneillenél vagy Racinenál; s ez utóbbiaknál jutna-e eszébe finom stílérzékű rendezőnek, hogy a színteret váltogassa, talán csak azért, hogy a szereplők (vagy a nézők?) — meg ne unják a környezet egyhangúságát?

Azt szívesen elismerjük, hogy az új szereposztású előadás friss és jórészt mulatságos is volt, csak az igazibb színészi átélés elé gördített egyre akadályokat. Pedig a Sugár Argan-jában megvannak egy figyelemreméltó jellemrajz vázlatos vonalai. Eddig őt az epizódok nagy értékének tartottuk, most kiderült, hogy fantáziájából és leleményéből futja vezetőszerepre is. Kár, hogy épen a halott-tettetés tragikomikus jeleneteiben a bohózi «sláger»-re kihegyezett rendezés belefojtotta a saját árnyékától megrémülő hipocondriának azt a néhány meg-

döböntő hangját, mely a Nemzeti Színház régi előadásából, kivált a nagy Molière-színésznek, Gabányi Árpádnak játékból szinte még most is fülünkben cseng. Aczél Ilona Béline-je sem szakadt el merőben a régibb tradícióktól, s ott volt a legjobb, ahol nem igyekezett ő is átvenni a többség «új» hangnemét. Az obligát molièrei szerelmespárban Forgács kissé szintelen volt, az először szóhoz juttatott Pálinkás Irén akadémiai növendéken pedig még erősen megéreződött az iskola, ha mindjárt jó iskola jó növendékére váltott is igyekezete. Béralde-ot legutóbb Nagy Adorjántól láttuk igen jól, most a fiatal Cserépy torzította el közepes komikai fogásokkal. Stella s Gyergyai öreg meg ifjú Diafoirusa, Gabányi László, Juhász és Tapolczai Pojazzigyufaskatulyából kiszedett színesfejű figurái a bohózati stílus szélső frontján vitézkedtek; Somogyi Erzszi molièrei szobalánya ellenben realisabb keretek közt mozgott, helyenként nagyon fűrgén és kedvesen, de nem elég biztos és meggyőző vonalvezetéssel.

A toldalékul összevontan színrehozott *Szerelem mint orvos* előadását már három éve ismerjük. Itt a geometriai bábjátékstílus most is helyén volt, helyén a zene és tánc állandó, finom beszövése is. Legfeljebb a nézőtér tájékozatlanabb részét ejthette tévedésbe afelől, hogy ebben a *Képzelt beteg*-hez önkényesen hozzácsapott epilógusban magával a vígjátékkal valamiféle összefüggést kell gyanítania, különösen mivel a vezetőszerepeket mindkét darabban ugyanazokkal a színészekkel játszották. Összefüggés helyett mi inkább a két mű gyökeres különbözőségét éreztük, kivált a megszólaltatásukra alkalmas színpadi stílus tekintetében.

*

A fiatalon elhunyt Szenes Bélának már adták egy poszthumusz vígjátékát. Félígkész munkáját akkor Nóti

Károly folytatta. Most halála után éri az a tisztesség is, hogy egy másik abbanmaradt darabját a Nemzeti Színház mutatja be kamaraszínpadán. Ebbe már eredetileg is másodmagával fogott bele, annak a Huszár Péter név mögé rejtőző írónak társaságában, aki hír szerint szépirodalommal addig nem foglalkozott s csak Szenes biztatására vállalt közös munkát a darab ötletének kidolgozásában, mely szintén töle való. Kettesben jutottak el a második felvonás végéig, Huszárra maradt, hogy egy harmadikkal befejezze a csonka vígjátékot. Így született meg **Az ezüstpáncél.**

Szenes maga világéletében a «pesti stílus»-t művelte, talán azért is kapott ez egyszer kedvet e rá nézve merőben új miliójú témához, mely nem pesti és nem merkantil hátterű, hanem «uradalmi» és agrárius zamatú. Csak-hogy e részben Huszárt valami szakszerű tanácsokkal aligha támogathatta, ez meg egy kissé naivul vélte eredetinek és hálásnak a maga témáját, mely sajnós, annyira elcsépelt, hogy író legyen a talpán, ki vele még egyáltalán tud valamit kezdeni. A bátor fiatal leány, ki a vagyonkezelő rokon kapzsiságából válságba került ősi birtok rendbehozását magára vállalja, arra a családi hagyományra támaszkodva, hogy a középkorban egy Andrásfay-leány már ezüstpáncélban lovagi tornán is kivetette nyergéből ellenfelét: régi ismerősünk s nem is épen elsőrangú írók műveiből. Hogy pedig a gazdag szomszéd gyáros és banktulajdonos, ki a megszorult Andrásfayak anyagi sorsát kezében tartja, nem más, mint Andrásfay-mama kikoszorózott régi imádója, ki végül az egyszer megtagadott boldogságot huszonkét év múlva megtalálja az ideál leányában, ki a gazdasági ügyek «szanalásában» is első eminensnek bizonyult: szintén olyasféle fordulat, melyet «mintha már hallottunk volna valahol». A nem új témát még

kevésbé új alakok bonyolítják. Itt van a száz más darabból ismerős félénk imádó (ezt Abonyi nagyon kedvesen formálja meg a *John Tanner* Riki-Tiki-Tavy-jének mozaikdarajaiból); itt van a Móricz *Muzikaszó*-jából átvett, ezúttal egészen fölösleges süket nagynéni (Halmy Margit); itt van az iszákosságot szeretetreméltóan reprezentáló bácsi is, ki néha «jókat mond», de az eseményeken se jobbra, se balra nem lendít semmit (Náday Béla). S itt vannak a «főszereplők»: a modern amazon (Tökés Anna) meg a «korunk hőse» Kovács Sándor (Csortos), kik három felvonáson át hőiesen azon igyekeznek, hogy valahogyan át ne lássanak egymáson, holott üvegből vannak mind a ketten. Tökés Anna a maga meleg kedvességével tette érdekessé az egyébként kevésbé érdekes páncélos szűzet, Csortos ellenben kissé egykedvűen «szanált»; beszéde is újabban nagyon monotonná válik, megokolatlan mondatközi paúzáival takarékosabban kellene bánnia; a «természetesség»-nek ez a foka már — természetellenes. Palágyi jól akcentuált a hűtlen vagyonkezelő figurájában. Márkus Emilia a maga komolyabb drámai stíljével céltalanul terhelte meg a rábizott, nagyon üres anya-szerepet.

Igazán szólva, céltalannak tartjuk magát a bemutatót is. Az egésznek valami műkedvelő-íze van s igénytelen «bonyodalmai» fölött az enyhe unalom vizasztalan felhője borong.

*

Paul Frank bécsi író **Grand Hotel** című vígjátéka, melynek vígszínházi színlapján Fodor László átdolgozóként szerepel, hír szerint már eredetijében is Fodortól függött: az ötletet állítólag ő szolgáltatva hozzá. Most ezt a dajkaságba adott ötletet visszafogadta a maga portájára, tetőtől-talpig átöltöztette s azután így — hamisítatlan pesti argot-n — szólal-

tatta meg magyarul. Ennyi előzetes és utólagos belebuzgólkodása után valóban kétséges, maradt-e még a darabban egyáltalán valamiféle Frank-pótlék? De bármiként álljon is a dolog, bizonyos, hogy ezen a kerülő úton Fodor odáig sem ért el, ameddig «egyesben» már akárhányszor eljutott. Véletlenül egyidejűleg két másik budapesti színház is játszik most tőle olyan darabot, mely mindenesztül az övé: a Belvárosi a felújított *Templom egeré*-t, az Andrassy-uti színház pedig *A nagyságos asszony álmodik* című, a freudista «Wunscherfüllung»-elméletre felépített ügyes, bár merőben a felületen mozgó játékot. Technikailag is, a dialógusban helyel-közel tagadhatatlanul megnyilatkozó írói készség tekintetében is mindkét darab sokkal különb a Vígszínház vékonypénzű újdonságánál. A színpadi «horror vacui»-nak ennél kirívóbb példájával még mai nap is alig találkoztunk. Egy igazán nem sokat érő ötlet — hogy a tíz sillingjén kívül csupán egyéni «szeretetreméltóság»-gal és nem csekély szemtelenséggel rendelkező fiatalember miként kockáztat meg egy krózsusi fedezetet kívánó szerelmi ismerkedést — itt fel van higitva három tátongó felvonásra, melyek során az ötletecske egészen erőtlenné és vívizűvé málik. S mikor ebből az ötletből szerzője már minden lehetséges és lehetetlen viccet kiolvasztott, a végén (mert végződnie csak kell valahogy!) elsüti a leglehetőlenebbet, azt, hogy a pénzfejedelmektől elkapatott grande cocotte, akiért az ennivalóan könnyelmű ifjú ilyen snájdigul belekötött a büntetőtörvénykönyv józan és meggondolásra intő mondaiba, a léhaság e heroikus méretétől úgy ellágyul, hogy szerelmes szívvel vállalja a nyilván minden jóval biztató életközösséget és a «Kis Piszkos» vendéglő színvonalán mozgó életformákat. Hál' Istennek, van még igazi szerelem, kár, hogy olyan kevesen

találkoznak vele, nyilván, mert nincs bátorságuk nekivágni — tíz silling befektetésével.

A Vígszínház előkelő kiállítással és szereposztással iparkodott vigjátéki rangemlést adni az ajtót-tévesztett kabarétermékeknek. Titkos Ilona kellemesen mozgott és szépen beszélt, a darab befejező fordulatában meg épen egészen rábizta meleg althangjára, hogy az szerezzon valami kis hitelt nem túlságosan valószínű szerelmének. Rajnay végiglelkendezte szerepét, élénkségéből szinte valamivel kevesebb is elég lett volna, különösen — csipőtől lefelé. Hegedüs meg Góth hol itt, hol ott keresgéltek a rájuk bízott, nem nagyon méltó feladatban valami kis szerény hatáscsoka után, több buzgalommal, mint eredménnyel. Maklárly ugrifüles ki- és beviharzásai legalább némi kis lüktetést vittek a darabnak egyik-másik reménytelenül stagnáló szakaszába.

*

Hatvany Lili már több fővárosi színpadon szóhoz jutott; a Vígszínházban ezúttal először, **Ma este vagy soha** című vigjátékával. Az ú. n. «merész» nőírók koszorújára áhitozott korábban is, arra pályázik most is. Ez a tőle eleve várható merészség rendszerint jóelőre felcsigázza iránta az érdeklődést, ha mindjárt inkább a «társaság»-ét is, semmint az irodalomét: azét a társaságét, mely a «Ce soir ou jamais» nevű parfümről sokkal előbb tudott, mint az e tekintetben eléggé tájékozatlan és elmaradt «irodalom», mely felőle esetleg csak ebből a darabból vett tudomást.

Illatos a darab is, de ennek a «finom vegyes» illatnak élvezéséhez különleges szaglászerv kívántatik. Biancáról, a közepes operaénekesnőről szól a rege, aki — hogy az egyre valószínűtlenebb házassági ígéretekkel operáló operaintendáns-barátján «őrült» bosszút álljon — kalandot tervez és

semmi egyebet nem ítél bosszújához méltóan «őrült»-nek, mint hogy egy városszerte gigoló hírében álló ismeretlen fiatalemberhez állítson be éjnek évadján. Elvégre mi van azon, ha Tosca egyszer kapja magát s az unalmasan lírizáló Cavaradossi helyett — Scarpiával kezd ki?

Hatvany Lili hősnőiben erre többnyire amúgy is nagy a hajlandóság: legutóbbi színművében, *Az első férj*-ben is a vidéki kastély kisasszonya az előtte mocskosan, ittasan megjelenő, brutális és arcátlanul komiszkodó ellenséges katonatisztbe szeretett bele. Úgy látszik, egy kis valódi — vagy legalább is vélt — állatiaság a szerelmi harcban a férfi oldalán nagy súllyal esik a latba. Biancának is határozottan jót tesz a kaland, utána még énekesnői kvalitásai is szédületesen megnövekednek, most már a csapodár intendáns is ész nélkül venné feleségül, csakhogy...

Csakhogy Hatvany Lili a harmadik felvonásban elsüti a molnárferecinek gondolt, szemet-szájat elállító trükköt: az állítólagos gigolónak semmi köze a selyemparhoz; egyszerű tisztességes ember ő, sőt mi több, épen az a színházi ügynök, ki zsebében hordozza Bianca szerződését Amerikába. A turnéból egyúttal nászút lesz — ásó-kapa és távoli dollárok kara.

Hetykébb merészség banálisabb naivságba valóban alig fulhatna. A naivságnak pedig nyilván nem az a legvégzetesebb faja, ami azért naiv, mert ügyefogyott, hanem ami azért az, mert vakmerő és fölényes kíván lenni. Amaz baklövés, emez inzultus.

A Vígszínháznak kár volt ebbe az «őrült kaland»-ba belebocsátkoznia. Meggyőződéssel, beleéléssel itt még a legkitünőbb színész sem alakíthat, ha pedig feladatát tisztára helyzetinek s a szavak csillogtatásának fogja fel, akkor meg ebben éri a második csalódás: ezekkel a «szellemesség»-ekkel legfeljebb úgy boldogul, mint a pyro-

technikus azázott rakétákkal. Gombaszögi Frida és Törzs Jenő méltányolni való buzgósággal igyekeztek komolyan venni egymást és a darabot, de a megoldást hozó zárójelenetekben egy kicsit azért szemmelláthatólag maguk is szégyenkeztek. Hegedüs Gyula jókedvében egy egészen fölösleges epizódalakat élő emberré formált meg, Góth Sándor inkább pénzügyi, semmint arisztokrata mozdulatokkal játszott a stupid intendánst. Gazsi Mariska egyéni bájosságával enyhítette a rábizott alak gusztustalanságát. Mindez a sok művészi odaadás azonban csak nagyon kevésbé enyhítette — magát a darabét.

*

Az **Őnagysága kimenője**, Armond és Gerbidon vígjátéka, mit a Magyar Színház mutatott be, arra vall, hogy ez a műfaj, melyben «őnagysága»-val már minden elképzelhető és elképzelhetetlen megtörtént, kezd fatálisan kimerülni. A társszerzők most is ősrégi, százszor variált ötletből indulnak ki: a férjére és társaságára halálosan ráunt őnagysága szobalányáruhában kiruccan egy cseléd-mulatóhelyre, afféle párisi «Kisvigadó»-ba, megtapasztalni a felsőbb körök konvencióitól érintetlen, «gazi» életet és a szerelem demokratikusabb változatát. Ez utóbbiból majd hogy kéretlenül súlyos leckét nem kap s veszedelmes helyzetéből csak egy anygali lelkű, szolid és szelid ifjú könyvkötőmester lovagiassága szabadítja ki. Erre elkezdődik a meghatóan romantikus szerelmi liaison — őnagysága részéről tovább is szigorú szobaciusi inkognitóban. A «felsőbb körök» romlott leányának s az «alsóbb rétegek» romlatlan fiának ez a felelőtlen vígjátéki ötletből kipattant duettje a szerzők kezében önkéntelenül valami komolyabb szociális kihangzást kap: a tisztességes és igyekvő szegénység morálisan is, intellektuálisan is egyre-másra

megszégyeníti őnagyságának cseppet sem tisztességes és egészen léha gazdagságát, mely ebben a tiszta levegőben már-már szinte megneimesedik.

De csak «már-már». Mert a minden hájjal megkent francia társszerzőket nem kell féltünk a Zauberehring-végzettől, hogy a felidézett szellemek esetleg a nyakukra nőhetnének. Mikor már a szegénység-romantikának minden színpadi lehetőségét apróra kizsákmányolták, őnagyságával letetik inkognitóját s a jámbor könyvkötő egy csapásra a jólismert házassági háromszög egyik sarkában találja magát. A darab végén ugyan ez ellen a «sarok» ellen még váltig a sarkára akar állni, de az írók azt gyanítatják, hogy pillanatnyi kábulatából felocsúdva ezt a pusztát «túlórázás»-sá átminősített szerelmet is megadással vállalni fogja.

Színpadi számítással indul a darab, azzal fejeződik is be. Közül hybrid elemek nyomulnak bele, itt-ott a valódi költészet néhány félénk hangja is megszólal, de nyomban hitelét is veszti, mert a cinikus és silányan gyáripari megoldás visszfényében csínált érzelmességnél egyébrek már azt sem tarthatjuk.

Ezért nehéz ennek a sehogy sem jóhiszemű vígjátéknak színészi értelmezését is megnyugtatóan megoldani. Még Makay Margit finom pikantériájú, bensőséges bájú alakításában is mutatkozott ezúttal valami stílusingadozás: némi óvatos jobbra-balra tekintgetéssel iparkodott két úrnak szolgálni. Jávor Pál pompás megfigyeléssel, nemesen egyszerű eszközökkel rajzolta meg a holdbeli könyvkötőt; ő is csak akkor ingott meg, mikor a darab befejező mozzanataiban a szerzők jóvoltából menthetetlenül kiviláglott, hogy látszat-hitelnél többet bajos szerezni annak, ami már fogantatásában hamis és mondva csinált. Vágó Béla, Vágóné és Simon Marcsa kedvesek voltak a genre-ban;

jól helytállt Turay Ida, Dénes és Justh is; Hollós Jucinak ellenben szegényes a fantáziája (igaz, hogy szerepe egyre a Makay Margit tőszomszédságába állította s ez súlyos próba), színpadi beszéde pedig épen kemény iskolázásra szorul.

*

A Belvárosi Színház ujdonságában van egy kedves szójáték. Az az úr, ki az imént telefonon beszélt a házigazdával, utóbb beállítván ehhez, bemutatkozik. «Ó, kérem — mondja a házigazda — hiszen mi már diskuráltunk is. Szóval: személyesen már ismertük egymást, csak látásból nem.»

Ilyenformán vagyunk magával az ujdonsággal, Barry Conners amerikai író **Fruska** című vígjátékával is: személyesen már ismertük, csak látásból nem; ismertük mindazt, amit ad, de nem láttuk, milyenné lesz, amikor elibénk adja. Ebben a «hogyan»-ban van minden eredetisége és megvesztegető bája. A darab cselekvénye ikertestvér módjára hasonlít mindama szindarabokéhoz, melyekben a kis «naiv» bakfis túljár a többiek eszén, bebizonyítván, hogy cicát az egérfogásra csakugyan nem kell megtanítani. Elismerésre méltó bátorság kell hozzá, hogy valaki e nem épen új igazság színpadi bizonygatására vállalkozzék. Conners ezt teszi s még csak valami raffinált eszközökhöz sem nyúl evégből. Kitalál egy mai Hamupipőke - változatot, végigját-szatja ugyanazon a helyen néhány, meglehetősen egyszínűre festett figurával és mégis mindvégig érdekel, leköt és őszintén megindít. Miben van a titka? Teljes írói jóhiszeműségében és becsületességében. Van benne valami a skót Barrie kedves közvetlenségéből; abban is emlékeztet rá, hogy vonzódik az egyszerű lelkek világához; sok humorral, némi kis iróniával nézi őket; a becsületes korlátoltakat bol-

dogsággal jutalmazza, a kártékony stupiditást pedig jobb belátásra bírja, mintegy — megtanítja tisztességre.

De azért Conners testestül-lelkestül amerikai is: az ő világa még sem John Bull-é (ki Barrie-ből lépten-nyomon felénk tekint), hanem egészen az Uncle Sam-é. Ezzel az újvilági naiv bátorsággal és frissességgel vágott neki témájának is, melyet az óvilágban már csak valami keresett stilizáltsággal mernének újra előadni, mikor Conners még bátran vállalja a naivság igazi stílusát, — vagy valami keresett érzelgősséggel, mikor ő még nem szégyell őszintén érzelmes lenni. Ez a közvetlen naivság és érzelmesség járja át dialógusait is. Kétszer is megismétli a szavak macska-egérjátékát a két fiatal között s még sem veszít frissességéből. Az alakok másik frontján, a sznobokén, is akad egy csomó kedves és mulatságos ötlete, hanem azért igazi odaadással mindvégig erre a kedves párocskára meg sorsuk derék mentorára, a jó ügy érdekében Acheront-mozgósító, csupa-szív Harrington papára figyelünk.

Az előadás rendezésben kiváló, színészi részében meg épen ragyogó. Gaál Franciska szerencsésen felfedezte, hogy ezt az alakot a legcsekélyebb affektálás vagy műnaivítás menthetetlenül tönkretenné: öröm volt látni természetes közvetlenségét; az a csepp melancholia pedig, mi amúgy is megvan egyéniségében, még külön is vonzóvá tette alakítását. Rózsahegyin is megérezett, mennyire megörült a rábizott figurában rejlő, lényével oly pompásan egybevágó vonásoknak. Ráday Imre fiatalos gráciája, rokonszenves szerénysége nemkülönben komoly értéke a mintaszzerű előadásnak, melyben — a «gonoszak» oldalán — Kovács Terus és Székely Lujza temperamentumos játéka is említést érdemel. *Rédey Tivadar.*

Színházi levél.

Szeged, április hó.

Sok víz lefolyt azóta a Tiszán, mióta a *Napkelet* hasábjain a legutolsó színházi levél megjelent. Pedig ennek az egyetlen vidéki házikezeléses színháznak működése országos jelentőségű. A magyar vidéki színészetet — mind anyagi, mind művészi tekintetben — mai állapotából csak a házikezelésnek és a staggione-rendszernek szerencsés kombinációja emelheti fel. A nagyobb vidéki kultúrcentrumoknak városi intézménnyé kellene fejleszteniük színházait, a kisebb helyek művészi szükségleteit pedig staggione-társulatok látnák el.

A szegedi házikezeléses rendszernek tehát példaadóvá kellene válnia a többi nagyobb vidéki város számára is. Ez persze csak akkor történhetik meg, ha az ország második városának színháza minden tekintetben bátorító példaképpen szerepelhet. Sajnos, a szegedi színház állapota igen sok kívánnivalót hagy maga után. Egy elég biztatóan induló színházi nekilendülés — amelynek irányítóját előbbi ismertetésekben jóakarattal és a bizalmat előlegezve igyekeztünk feladatára figyelmeztetni — az évad derekán összeroppant, akárcsak a mult esztendőben. A műsort ismét kelleténél inkább dominálták a könnyű műfajhoz tartozó színpadi művek. A komoly Múzsza csak kevésszer, vagy pedig nem méltó interpretálásban jutott szóhoz. Pedig Szeged a maga újabb nagy kulturális lendületével igenis tud közönséget szolgáltatni a komolyabb művészi próbálkozások számára is.

Az utóbbi hónapok folyamán voltaképpen csak három olyan teljesítményről számolhatunk be, amelyek országos viszonylatban is szóbajöhetnek. Az egyik Pirandellónak *Öltözessük fel a mezteleneket* című darabja, amelyet a budapesti közönségnek az egyik vidéki társulat vendégszereplése muta-

tott be. A szegedi előadás főszereplője ugyanaz a művésznő — Peéry Piri — volt, akit az említett vendéjáték alkalmával a fővárosi közönség is igen kedvezően fogadott, s akinek játékát annak idején a *Napkelet* is ismertette. Mostani szegedi játéka még kiforrottabbnak tűnt fel előttünk, mint annak idején a budapesti. A művésznő fejlődése egy állandóan elmélyedő és emelkedő színészi pálya képét mutatja. Átélőképessége ebben a szerepében különösen érvényesül. Partnere, a konzul szerepében, Táray Ferenc volt, akinek intelligenciája és technikája mindig megfogja a közönséget. A második felvonás végső jelenete közte és Peéry Piri között bármely budapesti színpadon is figyelmet keltett volna.

A másik érdemes művészi próbálkozás Beethoven *Fidelio*-jának előadása volt. A darabot a rendezés mint valami dramatizált oratóriumot fogta fel. A teljesen stilizált színpad alapváza az egész előadáson keresztül ugyanaz maradt. A háttér két oldalát magasba meredő várfalak alkották, közöttük egy változó dekorációjú tér maradt, amely előtti emelvényen folyt a játék legnagyobb része. E tér felett a szabad ég látszott, s ennek színeiben változó felhőjátéka hangulatilag kíséerte a darab fordulatait. Ez a művészi munka a színház fiatal rendezőjének, Németh Antalnak képességeit dicséri.

A harmadik jelentékenyebb próbálkozás Shakespeare *Hamlet*-jének műsorbailllesztése volt. A rendezés itt sem törekedett rideg és stílustalan valószínűségekre. Nagyvonalúan elgondolt, tetszetős színpadi képeket hozott elénk, ám a rendező ceruzája a szöveggel szemben kissé deszpotikusan működött. A főszerepben Táray Ferenc igen érdekeset nyújtott, ha felfogásával a bíráló nem is érthet mindenben egyet. Kelleténél enerváltabbnak, idegesebbnek mutatta be a dán királyfit. Játékának részletszépségei azonban elsőrangúak voltak.

Négy hosszú hónap munkájából mindössze ennyi érdemes próbálkozás, — bizony elég csekély eredmény. A házikezelés rendszer nem produkált nagyobb művészi teljesítményt, mint amennyit egy magánvállalkozás kezében hagyott vidéki színház is bátran felmutathatott volna. S még hozzá az anyagi eredmény sem volt jobb a művészinél. Egy túlméretezett — és mégis sok szerepkörben hiányos — társulat és sokszor indokolatlan költségek jellemezték a színház vezetését.

Nem csoda, ha Szeged városának érdemes irányítóiban felmerült annak a gondolata, hogy a házikezeléssel szakítani kell és tanácsosabb lesz visszatérni a magánvállalkozáshoz. Hogy mekkora veszedelmet jelentene ez a fordulat az egész magyar vidéki színházra, az első pillantásra nyilvánvaló, de az is érthető, hogy ilyen eredmény után a város vezetőinek gondolatában ez a lehetőség megviláncsolt. Mindamelltt Szeged városa a maga nagy áldozatkészségével még egy évre — egy próbaesztendőre! — meghosszabbította a házikezelést s erre az évre a színház művezetői állására országos pályázatot írt ki.

A pályázat március legvégén eldőlt, s egyik eredménye az volt, hogy a nagyarányú mentőakció ellenére is a színház jelenlegi igazgatója megbukott. A város vezetésének bölcsességét mutatja ez a fordulat, mert hiszen ha erre a sorsdöntő évre megtartatik az, akinek működése alatt a házikezelés kátyuba jutott, felmerülhetett volna annak látszata, mintha ez a nagy kultúrmissziójú város nem akarná komolyan a házikezelés állandósítását. A város ezt a sértésszámba mehető gyanút azonban elhárította magától egyfelől azzal a negatívummal, hogy a be nem vált vezetőt eltávolította, másfelől pedig azzal a pozitívummal, hogy az igazgatót választók nagy többsége egy valóban érdemes tehetőséget emelt a színház igazgatói szé-

kébe. Az új igazgató Kürthy György, a budapesti Nemzeti Színház jeles művésze lett, akitől a fővárosi közönségnek nem lesz könnyű megválnia, de a magyar színház érdeke, hogy ez a modern szellemű, kiváló művész az ország első színházától átkerüljön a szegedi színház élére.

Szeged városának művészi igényű és semmiféle pártszemponttól el nem vakított közönsége pedig bizalommal tekint az új igazgató működésére elé, s reméli, hogy sikerülni fog neki a házikezelés rendszerét Szegeden keresztül az egész országban népszerűvé tenni.

Galamb Sándor.

Képzőművészeti szemle.

Az elmúlt hónap művészeti eseményei között a Szépművészeti Múzeum *antik terrakotta-gyűjteményének* bemutatása a legnevezetesebb. A gyűjtemény nemcsak ideig-óráig tartó kiállítás keretében kerül a nyilvánosság elé, bemutatásával teljessé vált a szoborgyűjtemény felállítása. A terrakották kiállítása Budapesten, hol számottevő antik műemlékgyűjtemény nincsen, sokkal többet jelent, mint szerencsésebb helyzetű városokban.

Immár száz éve is elmúlt, hogy az emberiség Winckelmann és Canova zászlaja alatt a reneszánsz óta másodízben felfedezte az antik világot. Azóta a görög-római művészetről alkotott kép lényeges és nagy változásokon esett keresztül. A patétikus Laokoon-szobor és a negédes Ámorok csodálatát az V. és IV. század mestereinek lázas kutatása váltotta fel; az ásatások hosszú sora oly remekeket hozott napfényre, melyek alapján az addigi munka revízióra szorult. A római másolatok révén az azokból vont következtetések alapján rekonstruálni lehetett a hajdani fejlődést. Azonban, sajnos, egészen napjainkig épen ezeknek a római másolatoknak tulajdonítottak túlzott fontosságot, aminek

következtében a fáktól már nem lehetett látni az erdőt: érzéketlen, rossz másolatok diszkreditálták a görög művészetet. Ezért tulajdonítunk nagy jelentőséget az újabban jelentkező szellemtörténeti mozgalomnak, amely az etruszk művészet szerepének tisztázása alapján szétválasztotta egymástól a törvénytelen nászban élő, alapjában teljesen ellentétes szellemű görög és római művészetet s a görög *eredetiek* fontosságára hívta fel a figyelmet. Nincs oly római másolat, amely csak megközelítő képet nyujtana minden idők legegységesebb művészetéről, a görög szobrászatról; az elveszett remekék nem élednek újjá iparomunkákban. A görög szobrászatról csak görög eredetiek adhatnak helyes képet s az archaeológia tiszteletre méltó leíró-összehasonlító munkája mellett nagy szükség lenne egy művészettörténeti összefoglalásra, amely a megtisztított anyagot minőség szempontjából méltatná. Az első, egyelőre még nem kielégítő kísérlet már megtörtént erre Emil Waldmann Griechische Originale c. könyvében.

A Szépművészeti Múzeum terrakotta-gyűjteményét nézve ilyféle gondolatok merülnek fel. Különös zamatot ad a kiállításnak az a rajta kívül eső aktualitás, hogy a görög művészet ismét félreismerhetetlen hatást gyakorol a modern művészetre. Nem véletlenség, hogy a francia szobrászat két kitünősége, a mostanában elhunyt Bourdelle épügy, mint a más célok felé törő Maillol bevalította és bevallja, hogy a görög művészet az, amelynek legtöbbet köszönhet. Magyar részről Beck Ö. Fülöpöt, akinek kibontakozása görög földön következett be és a Párisban dolgozó Csáky Józsefet említhetnénk mellettük. Különösen az archaikus művészet az, amelynek hallatlan összefoglaló ereje nagy hatást gyakorol. A kiállításon ép ezért nagy, aktuális jelentőséget tulajdonítunk egy női fejnek (11. sz.,

a fal mellett), amely szoros rokonságban van az attikai kórékkel, kitünő minőségű és jó fogalmat nyujt a korai művészet céljairól.

A múzeum terrakottái műhely szerint csoportosítják az anyagot, a rendezés kiválóan sikerült. A mykenei, ciprusi művészettől kezdve gazdag sorozat mutatja be az emlékeket egészen az itáliai műhelyek legkésőbbi termékeiig. Különös érdeklődésre tarthatnak számot a korai lovasszobrocskák, néhány myrinai és kisázsiai mű, a pompás hellenisztikus karrikaturák s a Campana-reliefek, de elsősorban a kecses tanagrai figurák, amelyek a görög derűnek, szellemességnek és bájnak, a kis mérethez kevés eszközzel való sokatmondásnak époly frappáns példái, mint a velük egyidős epigrammák. Ebben a kis gyűjteményben a múzeum görög-római osztálya becses támogatót nyert, pótolja fogyatékoságait s ami fő, tisztább és folyamatosabb képet nyujt az azt életre hívó kultúráról, mint a múzeum márványainak egyelőre igen hiányos sorozata. *Oroszlán Zoltán dr.*, a gyűjtemény rendezője megbecsülhetetlen munkát végzett felállításukkal, amelyben a szigorú tudományos rendszerezés finom ízléssel párosult. *Oroszlán* műve a vastkos, kimerítő katalógus, amely bármelyik külföldi múzeumnak becsületére válhatna.

*

A Nemzeti Szalon a Magyar Túrista Szövetséggel karöltve *nemzetközi alpin képkiallítást* rendezett s így a régibb, nagyszerű kollekciók után (akt-, táj- és népeleti stb.) ismét oly képgyűjtemény kerül a budapesti közönség elé, amely tárgy szerint válogatja meg a bemutatnivalókat. Ez a szempont kiaknázatlan megfigyelésekre nyujt alkalmat a magyar művészek alkotási processzusára, tárgyválasztására és formaalakítására vonatkozóan, ezúttal azonban le kell mondani róla, lévén a

kiállítás tárgya és szereplői szerint nemzetközi jellegű. Olasz, német, osztrák, svájci, lengyel, francia és magyar festők versengenek egymással a bemutatkozáson, amelynek értékét és érdekességét nem a műalkotások kvalitásaiban látjuk, hanem abban a szeretetben, amellyel a festők a tiszta levegőjű havas ormokat, kanyargó völgyeket s a fölöttük gomolygó gyorsjárású felhőket megörökítették. A természet csodáihoz való ragaszkodás, lelkesedés, a végzett munkán érzett mély öröm levegője szállong a termekben, ebben valóban különböznek az átlagos kiállításoktól, amely utóbbiak, főképp a nagyobbak, jórészt nem tudják levetkőzni a fáradtságot. A művészek lelkesedésénél, ha lehet, a kiállítás rendezőie még nagyobb volt; minden kis képet szeretettel felaggattak, tényleg üres helyet sem hagytak a falakon, amelyek mégis kevésnek bizonyultak, olyannyira, hogy az anyag egy része a szemközti ház földszinti helyeibe áradt át. A csaknem ezerháromszáz kép, rajz és metszet között néhány jelentős darab akad, a kiállító művészek behatóbb méltatása azonban a monstruózus anyag miatt lehetetlen lenne. A hazai festők közül megemlíthetjük *Katona Nándort*, aki nagyobb kollekcióval szerepel és a svájci havasok ismert ábrázolóját, *Biró Józsefet*. A magyar rész meglepetése *Kőszeghy Elemér* hat színpompás tátrai tájképe. Kevesen tudják, hogy ezt a nevet a magyar ötvösjegyek legkitűnőbb ismerője mondhatja magáénak, aki, mint e kiállítás mutatja, festőként is jól megállja helyét a porondon.

*

Az Ernst-Múzeum *14. aukció-kiállításán* ismét gazdag anyag került a közönség elé. Az érdeklődés homlokterében az az imponáló méretű hatalmas ötvösmű-sorozat áll, melyet a katalógus hibásan *Rákóczi-kincsek*-nek nevez. Az óriási fedeles serlegek, ku-

pák, billikomok és dísztalak egy felvidéki grófi család birtokából kerültek kalapács alá; a Rákócziakhoz csak a családnak van köze, a kincseknek nincs, külföldi mesterek művei. Magyar vonatkozásuk csak annyi, hogy évszázadokon át magyar főúri birtokban voltak. Közöttük két rendkívüli méretű, trébelt jelenetekkel díszített serleg akad; a legérdekesebb darabok azonban nem ezek, hanem egy spanyol eredetű kerek díztál s egy talpas korsó, az utóbbi II. Lajos és Mária királynő arcképmedáliájával.

Ezen a nagy látványosságon kívül az aukció különösen képekben gazdag. A külföldi mesterek sorozatában néhány jókvalitású és jellemző alkotás található. Ilyen pl. a XVI. század elején működő német festőnek, kire többek között Hans Baldung Grien is hatott, két világos tónusú oltárszárnya. Kitűnő kép *Magnasco* tájháttér nagy kompozíciója, amely bármely múzeumban megállná helyét. *Allomonte* szép rajz, *Lampí* képe, mely egy Esterházy grófnőt ábrázol gyermekével és *Bartolozzi* színes metszetei a jobbak közé tartoznak.

A magyar képek sorozata összefüggő, végig kíséri a fejlődést Markó Károlytól Csók Istvánig. A sort a Velencéből Pestre származott *Marastoni* Jakab vonzó női arckép nyitja meg. *Barabást* néhány portré s az 1840-ben készült Galambposta képvisele; az utóbbi nem mérkőzhetik a néhány hónappal ezelőtt aukcióra bocsátott változatával. *Borsos* József emlékét finom csendélete s a többi műveinél festőibb, tehát kevésbé jellemző Gyümölcsáros leány idézi. Érdekes *Ganzi* Ágost Faun és baccchansnője, melyet tizenhétéves korában Párisban festett s a jobbak közé tartozik az elfelejtett *Sterio* Károly lakodalmi jelenete. *Molnár* József három műve szerepel az aukción; nője esetlen kompozíció, de rendkívül jellemző erre az egyenetlen képességű

festőre. Festői és izléses *Liezenmeyer* Károly Ezeregyéji regéje.

A század végének itt szereplő művészetéből *Munkácsy* Köpülő asszonya emelkedik ki, vázlat az egyik budapesti magángyűjteményben levő képhez. Sötét, bársonyos tónusban páratlan festőiség nyilvánul meg. Hasonlóan jól képviselt *Székely* Bertalan, akinek egyik legszebb képe, a romantikus elgondolású *Idill* kerül kalapács alá. A Szépművészeti Múzeumban függő képek közül kettőnek variánsa látható, *Hollósy* Kukoricafosztásának és *Benczúr* Bacchánsnőjének; mindkettő gyengébb a múzeumi példányoknál. *Szinyei-Merse* Pál friss tájképe, *Ferenczy* Károly tájhátteres figurája, *Rippl-Rónai* férfiportréja (468. sz.), *Csók* ismert Magdolnája és *Fényes* Adolf érdekes Három gráciája díszére válhat a legizlésebb magángyűjteményeknek.

Az ötvösművek között jókvalitású augsburgi, nürnbergi és orosz munkák akadnak. A porcellánok között legszebb a bécsi, XVIII. század közepéről való *Harlekin*-család, gazdag és szép sorozat látható köszörült üvegekből és fegyverekből. A bútorok között néhány francia darabon kívül empire izlésű berendezési tárgyak vezetnek. A változatos anyagot jelentéktelen egyiptomi és görög-római törmelékek (mécsesek stb.) egészítik ki.

*

A Markó-utcai Bolyai-reáliskolában három rajztanár-festőművész állítja ki újabb képeit, *Balogh* Sándor, *Herritz* Oszkár és *Tihor* Gábor. A közfalakkal intimebbé varázsolt műteremben többnyire kisebb méretű képek függnek, tájképek és csendéletek. A három művész természetfelfogása és formalátása körülbelül megegyező; mindhárman a látottakat adják ke-

vés hozzátétellel, kellemes és kikerekített formában. Feltűnik a rajzos rész biztossága, az apró részletekbe való szeretetteljes elmélyülés, amely záloga egyúttal annak is hogy az ifjúság képzőművészeti nevelésén szolid, kiprobált erők öröködnék.

Még egy alkalmi jellegű kiállítóhelység vernissage-áról kell megemlékezni, a *Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete* Vilmos-császár-út 22. szám alatt levő új otthonában négy fiatal erdélyi festő mutatkozik be: *Orbay* Zsuzsa, *Kazsó* Dezső, *Sír* Andor és *Grabowiecky* Leon. Elszakított területről való fiatalok s minden támogatást megérdemelnek, mert tehetségesek. Nagy kár, hogy a napisajtó elment a kiállítás mellett anélkül, hogy megemlékezett volna róla, holott mind a négy művész már indulásában oly sok invencióról és izlésről tesz tanuságot, hogy további fejlődésükhöz nem ok nélkül fűzünk reményeket. *Kazsó* Dezső például biztos léptekkel halad célja felé s csak kezdő volta miatt van, hogy nagyobb műveiben még nem sikerül koncentrálnia mondanivalóit. Kisebb képeiben vérbeli festőnek mutatkozik; minden dícséretet megérdemel, ahogy a problémát megfogja s annak végére jár. Térbeli elképzelése kitűnő, izlése biztos, kompozícióiban itt-ott meglepően ötletes. Pompásan rajzol, grafikai talán legértettebb művei, különösen az aktfigurák szépek. Hasonlókat mondhatnánk lelkes kiállító társairól, akik ugyancsak nem maradnak mögöttes, valamennyinek munkáját a hivatottak komolysága s meglepő izlésesség jellemzi. Érdekes, hogy mind a négyen mily korszerűen vetik fel a problémákat s hogy az új francia ábrázolási mód mennyire eleven hatású az egy évtizeddel ezelőtt oly divatos németes felfogással szemben.

Genthon István.

Zenei szemle.

A Budapesti Ének- és Zenekar egyesület *Haendel «Saul»* c. oratóriumának bemutatásával kiváló érdemeket szerzett magának. Megismertette a budapesti közönséget a mester egyik legszebb, legértékesebb alkotásával olyan sikerült előadásban, amely igazi gyönyörűséget szerzett a hallgatóságnak.

Haendel oratóriumai igazi zenedrámák, a legmerészebb operareform termékei, mert nemcsak a korabeli operatechnikát, hanem magát a történeszínrehozatalát is elejtik. Népdrámák, amelyek a legmagasabb etikai eszményeket tárják szemünk elé. Egyesenes folytatásai Carissimi oratóriumainak, ahol a kórus a drámai eszme hordozója. A kifejezés változatos gazdagsága szinte kimeríthetetlen Haendel oratóriumaiában, de mindenütt látjuk hatalmas rendszerező elméjének munkáját, amivel művészetét legfőbb eszményének, az ideális népnevelésnek szolgálatába állítja. Csakis a korabeli angol nép — amelyben akkor kezdett ébredezni világtörténeti küldetésének tudata — tudta akkor felfogni az uralkodó nagyságnak és erőnek ezt a páratlan zenei kifejezését. Bachon kívül senki nem rendelkezett a polifon stílusban nagyobb jártassággal mint ő, de emellett melodikájának közvetlensége, behizelgő lágysága és melegsége a déli szellem szerencsés egybeolvadását mutatja az északival.

«Saul»-ban az elmúlt nemzedék tragikus harcát szemlélteti az idő ellen, amelyet megállítani nem lehet s amely végzettszerűen söpri el az ellenállót. Saul, az öreg király, Dávid, az ifjú hős, a filiszteusok legyőzőjének élete ellen tör, mert koronáját félti tőle. De hiába, végzete beteljesedik. Ő elesik a harcmezőn, míg Dávidot királlyá választja Izrael népe.

Nehéz választani, hogy a legváltozatosabb zenei és drámai szépségekben bővelkedő hatalmas műnek me-

lyik részét emeljük ki jobban. A kórusok dallamos, szinte festői kontrapunktikája, ragyogó plasztikája mutatják, hogy az igazi nagyság mindig a legvilágosabb, legegyszerűbb formában jut kifejezésre. Az áriák nemes vonalú melódiáiban megkapó, szubjektív melegség jut szóhoz. Különösen szép Dávid és Michal első duettje, a boldog szerelem sugárzó kifejezése, amelynek a hozzácsatlakozó kar bájos, idillikus befejezést ad. Legmegrázóbb a harmadik rész, Saul végzetének beteljesedése. A gyászinduló a maga klasszikus egyszerűségében a zeneirodalom egyik legmegrázóbb gyászindulója. A sirató-kórus fájdalmas zokogásában valóban egy egész nép földresujtottsága keleti fel részvétünket. Külön ki kell emelnünk azt a nagyszerű jellemző képességet, amivel Haendel bevilágít az emberi lélek legrejtettebb zúgaiba: mindig a benső motívumok határozzák meg a zenei formák sokszerűségét.

Az előadás részolgált minden dicséretre. Talán lehetnének aggályaink a mű megrövidítése és az itt-ott túlzottan lírizáló felfogás stílushűsége miatt, de egészben véve kitűnő képet nyertünk a mű lényegéről. Ádám Jenő, az egyesület lelkes karnagya Lichtenberg Emil szellemi hagyományainak méltó továbbvivője.

*

Külső fényben és belső tartalmában egyaránt rendkívülinek volt mondható a *Klebensberg* Kuno gróf védnöksége alatt rendezett *jótekonycélú hangverseny*. Műsorának minden egyes száma különös érdeklődésre tarthatott számot, nem is szólva arról, hogy a magyar előadóművészet nagy mesterei már eleve biztosították az est sikerét.

Bevezetésül Bach gyönyörű C-dúr orgona-toccatáját Weiner Leó nagy zenekari átiratában játszotta el a Zeneművészeti Főiskola kitűnő zenekara. Nem csodáljuk, hogy egy olyan

nagy tudású és kitűnő muzsikus előtt, mint amilyen Weiner, hálás és csábító feladatnak látszott a hatalmas mű zseniális polifoniáját, szélesen zengő súlyos akkordjait, csodálatos adagióját egy színgazdag, romantikus zenekarral megszólaltatni. Elismerjük, hogy a mű rendkívül hatásosan és jól hangzott, de a Bach-stílusnak ilyen fokú modernizálása ellen ösztönszerűen fellázad a történeti érzék. Olyanféle ez a művelet, mint mikor egy Rembrandt-képről modern festékkeveréssel készítenek kópiát. Hiába rakják arra a vászonra a legkülönbébb színeket, csak nem tudják visszaadni azt az utólérhetetlen meleg, élő sárgás alaptónust, amely, mint az olvasztott arany, leheletszerű finomsággal ömlik el Rembrandt minden festményén. Ugyanez az eset a Bach—Weiner-féle kombinációban. A romantikus zenekar összes színei, harsogó kürtjei nem tudtak kárpótolni bennünket azért a mély, telített színű bachi alaptónus bensőségeért, amely itt sokszor riktó lármás színekbe fulladt. Hiába, a paletta összes színei nem melegítenek, nem ragyognak úgy, ha a keverésük módja más, mint az eredetié. Egyedül az «Adagio» gyönyörű, fájdalmas melódiájában — amelynél csodálatosabbat, mélyebbet aligha írtak a zeneirodalomban — csillant fel a mester bensőséges tónusa.

Az est fénypontja Beethoven harmas versenyművének (C-dur op 56) előadása volt. A ritkán hallható mű, amelynek legnagyobb szépsége a három hangszer: hegedű, gordonka és zongora között zseniálisan megoszló tematikus feldolgozásban rejlik, a legmagasabbrendű élvezetet nyújtotta Hubay Jenő, Dohnányi Ernő és Kerpely Jenő interpretálásában. Hubaynak, a magyar hegedűművészet nagymesterének nyilvános szereplése mindenkor klasszikus értéket jelent. Dohnányi, a másik nagy művészelegyéniség végletekig kifinomodott, előkelő

kultúráját, harmónikus vérbeli pianisztikus zsenijét, csalhatatlan formaérzékét újra megcsodálhattuk. Még ilyen esetben is, midőn az együttes szigorú és korlátolt határai szabják meg az egyéniség érvényesülését, magától értetődő páratlan közvetlensége, beszédes, csupa lélekkel telt előadásmodora egy pillanatra sem engedik elernyedni a ráirányuló figyelmet. Kerpely gordonkaművészetének leszűrt, klasszikus nemességével, plasztikus technikájával a két nagyszerű mester méltó partnerének bizonyult.

Végül *Dohnányi és Stefániai Imre* Liszt két zongorára írt művei közül előadták a «Concert pathétique»-t és a «Don Juan fantáziá»-t. Tökéletes interpretálásukban a maga teljességében állt előttünk a romantikus zongorastílus gazdag színskálája, patetikus deklamációja, tüze, lendülete, amely Lisztnél érte el kifejezésének tetőpontját. Liszt ezekben a műveiben is valóságos zenekarrá varázsolt a zongorát, romantikus értelemben teljesen kimerítette ezt a hangszert, úgyhogy ezekután még inkább érthetőnek látszik, ha a modern zenei törekvések más kifejező eszközökre tolják át a súlypontot. Ezt a stílust, Liszt zongorastílusát már lehetetlen volt túlszárnyalni.

*

A filharmóniai *Mozart-est* Bruno Walter vezényletével egyike volt az idén a legszebb hangversenyeknek. A műsoron csupán Mozart zenekari művei szerepeltek.

A B-dur Divertimento, a XVIII. században még nagy teret elfoglaló, úgynevezett: «Gesellschaftsmusik»-nak egyik legnemesebb, legszellemesebb példája. Formája lazább szerkezetű, a kidolgozás sok helyen csak a főgondolattal való szellemes játék színtere, a téma néha — mint pl. a Menuetto-ban — egészen szabadon, átformálva tér vissza, de mindez a szerenád könnyedebb jellegéből folyik. Az ifjú Mo-

zart rajongó kedvessége, finom szellemessége minden tételére rányomja bélyegét. Az A-dur zongoraverseny zongoraszólómat (Köchel-jegyzék 488. sz.) maga B. Walter játszotta. Mozart azon művei közé tartozik, ahol már éles átmenetet tapasztalhatunk az egyszerű gyönyörködtetésből a művész szubjektív élményeinek kifejezéséhez. Hol az egyik, hol a másik szempont jut érvényre, de érezzük, hogy a súlypont már a művész egyéni benső világára tolódik.

A G-moll szimfoniában a mozarti génusz egyik legmegragadóbb, legmélyebb megnyilvánulását találhatjuk. Itt azután csakugyan hiába keresnők a közfelfogás napsugaras, rokokó lovagját. Egyike a legerősebb megnyilvánulása a Mozart lelke mélyén rejlő fatalisztikus pesszimizmusnak, amely életének utolsó éveiben legerősebben törekedett művészi formát ölteni. Csak a zseni nagy lelki gazdagsága gátolta, hogy lelkének ez a sötét rétege soha ne jusson művészetében túlsúlyra. Itt valósággal megdöbentő, hogy milyen kérelhetetlen önkínzó következetességgel meríti ki ennek a sötét alaptónusnak minden árnyalatát. A lelki nyugtalanság és kétségbeesés a Varázsfuvalóban és a Requiemben csendes, de annál mélyebb bánattá szelidül — itt enyhülés nélkül, az utolsó cseppig kimerítve úzi, hajszojja tételtől-tételre. Az első tétel főtémájának nyugtalan kis motívumai a sóhajtásszerű kis szekundlépésekkel, mindjárt a kezdetén a feszültség és izgatottság légkörét teremtik meg, amely a G-moll komoly jellegében csak még nagyobb megerősítést nyer. Az «Andante» főgondolata is komoly. A mélyből felhangzó kromatikus kíséret árnyékolja vontatott, lassú menetét. Hiába csillannak fel itt-ott derültebb, mozgékonyabb motívumok, a sötét felhőkön nem tudnak áttörni. Még a «Menuetto» eleven mozgalmasságában is, a téma ritmikus

súlypontjának eltolódása az egész tételnek valami vad, elkeseredett, dacos jelleget ad. Egyedül a Trio melancholikus bája, a népies témával hoz egy kis ellentétet. Az utolsó tétel «Allegro»-jában újra felcsap az első tétel szenvedélye. Mintha a melléktéma kromatikus variációja is csak azt a célt szolgálná, hogy szerzője még csak a rezignációnak sem hagyva helyet, legvégső konzekvenciáiban végig gondoljon és végig szenvedjen egy keserű igazságot. Mozart is megtalálta a feloldódást, az enyhülést a kétségbeesés és szenvedés megpróbáltatásaiból, de ez nála itt nem a művében jutott kifejezésre, hanem művén kívül, vagyis azáltal, hogy ezeket a szenvedéseket művészi formába kivetíthette magából.

Bruno Walter, a vendégkarmester vezénylése teljes mértékben felszínre hozta a hallhatatlan mű tartalmi és formai szépségeit.

*

A katolikus egyházi énekkarkultúrában is feltűnnek már az új idők jelei. «Magyar népelemek vegyeskari feldolgozásban» címen nem rég hagyta el a sajtót ennek a gyűjteménynek II. füzeté, amely nagybőjtői, húsvéti és pünkösdi énekeket tartalmaz Bárδος Lajos, Demény Dezső, Harmat Artur és Kertész Gyula feldolgozásában. Örömmel üdvözölhetjük vállalkozásukat, mert ezzel a egyházi zenei praxisban is tért foglalnak a legértékesebb magyar népi dallamok, a XVII. és XVIII. századi magyar katolikus énekgyűjtemények legszebb dallamú és szövegű énekei. A most meginduló kevés gyakorlatú vidéki egyházi énekkaroktól épűgy, mint a régóta működő dalegyletektől, hivatásos városi kórusoktól évtizedek óta várt hézagpótló mű 3 soros szölamkiadásban, egyúttal mint partitúra, magyar szöveggel jelent meg. Legkiválóbb egyházi kar-nagyaink feldolgozásai nagy stílus-tudással és plasztikus elképzeléssel

hozták érvényre a régi magyar dallamoknak — némely énekben szinte egy egyházi drámatöredéknek ható — minden zenei értékét és szépségét.

*

Wagner Cosima, Liszt Ferenc leánya, a XIX. század egyik legnagyobb szellemű asszonya, 93 éves korában Bayreuthban meghalt. Hatalmas szellemi multjának, gyönyörű, értékes asszonyi életének jellemzését, történeti jelentőségét legközelebb részletesen fogjuk tárgyalni.

Prahács Margit.

A magyar népzene vitás kérdéseiről.

Úgy látszik, mintha ma a nemzeti zene ügye a magyar társadalom szélesebb rétegeiben keltene érdeklődést. Fontos és rendkívül örvendetes volna ez a tény, ha minden önérvényesítés, személyes érdekek, törekvések kizárásával a tiszta igazság, jelen esetben a magyar zene lényegének megismerése szolgálna indítékul. A tárgyilagos kutató előtt azonban feltűnik, hogy részint szubjektív szempontok zavarják a figyelmet a tárgyról a személyekre, részint megdöbbenő tájékozatlanság teszi lehetetlenné a termékeny vitakozást. Szilárd ponttal kell rendelkezünk a kimondottak bizonyítására, mert állítani és képzelné mindent lehet, de az igazságot csak a tudományos gondolkodás objektivitása adhatja kezünkbe. Az ilyenfajta gondolkodás elsődrendű feladata a konkrét tényeknek minden szubjektív vonatkozástól mentesített vizsgálata. Ebben az esetben az ellenvetések épen olyan szükségesek az igazság kibontására, mint a sötétség a nap sugarainak élesebbé tételére. Bármilyen népszerűtlennek tetszik egy igazság, ha egyszer felismertük, állást kell foglalni mellette — Széchenyi szavaival élve —, «meg kell támadni az előítéleteket, gyengíteni a balvélekedéseket, egyensúlyozni a tudatlanság sokszor gögös szavát, mert

előítélet, balvélekedés, tudatlanság nem lehet alapja egy nemzet előmenetelének és boldogságának».

Problémánk sarkalatos pontja konkrét tényekkel való bebizonyítása annak, hogy *a cigányzene nem egyedüli és nem igazi fenntartója és reprezentálója a magyar népi zenének*. Ebben a bizonyításban az első segítséget az újabb magyar folklóre-kutatások eredményei nyújtják.

Ezek szerint az ősi magyar zenének alapja az ötfokú (pentaton) skála. Ez olyan természetes moll-hangsor, melyből kimaradt a 2. és 6. fok. Tehát ha g'-t választjuk tonikának, akkor a sor g', b', c'', d'', f''. A legtöbb dallam ezenkívül érinti a tonika alatti f'-t és a tonika oktáváját, a g''-t. Minél régibb a dallam, annál szűkebb a terjedelme. A minimum g' b' c'', d''. Tempójuk rubato (kötetlen), ami azonban nem annyira a hirtelen tempóváltozást jelenti, mint inkább a fermáták, sorközi szünetek különféle hosszúságát. Alapmértékben túlnyomóan lassúak, szövegük mind komoly, sőt a legszomorúbb. A székelyek «keservesnek» nevezik ezt a fajtát s egy-egy dallamba belemelegedve ki nem fogynak a búsabbnál-búsabb versekből. A dallamok különös színezetét a pentaton rendszerből fakadó hangközkapcsolatok adják. Legsűrűbben a kis tercel és quarttal kapcsolódó nagy szekundot halljuk. Soraik egyforma terjedelműek; 6, 8, 11, 12 szótag egy-egy sor. A lassú «keserves» feltűnő sajáttsága a gazdag ornamentika, amely csak a régi stílusban található. Ez a cigányornamentikától teljesen elütő ornamentika glissandoszerű portamentokból áll s teljes hűséggel csakis énekelve adható vissza. A diszítő hangok során átmenetben egy-egy pillanatra megszólal a pentaton skálából hiányzó 2-ik, ritkán a 6-ik fok is, anélkül, hogy az alapkaraktert érintené. Az ötfokú dallamtípus otthonos az egész székely terü-

leten, a bukovinai csángó székelyeknél, nyomai vannak Dunántúl és a felvidéki magyarság között. Határőrző népeinknek a székelyekkel való közöségéhez egy bizonyítékkal több. Kedveltsége és begyökerezettsége oly nagy, hogy, bár falvaink az újabb népdalstílus dur és moll zenéjével már régóta el vannak árasztva, még ott is érintetlen maradt a pentaton alap, ahol a hétfokú skála már behatolt. Viszont az új stílus dur és moll dallamai pentatonizmusokat vettek föl. Ezekhez a népdalokhoz épen úgy, mint a hihetetlen változatos, különféle egyházi hangnemű dallamokhoz nem szabad modern összhangzattani fogalmakkal közeledni: tonalitásuk nem a tonika és domináns kölcsönhatásán alapszik. Az úgynevezett «magyar» hangsor a két bővített másodlépéssel a cigányelőadás kedvelt hangsora: a régi stílusban teljesen ismeretlen, az újabbban is csak a legritkábban fordul elő. A régi stílus pentatonikájában, a különböző egyházi hangnemekben (dór, frig, mixolid stb.) rejlő harmóniák, a parlando-rubato és az újabb kötött táncritmusú dallamok legsajátságosabb ritmikai kombinációi a forrásai és inspirálói az új magyar műzene sablontól teljesen elütő, faji géniuszban gyökerező melodikai, harmonikai és ritmikai sajátosságainak. Az a népi zene, amelyre támaszkodik, külső jellegzetességeiben és belső szellemében hozzá hasonlóan a klasszikus szellemet mutatja. Páratlan tömörsége, minden feleslegest elkerülő csak a lényegre szorítókozó kifejezése, férfias energiájú pentatonikája homlokegyenest ellentétben áll mind a romantika terjengős bőbeszédűségével, agyonkromatizált melodikájával, mind a cigányinterpretáló stílusával.

Beigazolódott, hogy ezt az ősi népdalt — mint késő századokból magával hozott dús örökségét — *élő folytonosságában mind mai napig egyedül a nép tartotta fenn*, tehát ezeknek a

megőrzésében a cigánynak semmi része nincs. Exhumálni csak azt lehet, ami halott, az ősi népdal él, olyan erővel és igazsággal, hogy belőle sarjadhatott ki az európai új zenei klasszicizmus legerőteljesebb hajtása, az új magyar műzene.

Eljött már az ideje annak is, hogy az újabb folklóre kutatások nyomán fellendülő magyar zenetudomány a magyar zenetörténet terén is rámutathasson arra, hogy ez a magyar zenetörténet nemcsak a cigányok hegedüléséből állott és hogy akadtak magyarok is, akik «kertészkedtek a magyar népzene ugarán.»* Az újabb tudományos kutatás mutatta ki, hogy a XVIII. század erősen nemzeti érzésű egységes magyar középosztálya, a középnemesség a magyar kollégiumok karénekkultuszában teremtette meg ennek a korszaknak reprezentáló magyar zenéjét, amelyet a magyar kántáló deákok terjesztenek el az egész országban. *Népi és nemzeti volt ez a zene egyszerre*, mint ahogy a köznemesi kultúra, amelyben létrejött, épen úgy része volt a népi gondolatvilágnak, mint a nemességet akkor hevítő eszményeknek. Az akkor még élő hagyomány, a kuruc dalköltészlet legelső írásbafoglalója, megrögzítője, valamint az új verbunkos zene legelső és leghivatottabb terjesztője és letéteményese a kollégiumi diákság volt. (L. Szabolcsi Bence: A 18. század magyar kollégiumi zenéje. Budapest, 1930.) A magyar deákok nagy érdemeit az újabb magyar népdal megteremtésében és a szép, eredeti magyar énekkultuszhoz a mult tradícióhoz kapcsolódó fejlesztésében eddig alig vették figyelembe, mert mindig csak a cigányzene állt az érdeklődés közép-

* Liszt rapszódiai és Hubay Csárdajelenetei is úgylátszik teljesen figyelmen kívül maradtak abban a merész állításban, miszerint «a magyar népzene majdnem töretlen ugarát minden zenei faktor elhanyagolta, sőt elkerülte».

pontjában. A kántáló deák sugározta be a nép mindennapi életét, nem hiányzott egyetlen fontosabb aktusánál sem. Ott állt az ajtajában minden vigasság és minden nagy, közös szomorúság alkalmával. Ezzel a virágzó karének-kultusszal szemben a cigányok könnyen kezük közé ragadhatták a hangszeres népi zenét, mert a hangszerek művelését a magyarság teljesen elhanyagolta. Sok iskola a hegedülést egyáltalán nem tűri, mert a léha mulatozás eszközét látja benne. Erre nézve rendkívül jellemző a pápai diákok 1803-ban benyújtott kérvénye a Consistoriumhoz a kollégiumban tiltott hegedülés megengedése érdekében. (Kis Ernő : A dunántúli ev. ref. egyházkerület pápai főiskolájának története 1531—1895. Pápa, 1896. 158—61. l.) A tanári kar elítélő véleményét ad és minden szaván megérzik a felháborodás. Főbb érveik a következők :

1. A hegedülés, mint lármás Muzsika, a közönséges Törvény által van tiltva, a mellyeket Törvényes Erejek s tekintetek ellen, a Ven. Superintendentia tudta s megedgyezése nélkül megszegni s erőltetni nem szabad.

2. A Hegedülés minden okos Tzél nélkül való Musika, amit Deákjaink az oskolai Árnyékidőn túl semmiféle tisztességes állapotban botránkozás nélkül nem gyakorolhatnak ; s ez az oka, hogy Debretzenben és Patakon is 400 Deákok közzül edgy Időben alig van több 10 Musikusnál, azok is pedig jobbára Korhelyekből s Erköltstele-nekből telnek ki.

4. Ezen Hegedülésbeli gyakorlás, amint az Instantiának czélja is mutatja, kétttség kívül kompániázással lenne összevontva, a mihez osztán ugrálás, tántz, borozás, lárma külömbkülömbféle palykosságok s más számos excessusok járulnának, mint másutt is, a mi rész szerént tsak erkölts meg-vesztegetéssel — rész szerént a collegiumi épületek megrongáltatásá-

val eshetne meg — a melly most tsak a többeknek eleven sétálásokkal s ajtók bétsapásaival is rendülésbe jő. s. i. t.

Ezekután nem csodálkozhatunk azon, hogy a magyar ember a pénzért mulattató muzsikust még jobban lenézte, a zenével ilyen értelemben való foglalkozást a sátoros cigányhoz való lesüllyedésnek tekintette. (Vajda Viktor : A cigányzene hanyatlásáról. Föv. Lapok. 1869. 930. l.) Így lett Magyarország valóságos Eldorádója a cigányoknak és a cigánystilusból fakadó zenei dilettantizmusnak. Ubi bene, ibi patria. Sehohsem voltak olyan urak, mint nálunk. Szívesebben mondanánk el róluk, hogy ennek fejében tényleg mind mai napig fenntartói voltak az ősi hagyományoknak, hisz generációkon keresztül nem csináltak egyebet, mint muzsikáltak. Hogy hogyan festett valójában az a «nótafejlődés», amelynek folyamán «a nótá motívumai ma finomabbak, fejlődöttebbek és lehámított róluk az a sokféle idegen befolyás, ami az ősi magyar zenén még erősen érződik» s amelynek terjesztői csakugyan egyedül a cigányok voltak, annak legmegbízhatóbb képét a cigányzene legnagyobb elterjedése korszakából, a XIX. század második feléből ránk maradt zenekritikák nyujtják. Előbb azonban meg kell ismernünk — legalább nagy vonásokban — az akkori magyar társadalmat, amelynek körében ez a térfoglalás végbement.

Magyar származás és magyar érzés jellemezte a XVIII. század közép-nemességét. A kuruc dalköltészet és a verbunkos zene hagyományainak hű ápolása, a collegiumi magyar daltirodalom volt zenei kifejezője ennek az egységes magyar társadalmi osztálynak. Ezt a szép egységet a XIX. század 30-as éveinek a mult ellen forduló liberális törekvései, majd a szabadságharc teljesen felbontják. A 40-es évek nagy nemzedéke itt halálos sebet kapott. A legértékesebb magyar főlk

ezrenként pusztulnak el. Az abszolutizmus és a kiegyezés utáni társadalom képe már nagy változást mutat. Új, idegen származású elemek előtérbe jutását, az anyagilag amúgy is leromlott középosztály gerince, a magyar nemesség nem tudja ellensúlyozni. A gentry, mint egy hanyatló társadalom szülöttje, már régen nem képviselte azt a nemzeti erőt, mint a régi nemesség. Korábban az országtájak adnak a magyar irodalomnak, zenének ős erőt, most a vidék teljes magárahagyatottságot jelent az író és a művész számára. (Szekfű Gy. : Három nemzedék. Bpest, 1920.) Ez a fővárosban koncentrálódó nemzetközi szellem, amely a kultúra egész területén egy hanyatló kor szimptomáit tárja elénk, élesen tűnik szembe az öntudatosabb, képzetesebb magyar zenészek ellenáramlatában. Az 50-es évektől kezdve minden írásuk arra irányul, hogy a kicsuszamlott nemzeti zenei aspirációkat helyes mederbe tereljék.

A nyugati liberalizmus könnyű diadalt aratott a magyar ifjúság önmagában bizakodó rajongó seregén. Egy olyan mérsékelt és méltányos ember is, minő Szalay László történetírónk, szembehelyezkedik a multtal, midőn már a 30-as években egyszerűen «élhetetlennek» tartja az «obvalláló» kort, a hon sülyedésén búsongó érzelmet pedig, mely Bihari cigányzenéjében és «Hunnia nyög letiporva, sírnak a bús magyarok»-féle dalokban nyilvánul «kimondhatatlan sivár üzelemnek» mondja. (Csengery Antal összegyűjtött művei. II. kötet. 299. lap.) Így nem csodálkozhatunk, ha Ujfalussy Lajos 1859-ben azért kesereg, hogy «A régi magyar nóták helyét a világ minden nemzetének dalaiból szellem nélkül összetákolt úgynevezett csárdások töltik be.» (Újabbkori magyar táncszerzőink. Vasárn. Ujs. 1859. 20. lap.) A verbunkos zenében, a palotásban, lassú és friss magyarban látta az igazi magyarságot, a régi magyar nótákat,

amelyeket a cigány az új divat kedvéért eldobott. «Bármilyen dicsekvő faj a cigány — írja tovább — közülük még a legjobb sem mert azelőtt zeneszerzőnek fellépni. A Kecskeméti-Patikárius, Sárközi-féle frissek hiába bírnak a magyar taktussal, polka- és keringőszagúak.» (U. o. 476. l.)

Általában a cigányzeneszerzők nőtáiknak legnagyobb része olyan mondvacsinált népdal volt, mint ennek a korszaknak mondvacsinált magyarsága. A legnagyobb hibájuk volt, hogy nem törődtek a szöveggel — ami pedig a népdalban elválaszthatatlanul függ össze a dallammal — hanem bőven szolgáltatott példát a magyar fület agyongyötrő prozodiára. Szomorú volna, ha a külföldi etnográfusok a magyar zene és prozódia természetét pl. egy olyan nótából merítenék, amelyben Dankó Pista, a híres cigányzenész, így tagolja a szöveget : «Még széj/jel szór/va is/szerel/mét su/sogja». (Kereszty István : Danko Pistáról. Ethn. 1903. 271. l.) Ez épen olyan kétesértékű bemutatása volna a magyar zenének, mint Rózsaági Antal úr következő jellemzése : «Tudd meg, nyájas vendég, hogy a magyar zene hallásánál a tökéletes józanság az élvezet rovására történik, mert csakis a magyar szőlőnedv érlelheti meg az idegennél a cigányzene dallamosságának mennyei fogalmát, mely mint varázsszer elaltatja a mindennapiság külbefolyását és fogékonyá teszi a keblet a költészet magasztosb sugallatai iránt». (Szépirod. Közl. 1858. 110. l. «A magyar zene és a cigányok.») Ebből az idézetből önkénytelenül is szembe-tűnik a cigányzenének mint lényegileg mulattató zenének a határvonala. A zene mint *kultúra* ott kezdődik, ahol a hallgató félreveszi a poharat.

De hát ne okoljuk mindenért a cigányokat. Hiszen a magyarajkú nótaszerzők is — hozzájuk hasonló fél-szeg zenei ismeretekkel, nem ismerve a magyar népdal igazi jellegét —

nem tettek egyebet, mint a sok divatos idegen zenétől szaturált cigánystilust utánozták. «Népzenénk naponta távozik a nemzetiségétől. Hosszú sora a daltermésnek alig üti meg a kritika mértékét, mert hiába, az emberi természetbe van oltva, hogy ez a rosszat fáradság nélkül sokszorozza és a legcsekélyebb jóhoz csak erőlködve, fáradsággal juthat». (Bartalus I.: Visszapillantás. Zenészeti Lapok. 1860.)

Különösen élesen kelnek ki e kor zeneirői a csárdás-szerzők ellen, akik a német polka és mazurka témákból csárdást gyártanak és elnevezéseikben kimerítik a naptár összes női neveit. «Emellett a divatos francia négyesek, polkák, mazurkák, operák is növelik a galimáthiaszi kontingenst, sőt Sárközi (híres primás a 60-as években!) annyira megy, hogy Wagner-féle jövőzenével traktálja a régi jó nóták után sóvárgó magyar közönséget. Saját elemöket s tulajdonképeni teröket, amelyen sokáig kizárólagos egyedurasságot gyakoroltak, megtagadták s a «Hallgató», «Andalgók», «Lassúk», «Frissek» helyett operák, nyitányok és hangversenydarabokkal akarnak babért szerezni». (Mosonyi Mihály: Egy jóslat. Zen. Lapok. 1864—1865.) A «walcerizmus» a keringő témáknak a magyar frissekbe való átültetése öröklött járvány módjára annyira elterjedt, hogy nem is érezték idegen jellegét. A nótaszerzők pedig egy népdal pár hangjegyét megváltoztatva, kitekerve zongorára alkalmaztatták, mert — akár csak még sokan ma is — «a zeneelmélet titkaiba» még annyira sem hatoltak be, hogy egy egyszerű harmonizálást maguk tudtak volna megcsinálni.

Ezt az «arrangirozást» a cigányzeneakaroknál rendszeren egy kapellmeisterkedő harmadik személy csinálta, ki a darabot jól-rosszul be is tanította. Ilyenek voltak Ellenbogen Adolf, a nemzeti színház akkori kar-

mestere, Linka Kamilló. Kétségtelen, hogy ilyen «népies sajtáságok találkozása» is nagyban hozzájárult a cigányzene «sajátos harmonizálásának» és beosztásának kialakulásához.

Az értékesebb nótaszerzőknek — mint Egressy Béninek — dalait is hamar elfeledték. Ábrányi Kornél 1882-ben tartott emlékbeszédében méltán tesz szemrehányást azért, hogy a negyvenes évekknek erről a legértékesebb dalszerzőjéről nemcsak a közönség és kiadó, de a cigányok sem tudnak már semmit és soha sem játsszák. (Zen. Lapok 1882 Egressy B. 108 l.)

A 90-es években tovább alakul ez a bomlási folyamat, «a magyar zene erősen gurul le a lejtőn. A hazai zenemű-kiadók ajtót mutatnak neki, ha csak operetti, népszínművi, kuplés fércelményi vagy felfújt naturalisztikus kosztümben nem mutatja be magát. Miért nem kell más a közönségnek? Mert szíve, vére, agya, ép az ilyen termékektől gyökeresen megvan fertözve.» (Ábrányi Kornél: A XIX. sz. magyar zenéje. 1900. 536 l.)

Látjuk ebből is, hogy a nagyközönség csak ama daraboknak adott előnyt, amelyekben cigányfigurákra, dallamot elferdítő cifraságokra talált, így a komolyabb törekvésű magyar zeneíróknak nem nyílt tér utat törni a finomabb, nemesebb ízlésnek. Elvitázhatatlan, hogy a magyar zene elterjedése érdekében körutazásaikkal a magyar cigányok tettek akkor a legtöbbet, de eredménye ennek az lett, hogy amely magyar zene nem volt cigányos modorú, azt sem bent, sem kint nem tartották valódi magyarnak.

Igy lett a magyar zenéből a köztudatban cigányzene. Így keverték össze a kettőt annyira, hogy a külföldön már csak cigánydaloknak hívták a magyar dalokat. Haydn korában még «Alla Ongharese» felirattal találkozunk, Liszt után — aki még Magyar rapszodiáknak nevezte a népdalfeldolgozásait — ennek helyét a

«Zigeunerweisen» «Hungarien gypsy songs or songs of the tzigani» stb. elnevezések foglalják el.

Számtalan példát idézhetnénk még annak illusztrálására, hogy a cigánystílusú «magyar» nótaköltészet Simonffy és Szentirmay után hogyan hajlik mindég jobban lefelé és hogyan mennek veszendőbe a régi Bihari-féle hagyományok. A hanyatlás körülbelül a század második felében kezdődött. Ábrányi Kornél, aki olyan elitelőn nyilatkozott felölök, nem fukarkodik az elismeréssel a régi jó primásokkal szemben, akiknek repertoárja magyar szempontból is értékes volt. Ilyenek voltak a század első felében az öreg Boka András, Bunkó Ferenc, később a debreceni Boka Károly, akik valóban játszották a régi nótákat. Utóbbi műve a «Bóka kesergője» 1853-ból nem eredetiségében igazi érték, hanem mert mintegy 11 féle régi magyar motivumból volt zseniálisan összefűzve.* (Ábrányi Kornél: A 19. sz. magyar zenéje 1900. 127—129. l.) Azóta a cigány tulajdonképpen csak azt tette, amit ma is tesz: részben hódolt a divatos idegen zenének, részben átvette a városi dilettánsok népies nótáit és «magyar nóta» címen túlnyomóan ilyeneket játszott. A 100—150 év előtti magyar nótákat már a múlt század vége felé sem művelték, hogy tudhatnák ezeket még ma. Igazi nemzeti érték akkor volna a cigányzene, ha a cigányzenészek megőrizték volna a régi népdalokat, még pedig azzal a sajátos ősi magyar ornamentikával, amelyet ma már a nép körében is csak a legöregebbek ismernek. Talán valamikor tudták is a régi jó primások, de hol vannak már ezek s tőlük nem jegyezte le, nem tanulta meg senki.

A cigánylélek eredeti, hamisítatlan, az európai civilizációtól magát távol-

tartó fajisága tette éppen érdekessé és bizonyos szempontból értékesé zenei előadó művészetét.* Ebből az érintetlen ösztönös fajiságból fakadt érzelmi féktelensége, a zene leganyagiasabb s ezért a szervezetre legerősebben ható tényezőinek, a ritmusnak és áradó hangintenzitásnak éles plaszticitása és éppen ezek azok a vonások, amelyek még a csekély zenei érzékkel bíró embereknel sem tévesztik el hatásukat. Több oldalról felhangzik ma a panasz, hogy a művészek elnyárspolgárisodnak, így filiszter lelkületük erősen veszélyezteti a szenvedély és indulatábrázolás magával ragadó hevének őszinteségét. Szerintünk a cigányzene, mint az ösztönös faji előadóművészet egy érdekes típusa, éppen azért vesztené el fő vonzó erejét, ha kiművelődésével beleolvadna egy felsőbbrendű kultúrában megnyilvánuló erősebb, egységesebb fajiságba és így fel kellene adnia sajátos lelki stílusát. Elvesztené «romantikus» nimbuszát és elvegyülne a szürke tömegben. Az igazi nagy primásokat nem a nagyobb tanultság, hanem éppen a cigány előadó művészetnek a sok nyugati zenétől még el nem rontott legnemesebb, legtisztább megnyilvánulása tette híressé. A cigányzene főképp szenzuális jellegével tudta betölteni a multban a «magyar áfium» szerepét és tudja betölteni még ma is azoknál, akik már nem tudnak részt venni a Széchenyi szellemétől átítatott új nemzeti ideológia kialakításában.

A történelem tanúsága szerint a nemzetek társadalmi élete folytonos változáson megy keresztül. Egyes osztályok megszűnnek, mások átcsereződnek, újak keletkeznek. A nemzeti katasztrófa a nemzetfenntartó erejében úgyis hanyatló középosztályt tépázta meg legjobban. Életszínvonal viszonylag legmélyebbre süllyedt, el-

* Itt jegyezzük meg, hogy a Rákóczi induló cigány eredete egyetlen egy konkrét adattal sincs igazolva.

*Előbbi cikkünkben zenei kiképzéséről szó sem volt, csak általános kulturátlanságáról.

helyezkedési lehetősége minimális. Így az eredmény, hogy a középosztály látszólag még kormányoz, de döntő súlya nincs, mert új ideákat már nem termel. Nemcsak az ifjúsági tömegek, hanem már a század elején működő szellemi vezetők, akik még a régi középosztályban születtek, nem érzik magukat a középosztály tagjának. (Szekfű Gy.: Az ifjúság társadalmi szemlélete Magy. Szemle 1930. VIII. köt.) A mai ifjúsági szervezetek mutatják a jövő útját. Tudatosan kapcsolódnak a középosztály alatt levő társadalmi osztályokhoz. Középponti problémájuk az alsó néposztályok, főképp a legjellegzetesebben magyar társadalmi réteg, a parasztság kinevelése, megszervezése és az összes nemzeti osztályokkal egyetlen magyar társadalom kialakítása. Mai kultúrpolitikánknak az Alföldre irányuló törekvései, egyetlen eszköz a leromlott középosztálynak ősnemzeti erővel való felfrissítésére. Ezzel a nemcsak frazeológiában, hanem átélte, cselekvő demokráciában megnyilvánuló nemzetiséggel párhuzamosan épül szemünk előtt egy, a népdal megismeréséből kisarjadó nagyszerű magyar zene-kultúra. Amíg ez a világhírű «Psalmus Hungaricus»-t tűzheti ki zászlójául, a régi középosztály egy része még a mult álnépiességének útvesztőjében tévelyeg és tovább rágódik a cigány stílusból kisarjadó, a mult századból elég részletesen jellemzett nótatermések egyenes leszármazottjain, örömuiket lelik a teljes ismeretlenség homályából itt is, ott is felbukkanó — különben jószándékú nótaszerzők (tisztelet a kivételnek) legtöbbször hajmeresztő dilettantizmusában és magyartalanságában.* Mindazok, akik

* Ebbeli véleményünket különben szívesen megváltoztatjuk, ha tényleg vannak — csak mi nem tudunk róla — olyan mai magyar nóták, amelyekhez csak «imádatos» kézzel lehet hozzányulni. Éppen ezért rendkívül érdekelne minket ezeknek a nótáknak

lenézik a magyar népdalt, ezzel csak azt bizonyítják, hogy sem érzékük, sem tudásuk nincs ahhoz, hogy ennek a népdalnak, mint az igazi nemzetiség kútforrásának kimeríthetetlen harmonikai, ritmikai és melodikai gazdagságából tanuljanak, igazi magyar érzést és ihletet merítsenek. Mindig többen vannak már, akik nagyobb zenei igényekkel rendelkezvén, nem elégszenek meg a városi dilettánsok daltermékeivel, hanem a magyar népdal lényegéből folyó művészi feldolgozásában találják igazi gyönyörűségeket.

A vitás kérdés végleges lezárásául álljanak itt azok a sorok, amelyekkel Bartók Béla és Kodály Zoltán 1906-ban útnak indították az újabb folklóre kutatásokból válogatott és az ő feldolgozásukban kiadott «20 magyar népdal»-t.

«A magyar társadalom túlnyomó része ma még nem elég magyar, már nem elég naiv és még nem elég művelt arra, hogy az igazi népdalok közelebb férközzenek a szívéhez. De megjön az ideje annak is, mikor majd lesz magyar házimuzsika és a magyar család házi zenélése nem elégszik meg legalacsonyabbrendű külföldi kuplékkal, belföldi népdalgyári portékával. Mikor majd lesz magyar énekes. Mikor nemcsak a ritkaságok néhány kedvelője tudja majd, hogy van másféle magyar dal is a világon, mint a «Ritka búza» és az «Ityóka-pityóka»
Prahács Margit.

Magyar folyóiratszemle.

Thienemann Tivadár a *Minervá*-ban befejezi a német és magyar irodalom párhuzamos jelenségeinek összehasonlításából keletkezett *Irodalomtörténeti alapfogalmakról* szóló munkáját. Megállapítja, hogy irodalomtudományunk eddig is, különösen a német-magyar

a pontos felsorolása: Melyek azok, kik szerezték, kik harmonizálták, hol és kik éneklék?

határterületeken összehasonlító módszert alkalmazott, de az összehasonlítás által elsősorban a kölcsönzés, az átvétel, a hatás kérdését kívánta vizsgálni és nem annyira a spontán fejlődésnek mindenkor azonos természetét. Hogy az irodalom fejlődése a szóbeliséggel kezdődik és a kódexíráson át a könyvirodalom formáihoz vezet: ez és mindaz, ami ebből az alaptényből következik, nem magyarázható esetlegességekből, hanem eleve adva van minden irodalom szellemi fejlődésében. Thienemann módszere is nyilvánvalóvá teszi az összehasonlítás szükségszerű végeredményét: a magyar irodalom fejlődése nem lehet más, mint a többi irodalomé, nem lehet más, mint az európai irodalom fejlődése. Az irodalomtörténet alapfogalmainak vizsgálata ebben az értelemben az európai irodalomnak, göethei szóval: a világ-irodalomnak megismeréséhez vezet. A magyar irodalomtörténet akkor fog megfelelni legjobban jövő nagy feladatainak, ha a régi hatásvizsgáló összehasonlító alapokon továbbépítve, egységbe tudja foglalni a német és francia irodalomtudomány nagy tanulságait és az egyetemes érvényű európaiságot meglátja abban is, ami irodalmunkban kitörülhetetlenül magyar.

A *Budapesti Szemle* Kisfaludy Károly halálának százéves fordulóján két Kisfaludy-tanulmányt közöl. *Berzeviczy Albert* megállapítja, hogy ami Kisfaludy pályáján a történelmi szemlélőre nézve legmegragadóbb és legkevésbé félreismerhető jele a lángész győzelmes

és hódító erejének, az annak rövidsége az emelkedés szédületes gyorsasága. A lefolyt száz esztendő a fejlődés óriási méreteit mutatja a nemzeti élet minden terén és az utolsó évtized rettentő bukása miatt sem szabad kételkednünk benne, hogy Kisfaludy nemzete feltámad a sorstól igazságtalanul reá mért szörnyű csapás súlya alól. *Négyesy László* szerint Kisfaludy a mi korunkhoz is pályájának szellemével szól leginkább. Világszerte sok a rokonvonás korunk közérzése és a romantikáé közt. Korunk is elfordul a XIX. század materializmusától, mint a romantika elfordult a XVIII. század racionalizmusától. A relativizmus bizonytalansága helyett abszolút mértékben hitre van szükségünk. Hitre van ismét szükség közéletben és irodalomban, ma is előttünk áll a szükség, hogy irodalmunk nemzeti karakterét is kifejtsük és az egyetemes emberi szellem irodalmi munkájában mint önálló típus vegyünk részt. Az egyetemesség hatását pedig úgy használjuk föl, hogy az irodalom horgonyát annál hosszabb láncon bocsássuk le a nemzeti lélek mélységeibe. Kisfaludy pályájának egyik szimbóluma a tört oszlopos emlékmű, a másik a Kisfaludy Társaság, ez az élő és már majdnem évszázados szervezet, amely szellemének és hatásának állandóságát jelképezi. De Kisfaludy hatását egész irodalmunk őrzi. A friss alkotó kedv, a nemzeti lelkesedés a mi korunkig melegítve sugárzik.

K. B. O.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.